

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

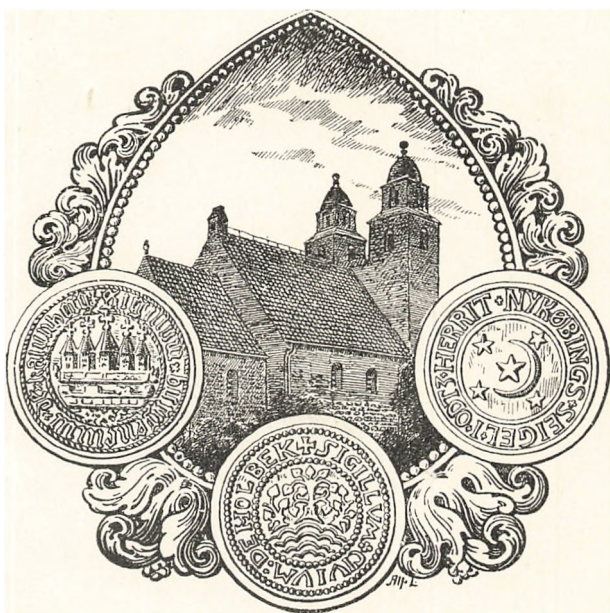
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

X BINDS 3. AARGANG

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

I N D H O L D

	Side
Fhv. Kredslæge J. S. Møller : VOR HJEMSTAVN	5
August F. Schmidt : FRA SAMSØS GAMLE LANDSBYER ...	21
J. S. Møller : LINDEGAARDEN I KALUNDBORG, DENS HISTORIE OG DENS EJERE. I.	37
I. Forhistorien	37
II. Hans Lindenov og Elisabeth Augusta	48
III. Lindegaardens senere Historie og Ejere.	
Joachim Gersdorff	72
Jørgen Bjelke	74
Laurits Hesselberg og Jørgen Nielsen	80
Carl Ahlefeldt	82
Christoffer Watkinson og John de Thornton	101
Postpakkemester N. Jensen , Jyderup: KONGENS MØLLER. I.	
En gammel Møllerdrengs Erindringer fra Øresø Mølle ...	106
Da Møllegaarden for sidste Gang skiftede Ejer 108, Livet i Øresø Mølle paa Andersens Tid 110, Et godt Madsted 112, Skiftedagen 114, Møllens Kunder 119, Møllernes Malevan- skeligheder 123, Gamle Dages Mølleture 127, Da Øresø Mølle blev afskaaret fra Omverdenen 129, Naar der skulde billes 130, Vinteraftenen i Møllestuen 130, Bladhold 134, Da Lampen tændtes 135, Naar Landevejens Riddere be- søgte Møllerne 137, Højtiderne i Møllen 141, Vinterens Ar- bejde i Møllegaarden 144, Foraarets Gennembrud 146, Som- merens lyse Dage 150, Da Cyklen kom til Møllen 154, Hø- høsten 158, Sædhøsten 161, Høstgildet 165, Efteraaret 171, Vindmølle kontra Vandmølle 175.	

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Forp. **F. Lunn**, Strentebjerg, Knabstrup, Formand; Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng, Næstformand; Kommunalærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Sekretær og Kasserer; Forstanderinde Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk, Leder af Ekspeditionen; Postmester **Paludan-Müller**, Nykøbing; Maleren **Troels Trier**, Vallekilde, Amdtsraadsmedlem, Gdr. **L. P. Larsen**, Igelsø; Tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg; Skolebestyrer **Eskild Nylev**, Ubby.

Redaktionsudvalg: **J. P. Jensen**, **Troels Trier** og **Albert Thomsen** (Fmd.).

Foretagsudvalg: Frk. **Wiggers Hansen**, **Sestoft** og **Lunn** (Fmd.).

TILLIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Kaptajn **Dræby**.

Gislinge: Gartner **Grodal**.

Kundby: Gaardejer **Jacob Madsen**.

Føllenslev: Gaardejer **Vilh. Larsen**.

Vørslev: Murermester **Thorvald Jacobsen**.

Eskebjerg: Proprietær **Thorning**.

Tømmerup: Tømmermester **Hans Olsen**.

Aarby: Lærer **J. Nielsen**.

Stenstrup: Gaardejer **Engelbr. Nielsen**.

Gudmindrup: Gaardejer **Jacob Jacobsen**.

Tølløse: Postbud **Nielsen**.

Sæby: Købmand **Justesen**.

Gørlev: Kasserer **Møller**, Sukkerfabrikken.

Reerslev: Lærer **Hansen**.

Kallerup: Frk. **Bodil M. Jørgensen**.

Tranebjerg: Lærer, Red. **Bent Rasmussen**.

Asnæs: Skomagermester **Karl Madsen**, Høve.

Buerup: Lærer **Hilarius Nielsen**.

Faarevejle: Plantør **Aasklint**.

Ruds Vedby: Lærer, Amtsskolekonsulent **Lauridsen**.

Forsinge: Gdr. **L. Andersen**.

Rørby: Gdr. **Jens Pedersen Uggerløse**.

VOR HJEMSTAVN

Af J. S. Møller.

„Som dybest Brønd gi'r altid klarest Vand,
og lifligst Drik fra dunkle Væld udrinder,
saa styrkes Slægtens Marv hos Barn og Mand
ved Folkets Arv af dybe, stærke Minder.“

(Jeppe Aakjær.)

Uden Historie vilde vi være rodløse og uden Modstandskraft mod alt fremmed. Vor Historie er gammel. Af den kan vi hente Kraft og Styrke i svære Tider. Her skal blot mindes om, at Kampen i Kongedybet 1801 og Bombardementet af København 1807 i Følge med Krig og Statsbankerot, Tabet af Norge og økonomisk meget svære Tider for alt Folket, skabte Guldalderdigtningen med *Oehlen-schlæger* og Vækkelsen af vor nationale Bevidsthed ved *Grundtvig*.

Efter Krigen i 1864, da Modet hos mange sank, kom *Dalgas* og sagde: »Hvad udad tabtes, skal indad vindes«, og det blev ikke noget tomt Ord. Og *Hans Krüger* havde i 1867 Mod til højlydt at sige: »Vi er Danske, vi vil vedblive at være Danske, og vi vil behandles som saadanne efter Folkerettens Grundsætninger«.

Vort Sprog er ældgammelt. »*Dansk Tunge*« taltes en Gang over hele Skandinavien. Siden da har Sproget i hvert af disse Lande faaet en egen Tone og Form, men vi kan stadig forstaa hinanden. Og vi ved, at vi ogsaa i Folkesæt og folkelig Følemaade staar hinanden nær. »Modersmaal er vort Hjertesprog, kun løs er al fremmed Tale, det alene

i Mund og Bog kan vække et Folk af Dvale«, som Grundtvig sang.

Er Danmark end kun en lille Plet paa Verdenskortet, er det dog vort Land, og det er vor Kærlighed værd. For 1000 Aar siden »bødede« *Gorm* Konge med sin Kone *Tyre* Danmarks Grænse og satte Ledet i Lave. Og hans Søn *Harald* Konge »vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«, hvilket Runestenene i Jelling fortæller os i uudslettelig Skrift.

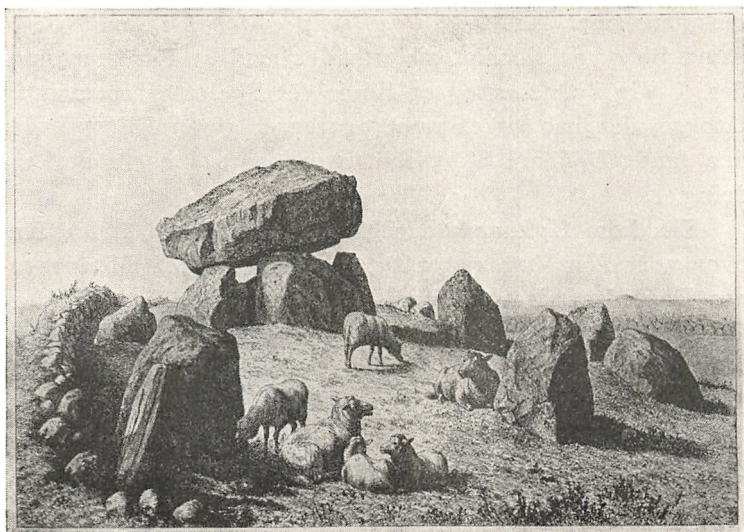
Men Fædrelandsfølelsen begynder og udvikles i Hjemstavnen. *Hjemstavnen* er Stedet, hvor vi er født, opdraget og har boet, eller baade det Sted, hvor vi er født og har levet vor Barndom, og det Sted, hvor vort Virke senere faldt. Hjemstavnen er da vore Omgivelser, Stedet og Eggen. Hjemstavnen faar en følelsesbetonet Betydning, den bliver det Sted, hvortil vi altid vil føle os knyttet med dybe Rødder i vort Sind. Denne Følelse udvides til hele det Land, som er vort og vore Fædres og Mødres.

Ogsaa Hjemstavnen har sin *Historie*, som det bliver *Hjemstavnsforskningens* Sag at udrede og fortælle om. Ved Hjemstavnsforskning forstaar vi »en saa vidt mulig førstehaands Undersøgelse af Hjemstavns ejendommelige Natur og Kultur for at faa et Overblik over dens Udvikling fra Fortid til Nutid med Retningslinier for dens Fremtid ... Hjemstavnsforskning fører naturligt til Hjemstavns-kultur, til Hjemstavnsrøgt af Fortids Arv til Nutids og Fremtids Tarv«¹⁾.

Holbæk Amt er da vor Hjemstavn, og Forskningen af dettes Historie og Kultur har altid været »*Historisk Samfund for Holbæk Amt*«s Opgave. Talrige værdifulde historiske Skildringer er da ogsaa udkomne i Aarbøgerne i Samfundets forløbne 34 Aar.

Og Samlingerne i Amtets kulturhistoriske *Museer* yder talende Illustrationer saavel til Landets Historie som ikke

1) Haandbog i Hjemstavnsforskning og Hjemstavnskultur. Ved Regnar Knudsen. 1939. S. 9.

Langdysse med Randsten. Nyrup, Raklev Sogn.

Radering af A. P. Madsen.

mindst til Hjemstavnsens særlige Historie fra de ældste Tider til vor Tid. Ogsaa fra disse ydes der trykte Bidrag til vor lokale Historie. Intet andet Amt i Danmark har saa mange Museer som Holbæk Amt — et Vidnesbyrd om dette Amts Befolknings store historiske Interesse.

Holbæk Amt er fra Naturens Haand et rigt udstyret og saare skønt Stykke Land, snart Idyl med Skove og Søer, snart alvorligt og barskt med de mange store Bakke- drag med vide, flade Strækninger, snart og oftest frugt- bart, snart goldt og ufrugtbart. Og saa præges det stærkt af Havet, der skærer sig ind i dybe Fjorde, hvor Landet ofte møder Havet med stejle, høje Klinter. I Havet ligger ogsaa store og ganske smaa Øer. Her findes alle Vegne vide Udsigter, og fra de fleste kan Havet ses. Denne Del af vort Land er det nok værd at elske.

Denne Landsdel har været beboet af de første Men- nesker, hvorom vi ved noget, fra ca. 7000 før Kr. Deres Ef-

terladenskaber fandtes i *Mullerup Mose*, og med dette Fund blev vor Forhistorie udvidet med et Par Aartusinder. I Vig i Odsherred er fundet et Skelet af en mægtig Urokse, der har været ramt og saaret af en Flintpil, før den fandt Døden i Skovsøen, hvor den vel har søgt Lindring.

Saa kom *Køkkenmøddingstiden*, fra ca. 5500 før Kr., hvor vort Amt har været ret stærkt befolket. Menneskenes Bopladser laa da langs Kysterne. De har holdt af Østers, ligesom de iøvrigt har levet af Jagt og Fiskeri samt ved Indsamling af Skovens Frugter og Bær og Markens Planter. Østersskallerne hobedes op sammen med Knogler fra de dræbte Dyr og andet paa Bopladsen og dannede tykke Lag, »Køkkenmøddingen«. Af saadanne findes mange, navnlig langs Isefjordens Kyster og paa Sejerø.

Med *det begyndende Agerbrug* ca. 3000 Aar før Kr. flyttede Menneskene ud paa det flade Land og mellem Bakkerne med Hakke og Gravestok. De døde gravlagdes i de skønne Stendysser og i de store, prægtige Jættestuer, hvor de efterlevende ydede dem Hæder og gav dem Vaaben og Redskaber, Smykker og Mad med i Graven. Gennem mange Aar kunde Generation efter Generation blive gravlagt i samme Dyse eller Jættestue. Af disse har Amtet flere Hundrede. Ligesom Røsnæs bl. a. kendetegnes ved sine mange prægtige Dysser, kendetegnes Ubbø Sogn ved sine mange store Jættestuer, deriblandt en af vort Lands berømteste. Ved Stavnsfjord paa Samsø og langs Store Bælts Kyst, paa Asnæs og sydefter, har der levet en Befolkning, som synes at have været ualmindelig konservativ, da flere af deres Redskabsformer ikke blot bærer Præg af Rensdyrtidens men ogsaa af Istidskulturens Former.

Med *Bronzealderen* ca. 1500 før Kr. øges Agerbruget. Ploven optræder, Haandværk og Handel blomstrer. De mange Fund viser en forfinet Kultur med Tegn paa Velstand. De døde gravlægges i Høje, senere brændes de, ogsaa deres Aske anbringes i Høje, hvis Talrigbed — flere

Esberns femtaarnede Kirke i Kalundborg.

Tusinde — viser, at Amtet har været tæt befolket. Fra den Tid har vi det i hele Verden enestaaende Fund: Solvognen fra Trundholm Mose i Odsherred, hvor selve den guldbelagte Solskive paa sin Vogn og med den Hest, som mentes at trække Solen hen over Himlen, var blevet henlagt som et Offer til Solen. Man har vel manglet Sol og Varme for Vækstlivets Skyld og har da ofret det bedste, man ejede. Billedet af den Sol, som er Betingelsen for Liv og Vækst,

og som man tilbad. Den er lavet ca. 1000 Aar før Kr. Dette Fund fortæller os da om vore Forfædres religiøse Liv paa den Tid. Andre Vidnesbyrd bl. a. herom yder os ogsaa nogle Sten med Helleristninger, bl. a. med Fremstilling af et Skib, med Soltegn og med skaalformede Fordybninger, som ogsaa har tjent i Frugtbarhedens Tjeneste. Saadanne er ligeledes fundne i Odsherred.

Fra Jernalderen, der begynder ved Aar 400 før Kr., har vi bl. a. Borrebjerg og Bybjerg paa Sejerø, to ret høje, isolerede Bakker, der begge viser tydelige Spor af afsats- og terrasseformet Afgravning omkring et ophøjet Midtplateau. En Kamp har staaet om Borrebjerg. Det kan have drejet sig om kultiske Anlæg med Adgangsramper, mulig dog om en befæstet Boplads — egnet til Forsvar i keltisk Tid. Mærkelige og interessevækkende er de. Paa Sejerø er bl. a. fundet to Kæder med Thorshamre af Sølv fra 10. Aarhundrede efter Kr., Vidnesbyrd om Dyrkelsen af Thor, Himmel- og Tordenguden, ham der raadede for Regn, Sol og Markens Grøde og derfor var Bondens Gud fremfor andre Guder. Fra samme Tid har vi ogsaa Bautastenene ved Tadebæk paa Sejerø og paa Bøgebjerg i Reerslev Sogn, det sidste Sted en prægtig Samling af 5 svære, indskriftsløse Sten, hvorom et Sagn senere er digtet («Skræderens falske Vidner»). Fra Vikingetid har vi ogsaa i Gørlev den mægtige Runesten, som Thiudwi har rejst efter sin afdøde Mand Odinkåur, der nok har været en mægtig Mand. Den er mærkelig ved sin ram-hedenske Indskrift og er fra ca. Aar 900, næsten et Hundredaar efter Ansgars første Optræden i Norden.

Saa kom *Middelalderen*. Den var Kirkevældets Tid. Kirker byggedes da i stort Tal rundt om i Amtet. Kirken lærte Danskeren en hidtil ukendt Dødsfrygt, Frygt for Straffen efter Døden, og derfor strømede Gaver ind til Kirkens mægtige Herrer. Kirkerne opførtes navnlig i det 12. og 13. Aarhundrede i Valdemarernes Tid rundt om i Landsbyer og Købstæder, de ældste, vi kender, blev op-

Det Indre af Tveje Merløse Kirke, rejst af
Asser Rig ca. 1150.

førte af Kamp- eller Fraadsten, de sidste i Amtets østlige Del. De yngre opførtes af brændte Sten, og af de sidste er ældst den enestaaende Vor Frue Kirke i Kalundborg. Af Landsbykirkerne maa særlig fremhæves Merløse Kirke med de oprindelige Tvillingtaarne. I den senere Middelalder udvidedes Kirkerne ofte med Taarn og Vaabenhus, undertiden ogsaa med Kor, og forsynedes med Hvælvinger. Alle er de med deres Inventar og Kalkmalerier Kulturmindesmærker af Rang.

Grundtvigs Fader var Præst ved Odden Kirke fra 1766—76. Paa Kirkegaarden her staar Mindestenen over Willemoes og de øvrige, som faldt i Kampen ved Odden den 22.

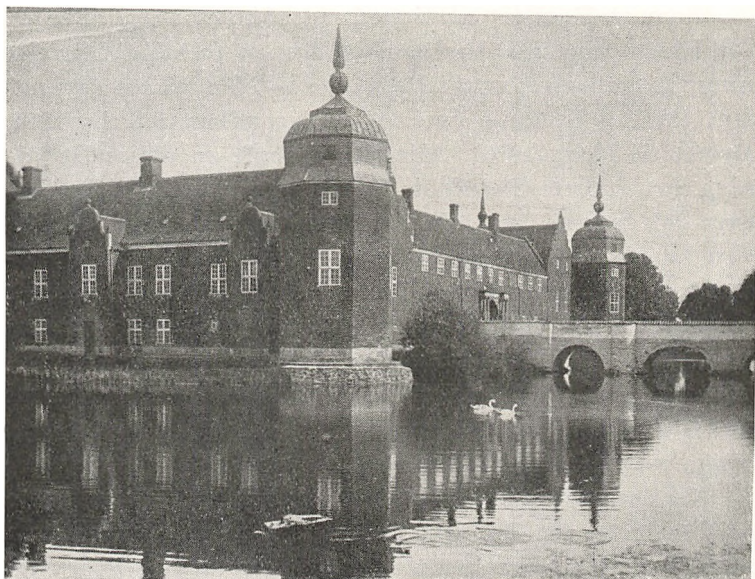
Marts 1808. Paa Stenen findes Grundtvigs udødelige Indskrift, hvori det bl. a. hedder:

Her er jeg sat til en Bautasten
at vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Ben
under mig smuldre i Jorden,
Danske af Tunge, af Æt og af Id,
thi skal de nævnes i løbende Tid
Fædrenes værdige Sønner.

Ogsaa *Herregaarde* gror op i Middelalderen, af disse er nogle nu kun Voldsteder. Andre bliver senere større og prægtigere paa Bekostning af Bøndergaarde og hele Landsbyer, som nedlægges navnlig i det 16., 17. og 18. Aarhundrede. De yngre Herregaarde fra det 18. Aarhundrede faar et andet og venligere Præg. Alle bærer de Præg af den Stilmode, som var den herskende, da de blev opført, og som derfor her kan studeres og belære os. Alle ligger de smukt. Og den Historie, der er knyttet til dem og deres Ejere, er ofte bevæget og saare interessant. Her skal blot enkelte af deres Ejere nævnes: Skjalm Hvide og hans Mandsætlinge, Marsk Stig, Billeætten, Rud'erne og Johan Friis.

Nævnes skal her ogsaa *Tersløsegaard* paa Grund af dens Minder om Ludvig Holberg. Thi »her var vor Holbergs Herrestavn, her staar hans Sommerstue, her hævded han det Borgernavn, som kunde bedst ham hue. Her bragte han — som i sit Skrift — ubrugte Kræfter under Drift, fik Jorden til at gøre Gavn og Folket til at due«. (Vilh. Andersen).

Adskillige *Kongsgaarde* har vi ogsaa haft, og af disse var Kalundborg Slot den stærkeste og berømteste, en af de vigtigste i Riget, Sædet for Rigets »Dressel« (Rigsarkiv). Den kom i Valdemar Atterdags Haand i 1343. Dragsholm var en anden af Landets fasteste Borge i Kronens Eje og derfor ofte benyttet som Statsfængsel ligesom Slottet i Kalundborg (Bothwell, Kristiern den Anden).

Birkholm, nu Løvenborg, opført af Malte Juul ca. 1640.

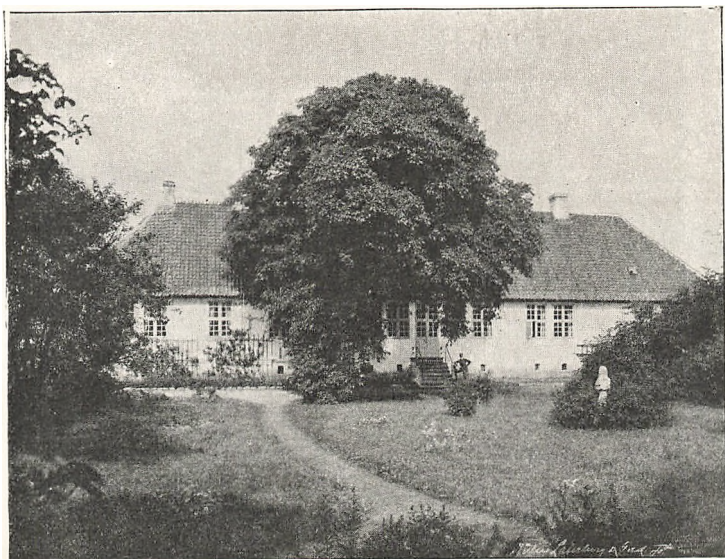
Amtets tre *Købstæder* yder hver for sig mange Bidrag til vor Historie. I dem afspejler sig særlig skiftende Tiders Kaar og Smagsretninger, saaledes som disse har fundet Udtryk i Stilformer i Bygninger fra Middelalder, Renæssance-, Barok-, Rokoko- og Empire-Tid. Og endnu findes her nogle af de gamle, store Købmandsgaarde, hvor Livet pulserede travlt og hedt paa visse Dage i Aaret. Torve og Navne paa Gader og Stræder fortæller os mangt og meget om Byens Historie.

I *Præstegaardene* har der levet Præster, hvis Liv og Virke ogsaa hører til vor Historie. Her skal blot nævnes Thomas Kingo i Helsing, Laurids Kok i Ulstrup paa Røsnæs, hvor han digtede vor stemningsfulde Fædrelandssang, Dannevirkevisen. N. F. S. Grundtvigs Fader stammede fra Odsherred. Præstefamilien Rørdam var knyttet til Undløse, og Vilhelm Beck blev født i Ørslev, blev Kapellan i Ubby og senere Præst i Ørslev.

Som et Resultat af Grundtvigs Skoletanker, »Skolen for Livet«, og hans Virksomhed for en folkelig Genrejsning fik Holbæk Amt tre *Højskoler* — i Vallekilde (grundlagt 1865), i Ubberup og i Høng (grundlagt i Sæby 1864, flyttet til Høng 1866). Alle har de haft en uhyre Betydning for Amtets Befolkning, men ogsaa langt videre ud over det ganske Land. De er delvis bygget og smykket af vort Lands største Bygmestre og Kunstnere. Af deres Forstandere maa her nævnes Ernst Trier og Povl Hansen i Vallekilde, Jannik Lindbæk i Ubberup og Anders Jørgensen i Høng. Til disse Højskoler sluttede sig nøje *Valgmøder* med Kirker i Vallekilde, Ubberup og Gørlev. Af disses Præster skal her nævnes V. J. Hoff og Carl Koch, begge meget betydelige Mænd.

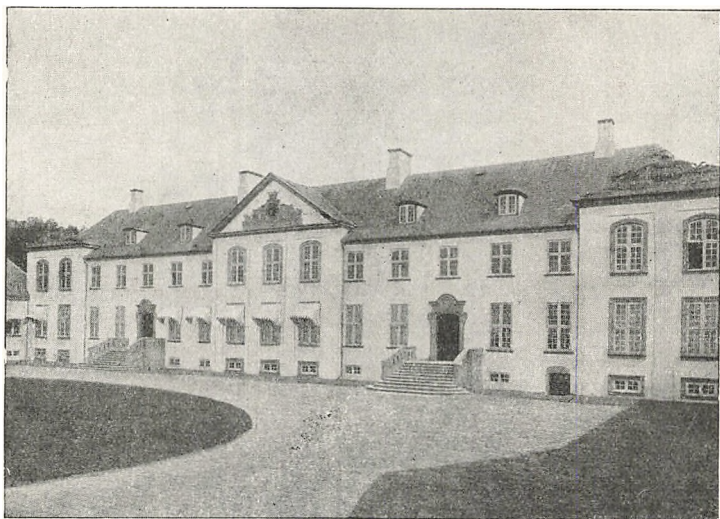
Og det var Holbæk Amts *Bønder*, som i 1850-erne rejste en Bevægelse for Bondens sande Frigørelse, først gennem »Landkommunalforeningen i Holbæk Amt«, hvis Formand, Lærer Asmund Christian Glerup, som en af Foreningens Opgaver har udtalt, at den skulde bidrage til at »vække og styrke Fædrelandssind og national Aand«. Og samme Forening stiftede i Holbæk 5. Maj 1846 »Bondevennernes Selskab«, en Landsforening, der fik saare stor Betydning for Bondestandens politiske og nationale Vækkelse. Sammen med Glerup maa her nævnes de to Gaardmænd i Kundby Jens Gregersen og Hans Jensen.

Amtets gamle *Bøndergaarde* var vel den typisk sjællandske, lukkede, firlængede Bindingsværksgaard med klynede Vægge, som var hvidkalkede overalt, og med een Skorsten paa Stuehuset, det sidste et ældgammelt Træk. Men der har været og er tildels endnu lokale Forskelligheder ogsaa indenfor Amtets Grænser, som har stor kulturhistorisk Interesse. Paa Sejerø og i Odsherred var og er Bindingsværket ofte af primitiv Type med lodrette Stolper, der hviler direkte paa Syldstenene, uden Fodrem og uden Løsholter eller Skraastivere, saaledes at Murtavlene blev

Tersløsegaard. Holbergs Sommerbolig.

aflange ovenfra-nedad. Og endnu snævrere Kulturgrænser har der været. Dette gælder saaledes Røsnæs (Røsnæs og Raklev Sogne), hvor Stuehuset ingen Vinduer havde ind mod Gaarden, højst et lille bitte til Ølkammeret. Alle Vinduer sad da i Syd væggen mod Haven, men var da til Gengæld forsynet med Jernstænger. Udenfor Røsnæs var Forholdene i saa Henseende næsten de omvendte. Men for begges Vedkommende var den firlængede Gaard næsten som en Fæstning, i hvert Fald som en lille Verden for sig selv. Kommer vi derimod til Samsø, er Bygningsskikken nordfynsk og østjysk. Herover gik nemlig den ældgamle Forbindelsesvej — Kalundborg—Aars — over Havet; den blev ogsaa en Kulturvej. Denne Kultur har ogsaa præget Sproget. I Aabosyssel, Egnen fra Grenaa ned mod Aarhus, findes i Dialekten talrige Spor af Maalet i Kalundborgegnen. Dialekten her har en egen lukket Klang, der minder mere om Jysk end om det aabne og brede, knirkende Midtsjællandske. Samsø har været Broen, der er Maalet Jysk, mest

Lerchenborg, opført ca. 1742.

udpræget i Nordby Sogn. Derfor har Naboerne ogsaa kaldt Beboerne paa Kalundborgegnen »Kalundborgjyder«.

Kulturgrænsen mellem Røsnæs og de andre Sogne viser sig bl. a. ogsaa i Dagligstuen Indretning: Medens de sidste fulgte almindelig sjællandsk Skik og havde Bordet staaende langs Vinduessiden, stod Bordet paa Røsnæs langs Gavlvæggen, et Middelaldertræk. I Kvindernes Paaklædning var der en tilsvarende Forskel: Dragten havde paa Røsnæs i talrige Enkeltheder sine Forbilleder i Renæssancemoden fra 1550, i andre Enkeltheder gik den tilbage endog til Middelaldermoder. Udenfor Røsnæs fulgte Kvinderne derimod noget yngre Dragtmoder ligesom i det øvrige Sjælland.

Denne sejge Fastholden ved gamle Skikke hos Bondestanden viser sig iøvrigt ogsaa paa mangfoldige andre Omraader i Sæd og Skikke og i gammel Trosøverlevering. En nærmere Redegørelse herfor vilde det her føre for vidt at gaa nærmere ind paa. Dog skal en enkelt dybtliggende Følelse i dansk Bondesind fremdrages. Nutidens Andelsvæsen

Majstang i Nordby, Samsø. Tilhøjre ses Klokke-tårnet.

til Styrelse af fælles økonomiske Virkninger har det særegne Træk, at Andelshavernes Indflydelse ikke beror paa Besætningens eller Andelens Størrelse. I Mejeriet har saaledes Husmanden med to Køer samme Stemmeret som Gaardmanden med 50 eller 100 Køer. Andre Lande har forsøgt at efterligne dette danske Andelsvæsen, vist oftest uden Held. I Danmark var nemlig de historiske Forudsætninger til Stede lige fra de fjerne Dage, da Bønderne paa Herredstinget, f. Eks. i Løve By, afgjorde Trætter og andet som frie Mænd. Eller naar de samledes paa Bystævnet for at raadslaa om Fællesanliggender vedrørende Driften af Fællesjorden. Men ogsaa efter den Tid holdt Fællesskabets Idé sig paa mange Omraader. Hvert lille Samfund, hver Bygd, hver Landsby styrede sine egne Sager i Fællesskab, man hjalp hinanden i Nød og i visse forefaldende Arbejder, man morede sig sammen og deltog i hinandens Gilder og Fester, ogsaa i Omkostningerne ved disse. Barselkonen fik Barselmad fra hele Byen, alle Mænd var med

til at bære en Bymand til Graven og yde ham Hæder ved Gildet efter. Hele dette Fællesskab i Arbejde, i Lyst og i Nød var en Oldtidsarv, og dels har det endnu ikke tabt sig, dels har det antaget ny Form i Andelsforetagender.

Et andet Træk, som vi ogsaa møder hos Bonden endnu, er den Vægt, man lagde paa *Slægten*, paa Slægtens Formering, Opretholdelse, Sammenhold og Lykke. Og til Slægten hører ogsaa de døde, der ikke maa glemmes.

Det er sandt, som Jeppe Aakjær skrev:

Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod forneden:
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden.

Der er da tre Hovedtræk, som i særlig Grad præger gammelt dansk, folkeligt Kulturliv og Folkesind, som den danske Landbostand mest trofast har værnet om gennem Tiderne til kommende Slægters Gavn: For det første vort Folks *Konservatisme* i al Almindelighed, dets sejge Fastholden ved sin danske Kultur, ved sit danske Sind. For det andet vort Folks Holden fast ved *Fællesskabets Idé*. For det tredie den Vægt, som vort Folk altid har lagt paa *Slægten*, paa dennes Sammenhold og Lykke.

Det har været Hjemstavnshistoriens og Folkelivsforskningens Fortjeneste, at vi har lært nogle af Grundelementerne i det jævne danske Folks Sind at kende. Det er dog det brede, jævne Folk der paa en Gang er Fortid og Fremtid. Vi maa i første Række takke den danske Bondestand, Folkets Marv og Rod, fordi den mest trofast i sin Tradition knytter Nutid til Fortid.

Denne meget korte Oversigt over vor Hjemstavns Historie og det, som denne kan vise os, der her er forsøgt givet blot ved nogle Eksempler, skulde gerne vise, at der

Sædemand i Lumsaas. I Baggrunden ses Odden. (S. Bay, fot.)

er Sammenhæng mellem Fortid og Nutid, og at vi er stærkt knyttet til de Slægter, der gik forud for os.

Derfor bør vi ogsaa have Respekt ikke blot for vor Hjemstavns Historie, men dermed ogsaa for hele vort Fædrelands Historie, thi de er uløseligt knyttet sammen. Derfor skal vi ogsaa, hver efter vor Evne, værne om Fortidsværdier og vore Fortidsminder, enten disse saa er af den ene eller den anden Art.

Men saa kan vi ogsaa møde Fremtiden med Tillid, hvor mørk denne saa i Øjeblikket maatte se ud.

Vel ved vi, at den Maskintid, hvori vi er inde, har ændret mangt og meget og vil ændre mere, da alt, selv Aandsdannelsen, maa mekaniseres og nivelleres bl. a. gennem Film og Radio. Men vi ved ogsaa, at nye Moder og nye Skikke kun har kort Tid at leve i, og »det har slet ingen Hast for den, som tror«. Og vi har ogsaa Lov til at tro, at den rislende Kilde, som udspringer af Hjemstavnsfølelsen, af Kærlighed til Hjemstavnen og dermed til hele vort Land

og Folk, i al Evighed vil rinde. Thi Jeppe Aakjær havde Ret, da han skrev følgende dejlige Strofe:

Hvad var vel i Verden det fattige Liv
med alt dets fortærende Tant,
om ikke én Plet med en Dal og lidt Siv
vort Hjærte i Skjælvinger bandt!
Om ikke vi drog fra det yderste Hav
for bøjet og rynket at staa
og høre de Kluk,
de Mindernes Suk,
fra Bækken, vi kyssed som smaa!

FRA SAMSØS GAMLE LANDSBYER

Af August F. Schmidt.

I Tilslutning til de Skildringer, der er givet i »Fra Holbæk Amt« 1934, 188—208, 1938, 86—105 om Bylav og Bygilder i Holbæk Amts sjællandske Herreder, skal paa de følgende Sider fremsættes nogle Oplysninger om de samme Emner vedrørende S a m s ø, hvorfra der ogsaa er overleveret Stof om gammelt Landsbystyre.

Landsbyerne blev i Fællesskabets Tid ledet af Gaardmændene med en O l d e r m a n d i Spidsen. Naar der skulde samles til Forhandlinger om Sager af fælles Interesse, mødtes Mændene paa G a d e s t æ v n e t, der holdtes et praktisk beliggende Sted i Byen. I N o r d b y Bylov af 1697, udskrevet 1721 (uden Tvivl af Degnen), bestemmes det, at hver Mand skal møde, naar K l o k k e n ringer til Gadestævne, »men saa som M o r u p e r saa langt beliggende fra, at de det ei altid kand efterkomme, saa fritages de; men dog i det ringeste skal de være forpligt at møde ved Klokken hver Søndag om Sommeren, eller paa hvad Sted Oldermannen tilsiger. Findes nogen herudi forsømmelig, da bøde til Byen for hver Gang 2 Skilling«¹⁾.

Bortset fra a n g e l s k e Landsbyer Syd for vor Statsgrænse kendes der ingen Eksempler fra andre Landsbyer i Danmark paa, at man havde en B y k l o k k e til at ringe Folk sammen med. Almindeligvis blæstes i Horn eller der blev slaaet paa Tromme, naar Bystævne skulde holdes. Naar man imidlertid i den vældige nordsamsiske

¹⁾ Danske Vider og Vedtægter I (udg. af Poul Bjerger og Thyge J. Söegaard 1904—06), 150₈₈.

Landsby har brugt — og undertiden endnu bruger — en Gadeklokke til Sammenkaldelsen, er Grunden hertil at søge i, at Nordby Kirke ligger saa langt uden for Nordby og Maarup, at man ikke kan høre dens Klokke, naar der holdes Kirkegang. Derfor fik man en Gadeklokke (paa Torvet nær Gadekæret), tidligere anbragt i et højt Træstillads, men i 1857 i det Taarn, der endnu er Klokketaarn paa Nordby Torv. Taarnet er vist bygget efter Tegning af Provst F. r. J a c o b s e n i Nordby. Gadeklokken bruges til at ringe Solen op og ned med. Af Nordby Bylov fra 1697 kan det ses, at Klokken allerede da var en gammelkendt Ting i Byen. Kirkeklokken bruges om Søndagen og til alle Højtider. Ved Gudstjenester, Bryllupper og Begravelser bruges baade Kirkeklokke og Gadeklokke¹⁾. Byens M a j t r æ findes nær Gadeklokken.

I Værket »De danskes Øer« II (1928), 71 findes en Tegning af Klokketaarnet i Nordby (af J o h a n n e s L a r s e n), medens A c h t o n F r i i s (smsts. 72) fortæller et kønt Træk om, hvorledes J e p p e A a k j æ r engang paa et Besøg i Byen efter indstændig Opfordring holdt et — improviseret — Foredrag for Nordbys Beboere, der var blevet samlet ved Taarnet, efter at Klokken havde kaldt dem sammen. Efter Talen gik enhver til sit og genoptog det forladte Arbejde. — I ældre Tid var det ogsaa saaledes, at Kræmmere og Fiskere fra andre Byer, naar de kom til Nordby for at sælge deres Varer, kørte op til Gadestævnet og ringede med Klokken; saa mødte Folk op og handlede med dem. — I B r u n d b y holdtes Bystævne paa G r a n d h ø j, som maaske har sit Navn af, at »Grandestævnet« holdtes her. Folkene blev her sammenkaldte ved, at Oldermænd slog paa T r o m m e. Han gik gennem Byens Gader, og naar Folk hørte Trommeslagningen, kom de ud og spurgte om, hvad der var paa Færde. Ved Bekendtgørelser blev der slaaet med to Trommestikker, til Ildebrand derimod kun med én. —

1) Jakob M. Hansen i Fra Holbæk Amt 1937, 102 ff.

Klokke-tårnet i Nordby.

i Tranebjærg blev Gadestævnet holdt paa Møllebakken og kaldtes derfor ogsaa »Højstævne«. — Bystævnet i Ørby fandtes midt i Byen. Der stod en Del store Sten, som kaldtes Majstene, i en Rundkreds, én for hver Mand i Byen. Her sad Bymændene ved Stævnet. — Midt i Onsbjærg laa en Del Sten paa den Plads, hvor Bønderne samledes til Stævne. Den kaldtes Gadededet. I Nærheden deraf var ogsaa en meget stor Sten, der havde en jævn skraa Flade og maaske har været brugt til Talersten. Vejen skilte sig her og gik udenom den¹⁾. I Toftebjærg holdtes Stævnet paa »Højen«²⁾.

Oldermanden blev i Nordby valgt den 25. Januar, Sct. Pouls Dag. Antagelig er han blevet »udlagt« samme Dag i Øens øvrige Landsbyer, da Pouls Dag

¹⁾ Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 7—12.

²⁾ Frederik Poulsen: Efterretninger om Samsø (1902), 163.

H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I (1889), 172.

»for en 40 Aar siden« (o: o. 1840) blev betragtet som en Helligdag paa Samsø. Der blev ikke arbejdet, og om Aftenen havde de unge Dans, hvor Pigerne maatte beværte Karlene. Samme Dag samledes Bymændene for at bestemme Byens Vedtægter for det kommende Aar.

Nordby Bylov bestemmer i sin første §, at Oldermænden »skal af fire af de eldste Mænd udi Sognet om St. Pauli udlæggis, og hvem som da til Oldermænd bliver udlagt og ikke vil være, skal give derfor til Byen 1 Td. Øl for sin Motvilligheds Skild«¹⁾.

Af Optegnelser i den senere Byens Bog for Nordby (paabegyndt 1781) erfares det, at mange ikke vil være Oldermænd, og betaler Bøder i Stedet for. Betaler de Bøder for to Gange, er de i Henhold til § 2 i Byloven fri for Bestillingen »ald sin Livis Tid«. I 1783 var der otte, som før havde nægtet at være Oldermænd, de nægtede paany, betalte anden Gang Bøde, og var nu fri²⁾. — I en Optegnelse fra 6. April 1867 af en L. Rasmussen til den tyske Forsker Wilhelm Mannhardt, fra Samsø, meddeles, at Landsbyernes Leder kaldtes Reber, fordi han med Reb udmaalte Agrene til sine Bymænd. »Denne Reber sammenkaldte eller lod hver Morgen ved Solens Opgang sine Bymænd sammenkalde for i Forening at holde Morgenandagt. Udeblev nogen uden Sygdom fra denne Andagt, maatte han derfor bøde med en bestemt Mulkt«³⁾.

Foruden Oldermænd valgtes ogsaa paa Sct. Pouls Dag Skorsmænd (i daglig Tale: Skodsmændene). Fr. Jacobsen oplyser i en Optegnelse, at Skaarsmand var Betegnelsen paa Medhjælperen hos Husmændenes (Standsvendenes) Oldermænd. Paa Gadestævne skar han Skurer i Kæppen for at betegne Wyderne (o: Bøderne). »Han var den Gang ligesom endnu Formand i Roden«⁴⁾.

1) Vider og Vedtægter I, 141.

2) Vider og Vedtægter I, 141, 156.

3) Danske Studier (1931), 46.

4) E. Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 7.

Morten Madsen fra Nordby meddeler 1923, at Oldermænd og Skorsmænd ikke nu har samme Betydning som førhen. »Sagen er den: Nordby By, der er en stor Landsby, bestaaende af 22 Gaarde og over 100 beboede Huse, er inddelt i 4 Roder¹⁾: Sønderbyes-, Vestenbyes-, Hæderligs- og Kattesundsroden, med én Skorsmand i hver Rode, og Oldermændene over dem alle. Naar Sogneraadet f. Eks. vil have Bud til Beboerne om at betale Skatter e. lign., sender det Bud til Oldermændene, denne sender saa Bud til de 4 Skorsmænd, og disse gaar saa rundt, hver i sin Rode, og meddeler Beboerne, hvad Ærinde de har. Dette angaar Husmændene, der har holdt ved den gamle Skik. Gaardmændene i hver sin Rode bliver tilsagte ved Bud. Det gaar paa Omgang mellem dem«²⁾.

Medens vi med de sidste Oplysninger er kommet op til Nutiden, skal vi nu igen vende tilbage til Landsbyfællesskabets Dage for igen at dvæle lidt ved Oldermændene. Naar Bymænd ofte betalte Bøder for at blive fri for Oldermændshvervet, maa Grunden hertil nok være at finde i, at man var ked af al det ekstra Arbejde og Rend, Bestillingen førte med sig, samt dens øvrige Ubehageligheder.

Der er i Nordbyloven paafaldende mange Paragraffer om Ulyd paa Gadestævne og Klagemaal. Det tyder paa, at Samsingerne har været ret mundrappe og raadelystne. Der opstod i det hele taget ofte et fælt Skænderi paa Bystævnerne. Fra Ordkampen er der ikke langt til Haandgemænget, hvorom der ogsaa fra samsøske Tingbøger er talende Vidnesbyrd om Fortids Rethaveri og Raahed. Slagsmaal af grov Art kunde finde Sted paa næsten ethvert Stævnemøde. Samsingerne var ærekære, og ved den mindste Fornærmelse kom Blodet i Kog; Modparten risikerede let at blive indbudt til Gæst paa Kniven. F r e d e r i k P o u l s e n har i sin fortrinlige Bog: »Historiske og

1) Det gamle Navn paa disse har rimeligvis været S k o r, olddansk: S k o r d (j: A f d e l i n g).

2) Evald Tang Kristensens Æresbog (udg. af Hans Ellekilde 1923), 144—45.

kulturhistoriske Efterretninger om Samsø« (1902), 163—167 meddelt udførlige Oplysninger om Slagsmaal paa Bystævner, ved St. Poulsgilder o. l. Steder (refereret i A c h t o n F r i i s' »De danske Øer« II, 56). Det endelige Udfald af alvorlige Slagsmaal blev afgjorte af Rettens Folk, der i ældre Tid maa have haft deres Tingsted sat under aaben Himmel, en Overgang paa T i n g h ø j (tidligere benævnt T y v h ø j, nu K o n g s h ø j) i T r a n e b j æ r g Sogn¹). Dystre Minder om gammel Rettergang finder vi i Stednavnene G a l g e l ø k k e n, G a l g e a g r e n e og G a l g e s t e n e n, alle i N o r d b y Sogn²).

Et ganske godt Indtryk af Tilstanden paa Samsø Bystævner i Fællesskabets Tid modtager man ved at læse i den gamle Nordbylærer P. M i c h e l s e n s Bog: »Beskrivelse over Øen Samsø« (1851), 36—37 (2. Udg. ved Sønnen Th. Michelsen 1882, 40—42), hvor det meddeles, at der i Michelsens Fødeby K o l d b y holdtes Morgen og Aftenbøn i Skolen. Efter Morgenbønnen samledes Bønderne uden for Skolen for at »gøre Vedtægt«. »Her gik det dog som oftest meget stormende til med Klammeri, og hvorom? Den havde haft en Hest løs og skulde pantes, d. e. betale Mulkt, men Angiveren kunde ikke ret bevise det, og her var da straks Anledning til Trætte; en anden havde, forsætlig eller uforsætlig, tøjret ind paa Naboens Ager o. s. v. Om Høsten gjordes Vedtægter, som den driftige Bonde gerne vilde overtræde; det hed nemlig: Saa meget maa der mejes — høstes — i Dag og ikke mere. Under Indagningen gik det især underligt til: Byen havde en saakaldet Oldermænd; viste sig nu en Byge paa Himlen, kastede han sig straks paa en Hest, red i fuld Spring omkring paa Bankerne, satte sin Hat eller Hue paa Enden af Riveskafte og raabte til alle Sider, saa højt han kunde; det kaldtes: »at raabe af«. Den, der da ikke holdt op med Høsten, blev ved næste Morgensamling straffet. Vedtæg-

1) Samsøs Stednavne (1922), 27.

2) Smsts., 100.

ten lød saaledes for Indagningen, at den, der var kommet uden for Byledet, naar der raabtes af, maatte hente Læs; man kørte derfor ved saadan Lejlighed i allerstærkeste Trav gennem Gaden for at slippe ud af Byen; den, derimod, der ikke var saa heldig, men dog prøvede paa at køre videre, blev uden Naade straffet, efter meget foregaaende Skænderi mellem Parterne. Drengene laa halve eller hele Nætter paa Marken ved Hestene, som den Tid var de eneste Kreaturer, der holdtes tøjrede; her forefaldt da idelige Slagsmaal mellem dem, fordi den ene altid gerne vilde tøjre overfor den anden. Leddene for Byen var lukkede, Svinene gik løse omkring paa Gaden og forvoldte baade megen Skade og Urenlighed; slap nu et Svin ud i Marken, paastod man Erstatning for Tab; men Ejeren af Svinet vilde ikke betale: Hvem havde ladet Leddet staa aabent? Her var atter Lejlighed til Trætte, og saaledes i mange Tilfælde«.

P. Michelsens Oplysninger synes at være direkte benyttede af Mikkel Sørensen, Brundby, i den lille Skildring, han sendte Evald Tang Kristensen o. 1886 til Brug for Tidsskriftet »Skattegraveren«, i hvis femte Halvaargang (1886), S. 163, Nr. 746, Sørensens Optegnelse er trykt. Han fortæller her om Oldermændene, der red omkring til de højeste Banker og »raabte ud« o. s. fr. Mikkel Sørensen, der var Mejerist en Tid lang paa Samsø, sendte derfra en Række gode Optegnelser til Evald Tang Kristensen i 1880—90'erne. En af disse: »Fra Fællesskabets Tid« (trykt i Skattegraveren X, 1888, S. 141—144, Nr. 415) indeholder følgende Oplysninger af Interesse for vort Emne her: Hver By paa Samsø havde sin Oldermænd og sit Bystævne, en Plads i Byen, hvor By-mændene samledes, naar de havde Sager at afgøre med hinanden om Jordens Drift eller andet. De skulde jo være enige om al Ting, før der blev begyndt paa noget, da de drev al Ting i Fællesskab. Naar der skulde pløjes, saas eller høstes, skulde de alle ud paa een Gang for at faa

lige meget udrettet. Var der nu en af Bymændene, der kom til at arbejde paa sit Stykke efter de andre, fik han som oftest den mindste Part; dette gav saa Anledning til, at han ved næste Bystævne forlangte sine Naboer, eller hvem han nu mente sig forurettet af, idømt Bøder. Dette og meget andet gav ofte Anledning til Splid og Skænderi ved Bystævnet, der somme Tider blev ført meget højrestet. Pengene, der indkom ved disse Bøder, blev brugt til et Gilde en Gang om Aaret. Oldermænden skulde paase, at alt skulde gaa efter Byens Vedtægter, han stod ogsaa for at aabne Byleddene om Morgen, naar Løw-wuer¹⁾ blev drevet ud, og Folkene skulde i Arbejde, og lukke dem igen om Aftenen. Hele Byen var indhegnet med et Gærde med Ledde ud til Markerne, og intet kunde komme ud af Byen om Morgen, før Oldemanden lukkede op. Hver By havde ogsaa sin »Hjoor«, som »wotte« Byens »Løwwuer«; naar »Løwwuere« skulde ud om Morgen, blæste han i sit Horn paa Gaden, og saa drev Folk deres »Løwwuer« ud til ham. Lige saa om Aftenen; naar han kom til Byen, begyndte han at blæse i sit Horn, og saa kom Folk ud at skille deres Løwwuer fra Flokken. Hyrden fik sin Løn i Traver om Høsten ligesom Bysmeden; hver Bonde kørte, hvad han skulde give, hen til Smeden og Hyrden, naar han kørte Sæd hjem, sædvanlig 12 Kærve Rug og 24 Kærve Byg og Havre, alt trebundet (med tre Neg i hver Kærv). Der blev ogsaa blæst i Horn paa Gaden til Bystævnet, dette Horn var et Kohorn med et Mundstykke af Træ. —

Anførte Optegnelser fra det 19. Aarhundredes Tradition supplerer fortrinlig Byloven fra Nordby, der er Samsøs ypperste skriftlige Mindesmærke fra Landsbyfællesskabets Tid. Denne Lovs Paragraffer har Fællesskabsdriften til Forudsætning. Den har — som tidligere nævnt — Oplysninger om Oldermændens Arbejde; den meddeler ogsaa Bestemmelser om løsgaaende Kvæg, Føløg, Tøj-

1) Løwuer: levende Vare (jfr. Livvare), her = Kreaturer.

ring, Klagemaal, Slagsmaal, ulovlig Pløjning, ulovlige Veje og Stier, om Lukning af Vangeled, naar man havde passeret saadanne, Stubberivning, Stenagning, Høstens Tid, Kvægvogtning o. s. v. — Mikkel Sørensens Oplysninger om Byhyrden paa Samsø er der gode Sidestykker til i Nordby Bybog, hvor der jævnlig er Enkeltheder om denne Bestillingsmands Arbejde med Kvægvogtningen i Byvangen, hans Løn og andet mere, hvorom man kan se nærmere i Vider og Vedtægter I, 149—50, 156—159 (jfr. min Bog: »Byhyrder« 1928, 52, 53, 62, 91, 102, 110 med Oplysninger fra Brundby og Nordby).¹⁾ I Samsøs Stednavne, 37 nævnes Marknavnet Hyrdelejr i Kolby Sogn.

I de gamle Landsbyer havde man ogsaa en Bytyr og en Byorne, der ejedes i Fællesskab af Bymændene. Disse Avlsdyr fodredes paa Omgang (et Aar ad Gangen) hos en af Gaardbesidderne, almindeligvis hos Oldermænden.

I Tranebjærg Sogn er et Markstykke, der hedder Tyrejord, antagelig et Jordstykke, der har været udlagt til Bytyrens Græsning²⁾. Ogsaa i Onsbjærg Sogn er et Areal, der hedder Tyrejord, som ligeledes har været udlagt til Bytyrens Underhold³⁾. — Skulde i Nordby en Kvie til Tyren i Kolykken, maatte Kvien være der 14 Dage. Betalingen herfor var 4 Skilling om Ugen (meddeles 1788 i Byens Bog). — Erindringer om Byornen finder vi i Marknavnene Ornejord i Onsbjærg Sogn og Besser Sogn, Jord, udlagt til Byornens Underhold, eller Jord, tillagt den Mand, der holder Byens Orne⁴⁾. I Nordby bestemtes 25. Januar 1807, at Onnyen skulde Foderværten Clemens Fadre have 1 Skp. Havre for hos hver Mand den 1. Maj. Hvem, der ikke vilde betale, skulde Pantemanden udpante⁵⁾. I Tilslutning til Ornejords-

1) Se ogsaa Frederik Poulsens Bog, 159—162.

2) Samsøs Stednavne, 29.

3) Smsts., 70.

4) Smsts., 63, 86.

5) Vider og Vedtægter I, 161.

navnet i Besser Sogn kan nævnes, at her havde de i 1886 endnu en Byorne. Den holdtes af en af Byens Husmænd. Som Betaling herfor modtog han Afgrøden af et Stykke Jord, han fik til sin Raadighed. Arealet laa uden for Byen ved Siden af Skolelodden og var af samme Størrelse som denne (4—5 Tdr. Land). Hvis en af Bymændene ønskede at benytte Ornen til en So, maatte han selv hente Ornen og bringe den tilbage¹⁾.

Noget særegent for de samsøske Landsbyer var deres fælles Plantebede. Den ældste Oplysning om denne Form for Havedyrkning findes i Nordby Bylov, Paragraf 20—22, hvor det hedder: »Plantebederne skal være tillugte tredie Dagen efter Tilliisning med lovlig og forsvarelig Luckelser. Hvem som findes her udi forsømmeling, bøde derfor til Byen 4 Sk., som Pantmændene skal udpant, paa ferske Gierninger inddrive, og derforuden til Byen 1 Skiep Biug«. — »Og hvis Beder, som ligger mit udi Delen, og ingen Luckelser findes fore, naar efterset bliver, da at være samme Beder kvit«. — »Hvem som op-rækker sine Luckelser eller gjør Overgang enten paa sin egen eller andris, førend den menning Mand vedtager, bøder derfor til Byen 1 Skiep Biug«. Plantebederne fandtes paa den aabne Gadeplads midt i Nordby. I en Skrivelse af $\frac{1}{6}$ 1727 hedder det om denne Bys Skole: »Vel Plads og Rum paa Torvet; da Bønderne der har haft deres Plantelund og vil beholde Torvet, da naar de derimod køber en bekvem Grund, beliggende midt i Kirkevejen øverst i Nordby paa et tørt Sted og er tillige Jord til fornøden Gaardsrum og Kaalhave, kan den ovennævnte Gadejord fremdeles til Brugelighed beholdes«. Nordby Skole blev, som man kunde vente, ikke lagt paa Gadepladsen ved Kaalbedene, men paa almindelig Gadejord, købt hos Michel Sørensen Tomboe af Maarup (Resolution af $\frac{30}{5}$ 1730)²⁾. — Om Plantebedet kan i øvrigt meddeles (efter

1) Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 15, meddelt af Mikkel Sørensen. Jfr. min Bog: Bytyr og Byorne (1934), 24, 31, 58, 59.

2) Aarbøger, udg. af Hist. Samf. for Aarhus Stift 1921, 104.

Optegnelser af Fr. Jacobsen, Nordby), at hver Mand kom med en Fjæl eller to til at indhegne Pladsen med, naar om Foraaret Grønkaalsfrøene skulde saaes. Naar Planterne var tjenlige til Udplantning, blev det tillyst, hvad Dag de maatte tages op, og før den bestemte Dag maatte ingen tage sine Planter. Dette blev dog i den senere Tid ikke overholdt, og da de fleste desuden foretrak at saa Grønkaal i deres Ejendomshaver, blev Pladsen i 1866 ved Sammenskud indhegnet med Stakit og Stenpæle, alle hugne af en stor Sten, og udlejet til Havebrug¹⁾. — Søren Sørensen Mosegaard (kaldet Greve-Søren) af Nordby, meddelte til E. Tang Kristensen, at Nordby Skoles »nuværende Have er de gamle Plantebede, hvor hver Mand havde et lille firkantet Stykke at saa Planter i, og det var indstænget med Pæle. Naar Planterne var rykket op, laa Stykket i Fællig. Det laa saa til næste Foraar, og Svinene tumlede og rodede i det, for de gik jo paa Gaden«²⁾. — Mikkelt Sørensen oplyste til E. Tang Kristensen, at det vist i de fleste Byer paa Samsø har været almindelig at have et fælles Kaalbed. »I Østerby er der et Stykke Jord midt i Byen, som endnu kaldes Kaalbedet, skønt det ikke har været brugt dertil i Mands Minde. I Alstrup er der ligeledes et Stykke Jord, som strækker sig fra Byen langs den gamle Fædrift ned til Maden, og dette er inddelt med Diger i fire Dele, en til hver Gaard i Byen, og som har været benyttet i samme Øjemed«³⁾.

Som det vil ses, er det ganske lærerige Oplysninger vedrørende gammel Fællesdrift paa Bygaden, Nordby Bylov saa vel som de senere Folkemindeoptegnelser angaaende Plantebedene bringer os⁴⁾.

Mødet mellem Oldermændene og Bymændene blev holdt efter gamle hævdevundne Regler, der ofte var nedskrevne

1) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 98. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I (1889), 207.

Johs. Tholle i Fra Holbæk Amt, 1929, 6.

2) Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 99.

3) Jysk Almueliv, Tillægsbind I, Nr. 100.

4) Paa Tunø havde man ogsaa fælles Plantebede.

i en Bylov eller Vedtægt. Hvad der stod i denne, var alle i Lavet pligtige til at adlyde. Der er fra Samsø nu kun bevaret én Landsbylov, Nordbys, der er nedskrevet 1697, men dens Indhold er naturligvis af langt ældre Oprindelse. Fra Stavns har været en »Byens Ret og Brev« fra 1660. Brundby Bylov var nedskrevet c. 1680. Tranebjærg Vedtægt blev først nedskrevet 1721 efter Grev Christian Danneskjold-Samsøes Ordre for at forebygge Uenighed¹⁾. Ligesom det kun er Nordby Bylov, vi nu kender i sin Helhed, er det ogsaa fra denne ejendommelig skønne og kulturhistorisk set saare interessante By, vi har de bedste Oplysninger om Bymændenes aarlige Sammenkomst paa Sct. Pouls Dag (²⁵/₁). Vi hørte foran om Oldermænd og Skorsmænd i Nordby. Det gamle Bystyre, som alle andre Steder omtrent er helt glemt, har den nymodens Kommunalordning fra 1841 med Sogneforstanderskab (fra 1867 Sogneraad) ikke kunnet faa Bugt med i Nordby. Eengang aarlig samles Folket her til Møde, til Ting kan man sige, og drøfter, hvad der er sket i det foregaaende Aar, og hvad der skal foretages i det kommende. Om Sct. Poulsgildet fortæller Mikkel Sørensen i 1880'erne til E. Tang Kristensen: »Her blev der gerne drukket dygtigt, og Gildet endte ofte med et Slagsmaal, hvortil Samsingerne synes at have været noget tilbøjelige i gamle Dage. Det var ikke sjældent at se to ellers alvorlige og adstadige Bønder fare i Hovedet paa hinanden, naar de havde faaet en Snaps formeget. Hvis en Mand udeblev fra dette Gilde, blev det betragtet, som om han havde givet sin Stemme med til Flertallet, og altsaa ogsaa til, hvad der blev vedtaget, og hans Stemme havde intet at sige det følgende Aar. I Nordby holdes endnu St. Povls Gilde, hvor alt Fællesarbejde og Røsture bestemmes. Røsture er Pligtkørsler, som Lægekørsler, Fattigkørsler, at bringe Skattebøgerne til Tinghuset, at køre Rekrutter til Havn, naar de skal af Landet for at

¹⁾ Frederik Poulsen: Samsø (1902), 142.

udtjene Værnepligt o. lign.«¹⁾. Fra Kolby haves ogsaa en Meddelelse om Povlsgildet (fortalt af Jens Madsen Rus). »Baade Bønder og Husmænd var med, og den Mand, der havde dem, var pligtig til at give en halv Tønde Øl, men Manden beværtede dem ogsaa her i Byen med kogt Flæsk, Æbleskiver og varmt Øl, og saa dansede de om Aftenen. Den Dag skulde Husmændene give fire Mark til Bønderne af den Fællesjord, de brugte, og de Penge gik med til Gildet«²⁾. — Fra Tranebjærg har Marie Jørgensen i 1912 indsendt en Optegnelse til Dansk Folkemindesamling (1906/43: 351), meddelt af Gmd. Mikkel Stauns, o. 80 Aar, f. i Besser, hvori fortælles, at Sct. Pouls Aften fik man paa Samsø Aftensmad med Flæsk og Brød og Grisetæer. Ungdommen havde Dans i hver sin By. Det var den eneste Aften i Aaret, hvor Pigerne betalte for Karlene. Endnu fejres den, dog uden Dans. —

Efter nu at have stiftet Bekendtskab med de lidt ældre Optegnelser om Sct. Poulsgildet paa Samsø, skal vi endelig høre, hvad den flittige Indsamler af Nordsamsøs Folkeminder og Stednavne, Gaardejer og Sogneraadsformand Morten Madsen³⁾ i Nordby har at fortælle om dette Gilde i Samsøs største Landsby. I en Optegnelse fra 1921 meddeler Morten Madsen følgende:

»Saalænge man véd, er der hvert Aar i Januar Maaned bleven afholdt Sognemøde, kaldet Pouls mødet, hvor Kommunens forskellige Regnskaber fra det foregaaende Aar oplæstes og der forhandles om, hvad der var udrettet Aaret forud, og hvad der muligvis skulde udrettes i det kommende angaaende Veje, Skoler, Skatte m. m. Indtil 1904 kaldtes det nok Pouls møder og blev holdt i Januar Maaned, men ikke paa nogen bestemt Dag; men den

1) Jysk Almueliv, Tillægsbind IV, Nr. 75.

2) Jysk Almueliv, Tillægsbind IV, Nr. 74.

3) I „De danskes Øer“ II, 128 findes der en udmærket Portræt-tegning ved Achton Friis af Morten Madsen, af hvem Friis i sit Værk giver en smuk Karakteristik.

25. Januar 1904 vedtoges det, at Mødet derefter hvert Aar skulde afholdes den 25. Januar og begynde Eftermiddag Kl. 2. Da det er paa en belejlig Tid for Folk at samles, er Afholdshjemmets Sal bestandig fyldt, og for at faa saa meget som mulig ud af Mødet, da saa mange er samlet, har man givet Oplysning om et og andet fra Fortid og Nutiden. I de sidste 3 Aar (og det er Tanken at blive ved hvert Aar) er der holdt et Foredrag, jeg har f. Eks. det ene Aar holdt Foredrag om Kommunens Skoler og Lærere i Fortiden (1725 byggede Greven 5 Skoler paa Samsø). Det andet Aar om det kommunale Styres Udvikling indtil Nutiden, og forrige Aar var det Præsten om Kirken. Der bliver ikke bekendtgjort, hvad der skal forhandles ved Mødet, enhver kan komme frem med, hvad han ønsker behandlet, saa der kan komme, hvad man mindst venter«. —

Denne Optegnelse findes i en lidt ændret og en Smule større Form i Hans Ellekildes Udgave af Evald Tang Kristensens *Æresbog* (1923), 144—145. — Her er valgt at udgive Morten Madsens Optegnelse fra 1921, da den ikke har været trykt før. I *Æresbogen* nævnes, at de forskellige Regnskaber bliver først oplæst af Formændene: Sogneregnskabet, Tavlepenge, det Heegaard'ske Legat, Hjælpekasse, Kirke, Havne m. fl. ... Det er gerne Aften, inden Mødet slutter. Sogneraadsformanden leder det. Forhen holdtes Poulsmødet i Skolen, men nu holdes det som nævnt i Afholdshjemmets Sal i Nordby. —

Der er noget meget værdifuldt at hente ved Poulsmødet i Nordby. Byens Folk kommer her sammen og drøfter Byens Fællesanliggender og hører Foredrag om Nordsamsøs Historie. Hvad kan man næsten tænke sig kønnere og bedre for en afsides liggende Bys Befolkning at samles om end netop Egnens Historie, fortalt af lokal-kyndige Mænd for en lyttende Skare af Byfæller paa den gamle Stævnedag! Gid denne udmærkede Skik maa vinde og vare ud i en lang Fremtid i Nordby!

Foruden det kulturhistoriske Indhold er der ogsaa i Nordby Bylov saavel som i Byens Bog (der delvis er aftrykt i Fr. Poulsens Bog og i Vider og Vedtægter I) en Række Enkeltheder af sproglig Interesse, idet Folkemaallet kommer stærkt frem i de to landsbyhistoriske Kildeskrifter. Rigssprogets *ø* og *y* bliver i Nordby Sognefolks Mund til *æ* eller *e* og *i*, og man ser det somme Steder i Byloven, men oftere i Bybogen gengivet med disse Bogstaver. Men da dette Forhold gør, at det er vanskeligt for dem at holde Rede paa, hvor der skal skrives det ene, og hvor det andet, ser man dem ikke sjældent gøre den modsatte Fejl og skrive *ø* for *æ* og *e* og *y* for *i*.

Byens Bog er skrevet af ganske jævne Mænd, saa omtrent uden Skoleuddannelse. Af de over 60 Bymænd, som i 1788 har underskrevet Vedtægten, har kun 6 været i Stand til at skrive deres fulde Navn, Resten maa nøjes med at prente et Mærke, der har svaret til de *B o m æ r k e r*, de enkelte Mænd indskar i eller tegnede paa deres Avlsredskaber, ligesom de ogsaa brugte at mærke hjemmenvævet Tøj, naar det sendtes til Farvning eller til Stampning. Paa Dørene ind til Stolestaderne i Nordby Kirke er ogsaa fundet Bomærker. Ialt har *M o r t e n M a d s e n* fundet ikke mindre end 84 Bomærker fra Maarup og Nordby. For de 40 af Mærkernes Vedkommende er det lykkedes at fastslaa, hvilke Gaarde de tilhørte. Det maa anses for sikkert, at hver Gaard i Sognet har haft sit Bomærke. Disse ofte runelignende Ejermanstegn er lærerige Vidnesbyrd om, hvorledes Folk — før Skrivefærdigheden blev almindelig — skrev under paa en Skrivelse eller markerede deres Ejendomsret. Den righoldige Samling nordbyske Bomærker, sikkert den største, der kendes fra nogen dansk Landsby, findes afbildet i Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift 1921, 147 i en lille Afhandling af *E j l e r H a u g s t e d*, der her skriver om Bomærkernes almindelige Historie, men ogsaa fremkommer med specielle Oplysninger om *Morten Mad-*

sens Samling fra Nordby. Bomærkerne yder, som det vil forstaaes, primitive sproglige Oplysninger, men det er naturligtvis i selve de nordbyske Haandskrifter, Dialektforskerne finder de mange Enkeltheder om Nordbymaalet og dets Slægtskab med Molbomaalet. Dr. Marius Kristensen har gjort Nordby Bylov og Byens Bog til Genstand for en sproglig Undersøgelse, som man med særlig Interesse læser, da man heri finder et smukt Eksempel paa, hvad der i Landsbylove og lokale, historiske Kildeskrifter er at finde af dialektale Ejendommeligheder. I Nordby er Sagen meget interessant, hvad man dog ikke kan komme nærmere ind paa her, hvor man skal nøjes med at henvise til Marius Kristensens Undersøgelse i hans Bog: »Folkemaal og Sproghistorie« (1933), 189—193 samt til vor faglige Litteratur om Dialekter i det hele taget, idet man i denne ofte træffer paa Oplysninger om Samsødialekten, og da ikke mindst om den, der tales i Nordby. —

Her kan vi slutte, da vi nu har stiftet Bekendtskab med de spredt tilgængelige Optegnelser, der forefindes om det gamle Bystyre og gammel Sædvaneret paa Samsø. Det har ikke været Hensigten her at komme ind paa andre Omraader af Livet i Fællesskabstidens Landsbyer paa Øen. Derimod har Opgaven været at fremlægge saadant kulturhistoriske Stof, som dels ikke er taget med i synderlig Udstrækning i Frederik Poulsens Bog om Samsø, og som dels kan tjene til Belysning af Enkeltheder i Nordby Bylov og samme Bys Bog. De særegne Træk i Nordbyloven er omtalt (Gadeklokke, Plantebede, Dialekt m. v.), samt det endnu eksisterende Sct. Poulsnæve. Det er derfor slet ikke saa lidt, man kan fremføre om Retssædvaner og Fællesskabsskikke paa Samsø, selv om man endog trækker Grænsen snæver. Antagelig vil da ogsaa nærværende Afhandling gøre sin Gavn i den iøvrigt allerede store Litteratur, der findes om den frugtbare Ø i Sejlleden mellem Jylland og Sjælland.

August F. Schmidt.

LINDEGAARDEN I KALUNDBORG DENS HISTORIE OG DENS EJERE

Af J. S. Møller.

I. Forhistorien.

Navnet paa den gamle Gaard, der ligger mod Vest i den gamle By — »Lindegaarden« —, kendes ikke længere tilbage end til lidt efter Midten af det 17. Aarhundrede. Da var ogsaa den første Længe i den nuværende skønne Gaard med de mange hvide Længer med røde Tage omkring to Gaardsrum opført. Og til Gaarden hører endnu den store, smukke gamle terrasseformede Have med dens Linde-, Morbær- og Elmetræer (Fig. 1).

Men har der ikke før det 17. Aarhundrede ligget en anden Gaard her, selv om dennes Mure forlængst helt er styrtet i Grus og udslettede? Dette Spørgsmaal skal her søges besvaret, selv om Svaret kun kan gives som et Sandsynlighedsbevis.

I 1170 og de nærmeste Aar derefter befæstede Esbern Snare Øvrebyen i Kalundborg og byggede Vor Frue Kirke. Til hans Fæstningsanlæg hørte vestre Forborg, som laa i det Vænge, der nu kaldes »Lindevænget«¹⁾ og som til 1907 har hørt til Lindegaarden.

Dette Vænge kaldtes tidligere »Taarnhaven«. Det nævnes saaledes 22. Oktober 1509²⁾. Den 25. Juli 1548 fik Anders Nielsen, Slotsskriver paa Kalundborg, Gavebrev for hans Livstid uden al Afgift (Brev ad gratiam) paa »Taarnhafve« og Strandgaarden, som laa udenfor Kalundborg, vesten op til den ferske Sø, som Jens Jæger

sidst havde i Værge, »dog at han bygger og forbedrer den«³).

Den 26. November 1556 fik Kirstine, Anders Skrivers Efterleverske, Brev »paa Kronens Have, kaldet Tornehafue« udenfor Kalundborg, hvilken hun selv havde i Værge uden Landgilde⁴). Den 4. Marts 1570 blev samme »Have« bortforlenet til Mads Skriver i Kalundborg, som aarlig skulde svare 1½ Pd. Korn (= 6 Pd. Byg) deraf til Slottet (d.v.s. til Kronen). Den 1. August 1582 fik Borgmester i Kalundborg Christoffer Faaborg Skøde paa »Kronens Vænge Thornhafue ved Kalundborg«. Vængget strakte sig da i Retningen Øst-Vest fra Søtaarnet til Byens Hestehave, i Retningen Nord-Syd fra Munkesøen til Byens Hestehave (d. e. den nuværende Lundevej). Til Gengæld tilskødede han Kronen sin »jordegne« Bondegaard (d. v. s. Selvejergaard) i Asmindrup⁵).

Senere ejedes dette Vænge af Borgmester Peder Hansen, som den 11. Maj 1640 skødede det til Befalingsmanden paa Kalundborg Slot Hans Lindenov og dennes Arvinger. Det betegnedes da som »liggende vesten for Kalundborig, kaldet Tornhauge«⁶). Dette Vænge kom med ham snart til at høre til Lindegaarden.

Til Oplysning om de nævnte Stedbetegnelser, som gentagne Gange senere bliver benyttet, skal her anføres følgende: Den tidligere Munkesø, der nu er Eng, som hører under Kalundborg Slots Ladegaard (Kaalund Kloster), forsynede Gravene i Esbern Snares Befæstningsanlæg med Vand. Baade de Grave, som fandtes omkring vestre Forborg i Lindevænget, og de Grave, som gik rundt om østre Forborg, det senere Kalundborg Slot, samt de Grave, som forbandt disse Nord og Syd for Byen (Fig. 2). Munkesøen havde Afløb til Fjordens Indervig, „Houet“, gennem en dyb Grøft, der i sen Tid kaldtes „Lunderenden“, men tidligere har heddet „Aalekisterenden“⁷). Dette Navn tyder da paa, at der har været et større Aalefiskeri i Søen; bl. a. i et senere Skøde tales der da ogsaa om „Fiskeri udi Munkesøen“. Nu er Grøften rørlagt og overdækket. Den danner endnu Lindevængets Grænse mod Vest, langs hvilken Esbern Snares vestre Bymur gik.

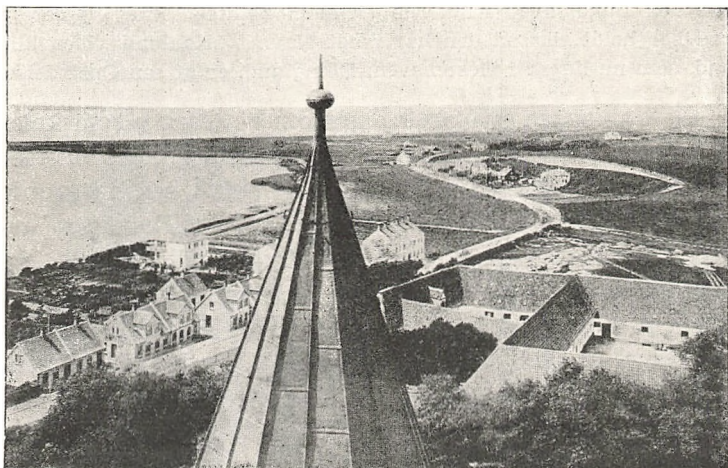

Fig. 1. Lindegården med Omgivelser mod Vest, set fra Kirkens Midtertaarn. Fot. Nationalmuseet II, 1907. Bag Gaarden ses Lindevænget. Til v. for Vejen til Røsnæs: Strandvænget. Til h. for Vejen: Lundebacken. I Baggr. til v.: Gisseløre, til h.: Hestehaven.

Nordøst for Lindevænget laa Søtaarnet i det Hjørne, hvor nordre og vestre yngre Bymur stødte sammen. Det har været et svært, firkantet Taarn, hvis nedre Del nu er lagt fri. Det er, ligesom de tilstødende yngre Bymure og Kalundborg Slot, antagelig opført af Valdemar Atterdag, det maa i hvert Fald være ham, der byggede det svært befæstede Slot som Forstærkning af Esbern Snares østre Forborg. Ogsaa Erik Menved har dog forstærket Fæstningens Mure. Rester af Søtaarnet har været at se længe, det blev staaende helt op i det 18. Aarhundrede, og der kan næppe være Tvivl om, at Vængets Navn i 1509 og senere, „Taarnhave“, hidrører fra dette Taarn, der da ogsaa senere maa have gjort sig fremtrædende paa Stedet.

Vest for Lunderenden laa Byens „Hestehave“. Den har strakt sig op over Bakken mod Vest, hvis Navn nu er „Lundebacken“, mod Syd til Gisseløre, mod Sydvest helt til „Byens Mose“ (Jærnholt Mose), mod Nordvest til Raklev Sogns Skel. Hestehaven var tidligere, i Kong Hans' Tid, delvis bevokset med Træer 7b), og denne lille Skov har sikkert heddet „Lunden“. Under dette Navn findes paa et Kort fra 1762 i Museet i Kalundborg angivet en ret stor Grund, der grænser mod Nord til Munkesøen, mod Sydvest til Hestehaven og mod Øst til Lindevænget (Fig. 5). Mulig er det denne Lund, der har givet Anledning til Byens Navn, da det kunde

være den Lund, hvor Allikerne (Alliken kaldtes „Kaa“) i særlig Grad har holdt til, saa den har faaet Navnet „Kaalund“. Den lille Lund, som nu ligger i Hestehaven, Ellinglund, er af sen Oprindelse.

Vi har ogsaa Efterretninger om en Gaard, som kaldtes »Taa r n g a a r d e n«. »Then Mandag nest effther Sti. Michels Dag« (d. e. 1. Oktober) 1492 bekendtgjorde Birgitta Olofsdatter af Hammersted, at hun havde mageskiftet Kronens Gaard Dronningholm i Nordsjælland, dog med Ret til at bruge og beholde Gaarden de to førstkomende Aar, med »thet Kronene Torn« i Kalundborg, saa snart hun er fraflyttet forannævnte Gaard, med al kongelig Rente og rette Tilliggende, som Morten Siidfridz havde og at »beholde det i min Livstid uden al kongelig Tyng«⁸⁾.

I en Fortegnelse over Len fra Frederik d. I.s Tid (1523) nævnes foruden Kalundborg Slot, Sæbygaard og Len: »item (d. e. ligeledes) the try tornn (d. e. de tre Taarne) i Kallyngborg plege oc ware i forlenning paa tieniste i Dronning Dorrethis og Konning Hannssz tiidt«⁹⁾. Dette maa være den »Thorngard«, som Peder Lauridsen 12. December 1504 nævnes som Ejer af¹⁰⁾, og den »Torn-gaardt«, som Fru Hylle, Mads Lauridsens Efterleverske den 23. August 1529 fik Livsbrev paa kvit og frit mod at bygge og forbedre den, og naar hun var død, skulde Gaarden med hvad Bygning, der fandtes derpaa, komme uhindret i Kronen igen¹¹⁾.

Men allerede den 26. August samme Aar fik Nis J e g e r e (d. e. Jæger) Brev paa »Torn-Gaard«, »hvor han nu selv iboer«¹²⁾. Samme Nis Jæger optræder ogsaa i følgende Aktstykke: Den 29. September 1552 gaves Stadfæstelse paa et Pergamentsbrev, som Anders Nielsen, Slotsskriver paa Kalundborg Slot, har fremlagt, og som er udgivet paa Kalundborg Byting Mandag efter St. Poulsdag conversionis (d. e. 28. Januar) 1544, lydende, at Peder Jensen [Byfoged i Kalundborg] efter kongelig Befaling lovlig har solgt og tilskødet Niels Jæger, Borger samme-

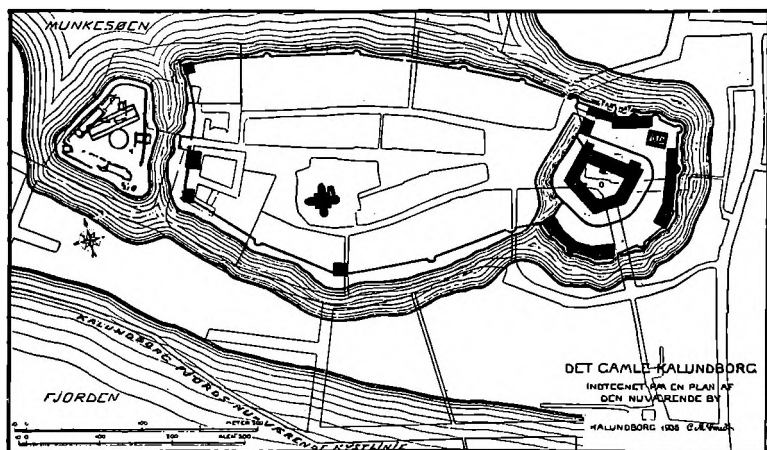

Fig. 2. Grundplan af det gamle Kalundborg, indtegnet paa en Plan af den nuværende By af C. M. Smidt. Til v.: Vestre Forborg. Til h.: Østre Forborg, Kalundborg Slot.

steds, en Jord og Grund i Kalundborg, hvorpaa fordom Fru Margrethes Gaard stod¹³). Hvor denne Gaard har ligget, er dog uvist, maaske paa den Plads, som nu skal omtales.

Taarngaarden nævnes atter 3. December 1591, da Borgmester og Raad paa Tønnes Søfrensens Børns Vegne til Valentin Klausen solgte Halvdelen af en Gaard, som var beliggende paa den søndre Side af Mellemgaden (d.e. Adelgaden), østen for Thorngaarden¹⁴). Ved dette vigtige Kildested er Taarngaardens Beliggenhed tydeligt betegnet, da den her omtalte Halvdel af en Gaard maa have ligget paa Pladsen mellem den nuværende Lindegaard og Kirken (Fig. 3). Paa Pladsen har sikkert bl. a. ligget de i et Skøde af 28. Marts 1727 nævnte »tvende øde Byggepladser næst østen for Lindegaarden imellem Algaden og de Fattiges Huse«, som maa være de Grunde, der blev købt til Lindegaarden i 1707 og 1708 (S. 89). »De Fattiges Huse« var sikkert de fem »fattige Boder«, som i 1601 skænkedes Byen og som laa i »Rykind«¹⁵); de var i 1697 blevet til

7 Huse, beliggende Sydvest for Kirken, de brændte da, men blev opbygget paany af den formuende Borgmester Thomas Jensen paa egen Bekostning¹⁶). Her laa i sen Tid lignende under Navnet »Rækken«. De er nu erstattet af ny Boliger for Aldersrentenydere.

Henrik Larsen mener, at den i 1591 omtalte Gaard, som Valentin Klausen købte en Part af, tidligere har tilhørt Jens Jæger, vistnok Niels Jægers Søn, og saaledes da kan have hørt til Taarngaarden (S. 40). Paa den Tid tilhørte sidstnævnte Gaard Sognepræsten i Kalundborg, Hr. Jørgen Jacobsen, som boede her og ikke i Præstegaarden, som 1616 siges ikke at have været beboet i Mands Minde¹⁷). Den 1. August 1582 gav Kongen nemlig Hr. Jørgen Jacobsen, Sognepræst i Kalundborg, som havde berettet, at der i den sydvestlige Del af Haven ved hans Gaard »Taarnegaarden« i Kalundborg fra gammel Tid havde staaet et Taarn, som nu var falden ned paa et lille Stykke Mur nær, Tilladelse til at lade dette Stykke Mur nedrive og bruge Pladsen til Udvidelse af sin Have, som han atter skulde skaffe bekvem Lukkelse¹⁸).

Den 27. Januar 1609 fik samme Præst, Jørgen Jacobsen, og hans Arvinger af Kongen Gavebrev paa den nederste Part af det Taarn, som stod i hans Gaard, 6 Alen højt beregnet fra Jorden, med den Grund, hvorpaa Taarnet var bygget. I Tilslutning hertil tillod Kongen i Skrivelse af 28. Januar samme Aar til Lensmanden Sten Brahe, at Borgmester og Raad maatte lade det gamle Taarn, som stod i Sognepræst Hr. Jørgen Jacobsens Gaard, nedbryde fra det øverste indtil 6 Alen over Jorden og siden anvende »det« (d. e. vel Stenene) til Byens eller anden deres Fornødenhed¹⁹).

Jørgen Jacobsen var født ca. 1544. Han havde vistnok været residerende Kapellan i Kalundborg, før han den 3. April 1572 kaldtes til Sognepræst her. Ca. 1588 blev han tillige Provst for Arts-Skipperinge Herreder. Han var gift tre Gange. Første Gang ægtede han den 13. Septem-

ber 1572 sin Formand Jørgen Braads Enke, Marine eller Maria Braad, født Hermeis, som var født i »Løven i Bra-brandt«. Hun fødte ham to Døtre, men Ægteskabets Varighed blev kun kort, da hun døde 10. August 1575. Han giftede sig anden Gang allerede Aaret efter, den 3. Juni 1576, med Kirsten Sørensdatter, som var en Datter af en Borger Søren Jensen i Kalundborg. Hun døde i Barselseng den 18. August 1578, samme Dag hun havde født en Søn, der kom til at hedde Søren og blev Præst i Aarby. Tredie Gang giftede han sig den 6. September 1579 med Anna Madsdatter fra Køge. Hun døde først 29. Maj 1625. I dette Ægteskab fødtes en Søn og en Datter. Selv døde han den 7. Januar 1617, hans Enke overlevede ham da i flere Aar.

Jørgen Jacobsen skal have været en ret fremragende Mand. Han udgav en Prædiken over Lensmanden Sten Brahes Hustru*). Han omarbejdede den gamle Provstebog for Arts-Skipperinge Herreder og fortsatte den til sin Død. Den fortsattes senere af andre, sidste Optegnelse er fra 1660. Den blev efter en Original udskrevet af Hr. Laurids Olufsen Kok 1684, der var Sognepræst i Ulstrup paa Røsnæs. Af denne har Langebek gjort et Uddrag**), hvoraf det, der vedrører Præstehistorien, er trykt i Ny Kirkehistoriske Samlinger. Den frembyder adskilligt af Interesse til Byens og Egnens Historie²⁰).

Historikeren og Digteren L y s k a n d e r har berømmet ham, han kaldte ham bl. a. »vir in divinis litteris bene versatus«. Hans Karakteristik skal dog her anføres i Oversættelse: Vel forfaren i Religionen, udmærket ved sjældne Aands- og Legemsgaver, veltalende og gudhengiven i sine Prædikener, forstandig og udholdende i sine Embedsforretninger, dernæst alvorlig og beskeden i det daglige Liv.

Beliggenheden af de i Skrivelserne fra Aarene 1582

*) Titlen er: „Ligpredicken offuer Frue Kirstine Holckis til Baritskow Begræffuelse. Met en kaart Beretning om hendes Op-haff oc Herkom, Leffnet og gode Endeligt“. Kbhvn. 1599.

**) Ny kgl. Samling 974 A 40.

og 1609 omtalte to Taarne har ved C. M. Smidts Undersøgelser i Aarene efter 1907 kunnet fastslaaes. Fundamentet af et svært Taarn i Bymuren (den yngre By-mur) findes under og nær nuværende Lindegaards Vestlænges nordlige Ende. Det er det Taarn, som i 1609 endnu havde en betydelig Højde. Og Fundamenter af et andet Taarn findes under det Hjørne, hvor Lindegaardens Vestlænge og Sydlænge støder sammen²¹⁾ (Fig. 2 og 3). Sidstnævnte er sikkert det i 1582 nævnte Taarn, der allerede da var faldet ned paa et lille Stykke nær. Det kan næppe være tvivlsomt, at den Gaard, som da med Sikkerhed har ligget paa Lindegaardens nuværende Grund, har faaet sit Navn »Taarngaarden« fra de 1582 og 1609 nævnte to Taarne (S. 42) eller vel snarest fra det Taarn, der laa mod Nord, da det længst havde beholdt en betydelig Højde. Sammenligningsvis havde Lindegaardsvænget sikkert faaet sit ældre Navn »Taarnhaven« fra Søtaarnet.

Naar Vilh. Lorenzen har fremsat den Anskuelse, at denne Taarngaard har ligget Syd for Kirken i Præstegade²²⁾, er dette sikkert ikke rigtigt.

Ogsaa senere i det 17. Aarhundrede ejedes Taarngaarden af en Præst, nemlig Magister Valentin Christensen Køler. Han var født i Malmø den 18. December 1587. Han blev Student her 1612 og tog 1614 Baccalaurgraden. Den 15. Juli 1617 kaldtes han til Kapellan ved Vor Frue Kirke i København, og samme Aar tog han Magistergraden. I 1620 rejste han udenlands for at fortsætte sine Studier, og han kaldtes 10. November 1622 til Sognepræst i Kalundborg, hvor han tillige blev Provst. En af hans Døtre blev gift med Biskoppen i Trondhjems Stift, Dr. Erich Erichsen Pontoppidan. En Ligprædiken, som han holdt over Lensmanden paa Kalundborg Slot, Kai Rantzau, blev trykt 1626*). Han døde 4. Juli 1649. Det

*) Titlen er: „Øffrigheds Speyel: som findes i den CI Kong Davids Psalme, fremsæt den 15. April Anno 1623 i Vor Frue Kircke udi Callundborgs Slot, hans adelige Lig bleff sørgeligen nedsat“. Kbhvn. 1626. 40.

LINDEGAARDEN I KALUNDBORG

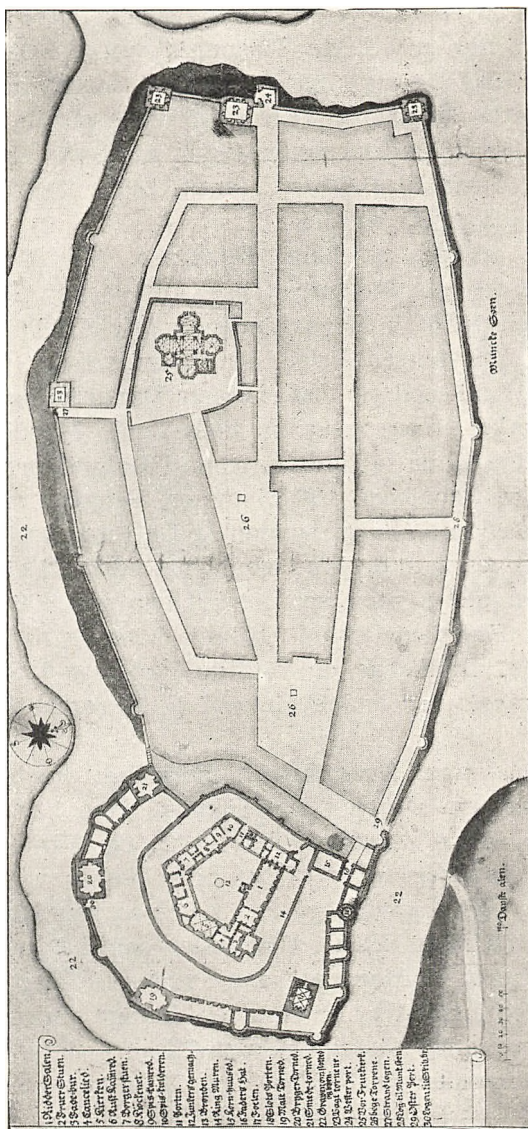

Fig 3. Plan af Byen og Kalundborg Slot fra Midten af det 17. Aarh., dog udført paa Grundlag af en ældre hidtil ukendt Tegning. Syd opad! I vestre Bymur ses fra Nord til Syd: Setaarnet, et Porttaarn (Vesterport) og de to Taarne under Lindegaarden.

hedder, at han døde paa sin Gaard »Hervigsholm«^{*)}²³⁾.

Han maa da vel have givet Taarnaarden dette Navn, Taarnene har nok paa dette Tidspunkt været helt nedrevne. Den maa iøvrigt have været en meget anselig Gaard paa dette Tidspunkt. Den vurderedes nemlig 1645 til 1500 Dlr. Mark, medens ingen anden af Byens Gaarde blev sat højere end til 1000 Dlr. Mark. Dette tyder paa, at han har ombygget den²⁴⁾.

Gaarden arvedes af hans Svigersøn, Hr. Erich Erichsen, der var Slotspræst paa Antvorskov. Denne solgte Gaarden 1656 til Hans Lindenov (jfr. S. 53 f.).

Valentin Christensen Køler, der aabenbart har været ikke blot en Mand med sin Tids højeste Dannelse og med gode Kundskaber, men ogsaa en velhavende Mand, gav paa sit Dødsleje til de fattige Husarme i Kalundborg 100 Sletdaler og til Skolebørn 100 Sletdaler. Pengene skulde stedse staa paa Rente. Svigersønnen og Datteren bestemte senere, at Beløbet, som da ikke var blevet udbetalt endnu, skulde forøges med Renten, saa det ialt blev paa 300 Sletdaler, hvoraf Halvdelen skulde tilfalde »trende nødtørf-tige, lærvillige, skikkelige og tugtige Personer i Skolemesterens Bygge«, den anden Halvdel til Husarme^{24b)}.

*

Der er endnu et Spørgsmaal: Hvor har Esbern Snare bygget sin Gaard i Kalundborg? Han har bygget Vor Frue Kirke i Aarene efter 1170, og Kirken er planlagt som en Borgkirke²⁵⁾. Det vilde derfor være at vente, om han ogsaa havde opført sit Bosted nær Kirken. Saavel i hans fædrene Hjem i Fjenneslev som i Bjernede, hvis Kirke tilhørte en Mand af hans nærmeste Slægt, var Gaard og Kirke knyttede nær sammen. Mange andre Steder laa en Stormands Gaard og hans Kirke i umiddelbar Nærhed af hinanden²⁶⁾. Vilhelm Lorenzen har

*) Navnet „Hervigsholm“ var dannet efter Navnet paa Fjordens Indervig „Hærvig“ og -holm, der var en yndet Endelse i Navnet paa Datidens Herregaarde (Rosenholm, Marsvinsholm o. s. v.)

med Rette gjort opmærksom paa et i saa Henseende vigtigt Vidnesbyrd. I Kalundborg Bys Grundtakst af 1682 siges det nemlig om Lindegaarden, at deraf »er ingen Skat eller Contribution gangen, och ey kand vidisz, om dend under Grundtaksten eller Landmaalingen schall henhøre«. Det kunde deraf fremgaa, at den Gaard, som Hans Lindenov havde været Ejer af, forhen har tilhørt Kronen²⁷).

Da det af det foregaaende fremgaar, at Lindegaarden ligger der, hvor Taarngaarden tidligere laa, og at denne, ligesom Taarnhaven, har været i Kronens Eje, faar vi derigennem en Forklaring paa, at Lindegaarden i det 17. Aarhundrede var skattefri til Kronen (jfr. S. 54, 75 og 92).

Da Esbern Assersøn med Tilnavnet Snare døde 1204, maa hans Ejendomme være gaaet over til Datteren, som vore gamle Krøniker kalder »Fru Ingeborg af Kalundborg«. Hun blev gift med Drostens Peder Strange-sen, der døde i Ribe 1241, samme Aar som Valdemar Sejr. Fru Ingeborg sad da paa Faderens Borg som en mægtig Frue. Men under den Spænding, der opstod mellem den danske Krone og Hertug Erik Abelsøn af Sønderjylland, stillede hendes Søn Anders, fordum Abels Marsk, sig paa Hertugens Side, og han fandtes i dennes Følge efter Slaget paa Lohede 1261. Ingeborg selv har uden Tvivl ogsaa været mistænkt for at være Abels Æt gunstig, i hvert Fald blev hun Aaret efter fordrevet fra Kalundborg, som Kronen nu bemægtigede sig. Hun døde nogle Aar efter — 1267 — i Slesvig²⁸).

Ved hendes Forvisning blev da hendes to Gaarde, Kalundborg og Sæbygaard, konfiskerede og kom derved i Kronens Eje i Erik Klippings Tid.

Hermed er da givet et Sandsynlighedsbevis for, at Esbern Snares Gaard har ligget der, hvor den Gaard, som godt 200 Aar efter Fru Ingeborgs Fordrivelse herfra laa og kaldtes Taarngaarden,

paa hvis Grund den nuværende Lindegaards Bygninger senere har rejst sig, selvom vi ikke kan følge Gaardens Skæbne i disse 200 Aar.

II. Hans Lindenov og Elisabeth Augusta.

Hans Lindenov (den yngre) fødtes paa Gavnø d. 25. Marts 1616 som Søn af Rigsraaden, »den rige« Hans Lindenov og Lisbeth Sophie Rantzau. Denne havde 1609 faaet Dragsholm som Len, men allerede Aaret efter ombyttede han dette Len med Hammershus, som han havde til 1624, hvorefter han fik Kalundborg som Len til 1639.

Hans Lindenov den yngre til Iversnæs (nu Widdelsborg), Søndergaarde og Tybrind blev 1635 Hofjunker, og Aaret efter blev han Kammerjunker og trolovet med Frøken*) Elisabeth Augusta. Hun var født paa Kronborg d. 28. December 1623 som Datter af Kong Christian IV i dennes Ægteskab »til venstre Haand« 1615 med den da 17-aarige Jomfru Kirsten Munk som Kongens lovlige Hustru. Kirsten Munk hørte da ogsaa til den høje danske Adel.

Kongen elskede utvivlsomt Kirsten Munk højt, og hun fødte ham ialt 12 Børn, hvoraf 6 var levende Pigebørn. En af disse var Leonora Christina, der var 1½ Aar yngre end Elisabeth Augusta. Leonora Christina er for al Fremtid blevet lige berømt ved sin tragiske Skæbne fra Højhed til Fald og de 22 Aars Fængsel i Blaataarn samt ved sin heroiske Kærlighed som den højt begavede Rigens Hofmester Corfitz Ulfeldts Hustru, en Kærlighed, som denne sikkert ogsaa altid gengældte, og ved sit stolte, betagende »Jammersminde«, der altid vil indtage en høj Plads i dansk Litteratur.

Ogsaa de andre Døtre blev gift med Adelsmænd; Christiane blev saaledes gift med Hannibal

*) Betegnelsen „Frøken“ brugtes den Gang kun om ugifte fyrstelige Damer, men Kongen tillagte sine Døtre denne Betegnelse — ogsaa efter deres Giftermaal.

Sehested, der ogsaa blev Rigshofmester; han var en betydelig men ærgerrig og stærkt egennyttig Statsmand. Hedvig blev gift med Krigeren og Lensmanden paa Bornholm Ebbe Ulfeldt.

Kongens Ægteskab med Kirsten Munk endte med en Skandale, da hun fik et Kærlighedsforhold til »Rhingreven«, hvorfor der indtraadte en faktisk Skilsmisse 1630, og hun fik da anvist Bolig paa Herregaardene Boller og Rosenvold i Jylland, som Kongen befalede hendes Moder Ellen Marsvin at afstaa til hende.

Kirsten Munks Døtre havde modtaget en ond Arv fra Moderen. Denne synes at have været ikke blot en stærkt sanselig, men en helt igennem grov og uædel Natur, uden synderlig Intelligens eller moralsk Sans, let vakt til ubændig Lidenskab, som uhemmet udladede sig i Ord og Handlinger af oprørende Raahed, en daarlig Moder for sine Børn. Leonora Christinas Karakter dannede den eneste, men straalende Undtagelse fra Reglen, hun slægtede i det hele mest Faderen paa. Ogsaa Kirsten Munks eneste levende Søn, Valdemar Christian, var ikke bedre og var tilmed en Døgnigt¹).

Men Kongen elskede ogsaa efter Skilsmissen sine Børn, hvis Ægtemænd han ogsaa selv udsaa sig. Hans Svigersønner fik da høje Stillinger og stor Indflydelse i hans Levetid.

Svigersønnerne kom dog efterhaanden i Modsætning til Kongen, særlig da denne 1646 lod Kirsten Munk indespærre paa Boller, idet han samtidig fratog hende Raadighed over hendes Ejendomme. Aaret efter maatte han dog frigive hende efter Rigsraadets Henstilling, som dette havde tilstillet Kongen paa Svigersønnerne Corfitz Ulfeldts og Hans Lindenovs Anmodning. Hertil bidrag iøvrigt i høj Grad, at Rigsraadet med sin Anmodning havde fremsat en Trusel om, at ellers vilde Hertug Frederik ikke have Udsigt til at blive valgt til Konge. Christian IV var da gammel og følte sig legemligt svag, nærmende sig Døden, der da ogsaa indtraf 28. Februar 1648²).

Efter F r e d e r i k d. III's Tronbestigelse samme Aar, hvorved Hans Lindenov blev Ridder, mistede »Svigersønnerpartiet« snart al Indflydelse. I 1651 styrtedes Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested, og Hans Lindenov selv bøjede sig for Magten, men med hans Anseelse, som han kun havde skyldt sit Ægteskab, var det da ganske forbi. Han har da heller aldrig spillet nogen fremtrædende Rolle³). Hannibal Sehested havde derimod en mærkelig Evne til stedse at redde sig ud af farlige Situationer, men han var ogsaa langt bedre begavet.

Adelen havde i Kong Christians Tid Hovedindflydelsen her i Landet, da alene Adelsmænd og faktisk endda kun Højadelen kunde faa Sæde i Rigsraadet, og da Rigsraadet i visse Henseender dannede den øverste Regering, der bl. a. havde Indflydelse paa, hvem der kunde vælges til Konge. Haandfæstningerne gav Adelen en lovhjemlet Stilling overfor Kongen og de andre Stænder, hvorfor den ogsaa i andre Henseender havde en økonomisk og værdifuld Særstilling. Den ejede omtrent Halvdelen af alt Jordegods med Frihed for Afgifter. Den var fri for Told og Acsise af indførte Varer, havde Tiendefrihed og havde bl. a. Eneret til at faa Len og til at fæde og forhandle Stude.

Men Adelen var iøvrigt da i Forfald; den var, med de hæderlige Undtagelser, forgældet og raa og var hængiven til Drik og Fylder, ligesom den iøvrigt kun tænkte paa egen Fordel. Og ikke mindst »Svigersønnernes« Kreds frembød mange sørgelige Eksempler paa Raahed og Fordærvelse. Reaktionen kom med Enevældens Indførelse.

*

Efter denne lille historiske Oversigt, der har været nødvendig som Baggrund for Hans Lindenovs og Hustrus Liv og Skæbne, skal hans Forbindelse med Kalundborg, hvor han blev Lensmand 1639, og hans Forhold til Lindegaarden omtales.

Som Lensmand fik han en indbringende Administrationsstilling. Han bestyrede Kronens Gods og opkrævede Skatter og Afgifter indenfor Lenets Omraade, Arts og Skippinge Herreder og Samsø. Han plejede Ret paa Herredstinget i Kongens Navn og indsatte Embedsmænd paa Land og i By. Han førte ogsaa et vist Tilsyn med Byens Styrelse. Som Vederlag fik Hans Lindenov en vis fastsat Sum aarlig efter at have gjort Regnskab; et saadant Vederlag kaldtes »Genant«. Hans Hjælpere var dels Skrivere, som førte Regnskabet, dels Fogeder.

Kalundborg Len hørte til de større. Til Oplysning herom skal anføres følgende. I et Overslag af Kongen over Rigets Indtægter og Udgifter i 1642 hedder det (med ændret Retskrivning)*):

Kalundborg Len, deraf lader unge Hr. Hans Lindenov Rigens Raad gøre Regnskab for vist og uvist, og naar Lensmandens Genant og anden Udgift er fratagen, kan af den visse (d. e. sikker) Indkomst blive tilovers, som Kongelig Majestæt haver fri: 5912 Rdlr. 1½ Ort 1¾ d.4).

Af den svenske Resident Durells Relationer fra Frederik d. III's Tid, kort efter dennes Tronbestigelse, haves følgende Oplysninger om Mandtallet i Kalundborg Slots Len:

- 8 jordegne Bønder (d. e. Selvejere).
- 117 Fæstebønder.
- 26 Ugedagsmænd.
- 528 Gaardmænd.
- 2 Haandværksmænd med Avl.
- 20 Haandværksmænd uden Avl.
- 313 Dreng for fuld Løn.
- 212 Dreng for halv Løn.
- 9 Fæstebønder, forarmede og øde, som ingen Skat giver.⁵⁾

*

*) Den gode Præst P. Paludan skriver: „Jeg kunde beholde den gamle Orthographie, som findes i Haandskriftet, men det sinder baade Læseren og mig. Ordene selv vil jeg beholde“. (Beskrivelse over Staden Kallundborg, S. 72). Dette Princip følger jeg her som i det følgende — dog med enkelte Undtagelser.

Den 27. Oktober 1639 stod Hans Lindenovs og Elisabeth Augustas Bryllup paa Københavns Slot. Det har sikkert været prægtigt, da han blev Kongens Svigersøn. Der er nok navnlig blevet spist godt og drukket tæt. Som Bryllupsgave fik han Kalundborg Slots Len efter Faderen, og samtidig forlod han Hoftjenesten. Derefter har de nygifte sikkert taget Bopæl paa Kalundborg Slot, hvor deres Børn blev født. I Maj 1640 optoges han i Rigsraadet⁶⁾.

Som Lensmand fik han i 1642 Lejlighed til at tale Øvrebyens Sag overfor Nedrebyen hos Kongen. Den 30. November 1643 skrev han til Kongens Sekretær Otto Brockenhus og omtaler, at der maaske kunde komme en Mand herfra ved Navn Christen Agerup eller hans Kvinde og supplicere (klage) imod ham. Han bad derfor om, at der ingen Beslutning bliver taget, før han faar Lov til at paa- tegne Ansøgningen, thi denne Agerup er »en modvillig Compan, som sidder og bruger ulovligt Købmandsskab og Forprang i Forstaden og fordærver Kongens Bønder«, hvorfor han nu bliver forfulgt med Lov og Ret, mens han truer med at klage til Kongen.

Sagen var den, at Øvrebyen som den gamle befæstede By fra gammel Tid havde de egentlige Købstadrettigheder. Beboerne i Nedrebyen boede, som Kæmnerregnskaberne udtrykker det. »extra urbem«, d. v. s. udenfor Byen, og i de af Kong Hans givne Privilegier hed det, at Handel kun maatte drives indenfor Byen. Men Pladsen indenfor Murene var kun ringe, og i stigende Grad byggede de Næringsdrivende derfor Huse i den gamle Bondeby, Nedrebyen, der oprindeligt kaldtes *K o r d e l*, og hvorfra de drev deres Næring. Herover klagede, som før, Øvrebyens Næringsdrivende og betegnede Handelen der som Forprang, ligesom man tvang dem, der tog Borgerskab som Købmænd, til at bo oppe i Byen. De Næringsdrivende i Nedrebyen hævdede herimod, at da Grundene der var solgt som Købstadjord, maatte de ogsaa have Ret til at

drive Købmandsskab herfra. Hidtil havde Øvrebyen faaet Ret af Kongen. I 1640-erne faldt der paa Landstinget to Gange Dom til Gunst for Øvrebyen. Sagen blev derefter indstævnet for højeste Ret, som imidlertid 1649 henviste den til Behandling i en Kommission med den Bemærkning, at Landstinget ikke havde kunnet dømme anderledes, men at Billighed dog aabenbart talte for Nedrebyens Købmænd. I Kommissionen, der bestod af 5 Adelsmænd, fik Hans Lindenov ogsaa Sæde. Dens Kendelse kom til at lyde paa, at Nedrebyen skulde nyde lige Handels- og Købstadret med Øvrebyen, hvilket efter Paludan fik kongelig Stadfæstelse. Men Virkeligheden kom aabenbart ikke til at svare hertil. Det var først efter Svenskernes voldsomme Brandskatning af Byens Indvaanere i 1659, at Kordelgade, den tidligere »Strandgade« i Kordel, blev Centrum for Byens Handel⁷⁾.

Som den Stormand Hans Lindenov var, maatte han naturligvis ogsaa skaffe sig Besiddelser i Kalundborg. Den 11. Maj 1640 fik han da Skøde paa »Taarnhaven«, det senere Lindevænge (S. 38). Samme Aar købte han af Byen for 200 Rdl. et stort Stykke af Hestehaven; det er naturligt at antage, at dette Areal har grænset op til Taarnhaven mod Øst⁸⁾. Af Borgerne købte han nogle Haver, der laa mod Nordvest i Byen, medens han af Byen købte et lille Stræde og en Have⁹⁾. Sidstnævnte Stykke Have er vist den smalle Strimmel Have, der hører til Lindegaarden og ligger mellem Vestlængen og Gaden mod Vest; Strædet er da blevet udvidet til en bredere Gade senere i Tiden. I 1656 købte han af Borgerne nogle Haver i »Strandvænget«, der var beliggende Syd for den nuværende Lundevej ned mod Fjorden¹⁰⁾. Hvor denne Vej gaar nu, gik ogsaa den Gang en Vej vester ud til Røsnæs.

Den 12. Maj 1656 tinglæstes Skøde paa den Gaard, der forhen hed »Taarngaarden«, som han købte af Slotspræsten paa

Antvorskov, Hr. Erich Erichsen. Det hedder herom i Købekontrakten af 2. Maj samme Aar, at Hans Lindenov købte »en Gaard, liggende indenfor Vesterport paa den søndre Side med al sin Tilbehøring, Gaardsrum og Haugerum, som er fri Ejendom, undtagen hvis Jordskyld deraf for nogle tilkøbte Pladser gaar efter Adkomstbrevs Formelding. Item et Vænge liggendes mellem det lille Stræde, som gaar til Hestehaugen, vesten for Kalundborg, og Stranden, strækkende sig af Vester fra Laurids Jensen Skræders Hauge og i Øster til Kristen Jensen Kældersvends Strandgaard og Hauge, som gaar [giver?] aarlig Jordskyld til Vor Frue Kirke efter Jordebogens Indhold 2 Mk. 1 Skil., som Mag. Erich Erichsens Hustru efter sin salige Fader Magister Valentin Christensen, fordum Sognepræst i Kalundborg og Provst i Arts Herred, arvet haver« ... »Efter Købebrevs Indhold, dateret Slagelse d. 2. Maj 1656, blev læst og paaskrevet og blev samme Skøde fuldkommen meldt over alle fire Tingstokke, eftersom ingen Genmæle derimod blev gjort i nogen Maade«⁽¹¹⁾).

Selvom Købekontraktens Ordlyd ikke udtrykkeligt giver Gaarden noget Navn, kan der dog ikke være Tvivl om, at dens ældre Navn har været »Taarngaarden«, hvis Beliggenhed foran S. 41 er paavist. Og denne Gaard kom senere til at hedde »Lindegaarden«, af hvilken Hans Lindenov med Sikkerhed vides at have været Ejer. Det hedder nemlig i Byens Grundtakst fra 1682: »Nr. 1. En Gaard velbr. Hr. Statholder Jørgen Bjelke iboer og tilhører, som tilforn haver været salig Hr. Hans Lindenovs Avlsgaard«⁽¹²⁾). Lindegaarden betegnes senere hen ogsaa som Nr. 1 af Byens Ejendomme. Ved den sidste Matrikulering fik den Nr. 315.

Lindegaarden var altsaa Hans Lindenovs Avlsgaard; han havde jo ogsaa efterhaanden købt en Del Jorder, og han har maattet have en Bestyrer og anden Medhjælp til at drive disse. Paa Taarngaardens Grund har han mulig

opført en Bygning til Bolig for disse, selv boede han jo med Familien paa Kalundborg Slot. Efter gammel Tradition skal han have opført Lindegaarden, hvilket Paludan ogsaa siger. Der kan dog kun være Tale om, at Gaardens nuværende Beboelseslænge mod Gaden er blevet opført af Hans Lindenov, endda undtagen dens vestre Ende, hvori »Riddersalen« nu er, da den konstruktivt hører Vestlængen til.

Denne Beboelseslænge har nemlig endnu det 17. Aarhundredes Karakter, da Stolperne er forlængede et godt Stykke over Loftsbjælkerne, hvorved der er dannet den for den Tid karakteristiske »Styrterumsvæg«, hvori der anbragtes Luger, hvorigennem høstet Sæd kunde føres ind, og Kornet efter Tærskningen kunde »styrtes« ud. I denne Væg er nemlig anbragt smaa, mellemfaldende Stolper mellem Højstolperne. Derfor er denne Længe mulig opført af Hans Lindenov, den er dog snarest opført af Sognepræsten Magister Valentin Christensen Køler, Gaarden var jo i hans Ejertid 1645 vurderet til den høje Pris af 1500 Dlr. Mark. (S. 46).

Men som Adelsmand var det da ikke blot en selvfølgelig Opgave for ham at forøge sit Jordegods. Det var ogsaa en uskreven Pligt at støtte Kirken og de Fattige med Gaver. I Aaret 1646 oprettede han saaledes en Fundats paa 400 Speciedaler til Vor Frue Kirke og 300 Speciedaler til de Fattige i Kalundborg. Fundatsens Ordlyd er med en mindre Udeladelse og med ændret Retskrivning følgende:

„Jeg Hans Lindenov til Iversnæs, Danmarks Riges Raad og kgl. Majsts Befalingsmand paa Kalundborg Slot, kendes og gør herved for alle vitterligt, at jeg udi den hellige Trefoldigheds Navn haver stiftet, funderet med Taksigelse for Guds den allerrøjestes rige Velgerninger ...

Først til sanctæ Mariæ eller Vor Frue Kirke her udi Kalundborg fire Hundrede Rigsdaler in specie. Iligemaade til de fattige Husarme og Skolebørn her sammesteds tre Hundrede Rigsdaler in specie, som aarlig og evig skal staa paa Rente, og be-

meldte Kirke med de Fattige alene eje og tilhøre, som jeg selv en Tid lang paa Rente vil beholde og aarlig deraf paa Kalundborg Raadhus Renten, beregnet seks pro cento, rigtig erlægge, som er 42 Rigsdaler in specie, til Borgemester og Raad otte Dage før Jul nu førstkommandes. Hvilken Rente skal anvendes paa Kirken af Kirkens Hovedstol og uddeles og anvendes iblandt og paa de Fattige, som forbemeldt, saa vidt af deres Hovedstol forstrækkes, aarlig og til hver Jul continuere (d. e. vedblive), som sædvanligt er med andre Fattiges Penge, udi Sognepræstens Nærværelse. Mens naar Hovedstolen vorder erlagt, skal Borgemester og Raad, de som nu ere eller andre i deres Sted kommandes vorder, samme Penge hos visse og vederhæftige Folk udsætte paa Rente, saa Kirken og de Fattige aarligens bekommer deraf deres visse Indkomst og Rente, som forbemeldt er. Ingen, være sig hvo det være kan, maa Hovedstolen opskrive eller optage, at anvende være sig enten til noget fornødent eller ufnødent i nogen Maader, alene Renten som foreskrevet staa at følge ubehindret. Og dermed saaledes at forrette og handle, som de for Gud den allerhøjeste og Øvrigheden vil være bekendt. Hvorfore Borgemestre og Raad samt deres Efterkommere ved rigtig Bog og Mandtal paa Renten af de Fattiges Penge haver at bevise, hvad samme Personer samme Penge bekommer med andre, eller til hvad de Fattiges Tarv de anvendt vorder, om paaæskes. Desligeste skulle de og have Indseende [med], at bemeldte Penge, til hvilke „Stiftinger“ gjort er, ingen Skade lide paa noget af alt foreskrevne. Og saafremt det sker, da have de selv derfor at staa til Rette, til hvilke af enten mine Arvinger [eller] derpaa talendes vorder, og samme Penge igen indvinder. Hvorimod de, som Skyld haver, skal med lige Værd denne min Stifting hver særdeles til sit Sted af deres eget oprette. Og ellers skal denne Fundats saaledes uigenkallendes holdes og efterkommes udi alle Maader.

Derimod er mig af Borgemester og Raad bevilget et Stolestade foroven i Kirken imellem den sydvestre Stenpille og Muren, paa hvilken Sted jeg Kirken til en Prydelse, paa min egen Bekostning, en Stol med al Tilbehøring haver opret og bekostet, som skal følge mig, min Hustru og vore Arvinger, imens de til ere. Og skal alle dennem bemeldte vores Arvinger efter min Afgang herfra ikke være forment at indgaa paa samme Stolestade, naar det begæres. Mens Borgemesteren forpligtet være at lade Døren for Stolen aabne, naar det af de bemeldte Vedkommende begæres, hvilken altid skal have Nøglen og derhos Indseende [med, at] samme Stol ikke kommer noget [til] Skade. Ingen andre, i hvo de ere eller være kan, enten af lige eller ringere Stand, skal nogen Ret til dette Stolestade sig maa tilholde have eller derpaa maa indgaa, med

mindre de det haver med dens tilhørendes Villie og Minde, eftersom det ikke er gjort eller oprettet for Lensmandens Højhed eller Embede[s] Skyld. Borgemester og Raad skal og forpligtet være efter deres Løfte at holde samme Stol vedlige paa Kirkens Bekostning, de som nu ere eller herefter kommandes vorder, efter at jeg vorder herfra skilt, saa den ikke skal forfalde eller fordærves, ej heller Trappen eller noget dens Tilbehøring i nogen Maader.

Mens fuldkommeligen disse Stiftinger saaledes uryggeligen holdes og efterkommes skal, som foreskrevet staar, bekræfter jeg med min egen Haand og Zignet her underskrevet og paatrykt med Provsten M[ag.] Valentin Christensen, Sognepræst, Peder Hansen, Borgemester, Jens Pedersen, Simon Pedersen, Hans Holgersen og Jens Lauridsen Bonnum, Raadmænd her i Callundborrig, alle med deres egne Hænder og Zigneter denne Fundats at stadfæste udi Callundborrig Anno 1646“.

En senere Tilføjelse paa Fundatsen viser, at denne Fundats har været »læst paa Boller Birketing for Retten« Lørdag d. 26. September Anno 1663, og at den blev læst »for Boller Port« d. 17. November samme Aar¹³).

Denne Tilføjelse viser, at der har været Vanskelighed med Fundatsens Opfyldelse. Det fremgaar nemlig af denne, at Hans Lindenov forbeholdt sig en Tid ikke at udbetale Kapitalen mod at forrente den. Efter hans Død har man da søgt Kapitalen inddrevet ad Rettens Vej, men den blev dog aldrig indbetalt. Dette gav nemlig Anledning til, at en Kommission senere nedsattes til at undersøge Aarsagen hertil. Først 1750 fandt man ud af, at Kapitalen aldrig var blevet udbetalt »formedelst den svenske Krig, som satte Lindenov i Armod«. Ansvar herfor kunde derfor ikke paalægges de stedlige ansvarshavende¹⁴).

Om den i Fundatsen omtalte Stol i Kirken, der maa have været anbragt i Højde med Prædikestolen, da der omtales en Trappe, vides iøvrigt intet. Mulig er den blevet knust 1827, da Midtertaarnet styrtede ned.

Derimod siges Hans Lindenov 1650 at have skænket Vor Frue Kirke den af Billedsnideren i Holbæk Lorents Jørgensen udskaarne prægtige Altertavle. Paa denne er baade Hans Lindenovs og Elisabeth Augustas Vaaben ud-

skaarne. Om Billedskæreren heller ikke har faaet sin Betaling herfor, derom melder Hîstorien mig bekendt intet. Thi Lindenovs »Armod« skyldtes ingenlunde den svenske Krig. Han har heller ikke betalt Byen den Obligation paa 200 Rdlr., som han udstedte for det Stykke Jord, som han allerede i 1640 købte (S. 53). Herom siger Paludan ogsaa, at Aarsagen hertil var, at han i den svenske Krig blev fattig og ej kunde betale, hvad han enten til Byen eller af andre offentlige Penge var skyldig¹⁵). Nej, hans Penge-nød bundede dybere, hvilket vil fremgaa af det følgende*).

*

Hans Lindenov og Elisabeth August boede altsaa paa Kalundborg Slot. Men hvorledes formede deres Liv sig? Og hvorledes var deres ægteskabelige Forhold?

Ja, i det ydre har deres Liv været fint og fornemt nok. Begge hørte til Landets allerfornemste Adel, og de var selve Kongen nærstaaende som Svigersøn og Datter. Elisabeth Augusta førte, som sine Søstre, endog Titlen af »Grevinde til Slesvig-Holsten«, og hun havde, ligesom de, Ret til at kaldes »Frøken« (S. 48). Lindenov blev 1640 ogsaa optaget i selve Rigsraadet, og han kom derved ind i den snævrere Politik i Forbindelse med sine Svogre, hvis Forhold til Kongen dog, som nævnt, efterhaanden kølnedes. Der var vel ingenlunde altid Enighed mellem Svogrene, ofte stredes de stærkt, men overfor Kongen stod de i egen Interesse altid sammen. I 1647 fik Lindenov ved Svogeren Hannibal Sehesteds Bistand anvist en betydelig aarlig »Pension« af de norske Indtægter¹⁶). I 1648 blev han ved Frederik d. III's Kroning Ridder. Men snart efter den Tid blev det helt forbi med Svogrenes Indflydelse, og i 1650 mistede han denne Pension, hvilket nok har været et haardt Slag, da hans aabenbart kroniske Pengeforleghed blev værre og værre¹⁷). Han fik dog under Frede-

*) Det er derfor ogsaa tvivlsomt, om Lindenov har skænket Altertavlen. Af Vaabnene kan intet sluttes i saa Henseende, da Lensmandens Vaaben kunde anbringes, selv om Kirken betalte. (Museumsinspektør Chr. Axel Jensens Oplysning.)

rik d. III's Regering i det hele Lov til at leve ret uforstyrret. »Kongen ansaa uden Tvivl den raa og lidet begavede Mand, som kun brød sig om Heste og Fruentimmere, og var i Gæld opover Ørene og ikke nød nogen Anseelse, for altfor ubetydelig til, at han kunde blive farlig for ham«¹⁸). Saaledes forstaar man det bedre, at han hverken kunde betale Fundatsens Paalydende eller de 200 Rdlr., som han var Byen skyldig.

Vi ved ogsaa, at Kirsten Munk hadede Hans Lindenov bl. a. paa Grund af de stadige Pengekrav, som han stillede til hende. Hun skrev saaledes i et Brev til Leonora Christina 1654: »H. L. gør mig al den Fortrød, han kan« og »H. L. gør for sin Part, hvad han kan, saa Gud straffe ham«. Og i et andet Brev til samme 1656 hedder det om ham: »Jeg kan ikke nok klage dig, som H. L. forfølger mig med en ond Mund, sender mig mange Bud og truer mig saa meget«. Svigerinden Christiane skrev 1658 i et Brev til en af Søstrene: »Jeg ved ikke andet at sige, end jeg vil haabe, at H. L. far ondt, før han dør, mens saa længe jeg lever, saa skal jeg bede Guds Hævn over ham, thi han haver været Aarsag til salig Fru Moders Død, saa Gud straffe ham saa vidst«¹⁹).

Ogsaa Ægteparrets ægteskabelige Forhold var ikke blot alt andet end idyllisk, det var skandaløst slet, begge var hinanden iøvrigt i høj Grad utro. Dette fremgaar med al Tydelighed af nogle Breve, som dels Søstrene Elisabeth Augusta og Hedvig, dels disses Mænd Hans Lindenov og Ebbe Ulfeldt har skrevet, og som er udgivne af Birket Smith²⁰). De gengives her i Uddrag og med nyere Retsskrivning:

I et Brev fra Lindenov til sin Hustru, der er udateret men maa være lidt ældre end 1652, hedder det bl. a. som Svar paa et Brev fra hende, hvori hun har begæret »Rettergang« dem imellem, at »det er det, som jeg af Hjærtet længes efter ... I haver længe nok hemmeligt sladret om mig hos Eders Venner«, derfor ønsker han, at hun skal

fremsætte sine Beskyldninger mod ham offentligt, og »jeg skal saa sandt for Gud ikke dølge jo at sige alle de »Stykker«, I haver gjort imod mig, siden det første vi kom sammen ... Belangende jeg søger ikke Seng med Eder, saa er jeg spodtsk over det at gøre, efterdi jeg ved, det er i alle Folks Munde, hvorledes her er dennem, som I hellere vil være hos og omgaas med end mig«. Han skriver yderligere, at hun »ikke agter, hvad hun sværger«. I et Brev fra Foraaret har hun nemlig bekendt det, hun havde gjort mod ham, som hun ikke burde have gjort, og hun har der sværget »paa al den Part, I (d. e. E. A.) skal have i Guds Rige, saa fremt I begærer en god Forløsning med det Barn, I reder til Barsel med*), da vilde I aldrig mere gøre mig imod med Eders Villie, hvilket I slet intet haver holdt«. Meningen heraf maa vist være, at det Barn, hun skulde føde, ikke var hans Barn, og at hun havde indrømmet dette.

Hun har aabenbart ogsaa truet med at ville rejse fra ham. Hertil skriver han: »Eders Bortrejse, I truer saa møget med, saa haver jeg alt for halvandet Aar siden faaet Nys deraf, at I haver brugt Eders Sladder og sagt, I vilde drage fra mig, hvilket jeg kun længes efter at se, og er ret sporsk derover. Jeg skal forsikre Eder, I skal aldrig mere efter den Dag, saalænge jeg lever, komme i mit Hus, og det skulde være [til] mit og mine Børns største Gavn; mit Hus skulde vist blive bedre forestaaet, end I haver forestaaet det. I haver mere haft Lyst til Galskab og Skarn, end taget Vare paa Eders Hus. Enhver ærlig Kone vil jeg lade dømme, om det var oprigtigt gjort af Eder mod mig, at I holdt med den Mær, som turde understaa sig at sige til min Tjener: »lech mihr im Ars« (d. e. kys mig i R . . .)«. I Slutningen af det lange Brev hedder det endvidere: »Lader mig vide, hvad I skal give den, som saa vel havde »kuppet« det Gæstebud i »Kostrup« (vel Kaastrup i Tømme-

*) Det er det Barn, Kirsten Ellen, som Elisabeth Augusta i Brevet 2 $\frac{1}{10}$ 1652 omtaler som dødt.

rup Sogn), at mesten alle Eders Kanuter vare bøden did. De vidste vel, at de gjorde Eder stor Tjeneste dermed, at den Skelm Peder Bing kom der Naar I er færdig at rejse, saa er det bedst, at den Skelm følger Eder, at naar Eder om Trøst er bange, han da kan trøste Eder. Jeg maa bekende, at jeg er bleven gift i en Fandens Maade«. Peder Bing var aabenbart en af dem, hun stod i Forhold til.

Men lad os nu høre den anden Part! I et langt Brev fra Elisabeth Augusta til Søsteren Leonora Christina, der er dateret »aff Kallingborg Slott 21. Octobris 1652«, forekommer Guds Navn hyppigt, men iøvrigt er det ikke opbyggeligt. Hun fortæller, at Hans Lindenovs Søster er død, men at hun ikke har mærket nogen Sorg hos ham, da han kom fra Begravelsen, »min Kirsten Ellen stod endda over Jorden otte Dage, efter at han var hjemkommen, men han var alligevel hver Dag paa Jagt, siden han kom hjem, og indtil hun blev sat ned, han vilde gerne stille sig melanholisk ad, men det havde som Gud [ved] ingen Art ... der er ingen Bestandighed i hannem, ikke heller kan der være nogen bestandig Venskab eller Kærlighed«.

Saa skriver hun om Svogeren »Hannibal [Sehested] den Skelm«, men tilføjer hun: videre at skrive om ham er han ikke værd, thi vi kender ham nok, hver i sit Sted, Guds Strafs Plage være over hans Person, det ønsker jeg hannem«. Hun indrømmer i Brevet, at hun »haver været meget letsindig tilforn«, men »nu er den eneste Verdens Trøst for mig, at Gud lever endnu«. Blandt meget andet fortæller hun ogsaa om et Besøg, som hun har aflagt sin Moder for bl. a. paa Hans Lindenovs Vegne at laane denne 16,000 Rdlr. og tage Gaarden Tybrind i Ørslev Sogn paa Fyn i Pant, hvilket Moderen dog ikke vilde indlade sig paa. Da hun kom hjem og fortalte ham om dette Afslag, blev han »meget forbittret derover«. Han truede straks med at drage til Hove og mage det saaledes, at hun fik en Formynder, og hun skulde komme til at »vråde sine Fingre derover«.

Til Søsteren henvender hun saa følgende, sikkert træffende og rigtige Udtalelse: »Jeg vilde vel trøste Dig baade med Bibelen og andet, men jeg ved, at jeg er for daarlig dertil, thi i Skriften er Du selv oplyst nok, og i andre verdslige Sager er Du bedre belæst og erfaren end jeg«. Og saa slutter hun Brevet med følgende Tirade: »Gud den allermægtigste vil jeg til Liv og Sjæl befale Dig og forbliver Din tro Søster til Døden«.

Det kan her tilføjes, at allerede i det følgende Aar maatte Lindenov sælge sin Gaard Tybrind til Kirsten Munk for at skaffe sig kontante Penge. Han fik 6000 Daler.

I et andet langt Brev til Leonora Christina, dateret Kalundborg Slot 15. December 1655, skriver Elisabeth Augusta bl. a. følgende: »Her gaar det desværre paa den gamle Vis, værre og ikke bedre«. Hun fortæller saa, at Hans Lindenov paany har plaget Kirsten Munk med Krav om, at hun skulde skifte med sine Børn, hvilket han ikke havde fortalt hende, men hun havde for faa Dage siden faaet det at vide af andre. Saa hedder det: »Han bliver jo længere jo galere, der er ikke Papir nok i Kalundborg hans Bedrifter at opskrive. Pesten regerer her meget i Byen*) og allevegne paa Lenet, men ham vil Vorherre ikke skille os ved«. Og efter paany at have skrevet om hans Arvekrav tilføjer hun: »Gud give jeg var i Jorden, jeg sidder her som en Ugle iblandt Kragerne, haver ikke en Ven at tale fortroligt med eller at klage min Nød for, og af hannem haver jeg saamegen stor Tribulation (d. a. Plage), som Gud bedst ved ...«.

Saa fortæller hun sin »hjærte Søster« en »synderlig Historie«: »For nogle Uger siden var Søster Christiane med sit venne Dyr (d. e. dennes Mand, Hannibal Sehested) her«. Medens de en Aften havde siddet til Bords sammen med Borgmesteren i Byen, havde hun udbragt en Skaal for sin Broder Valdemar Christian, hvem Sehested da var

*) Pesten rasede da endnu ude paa Sjælland (jfr. F. V. Mansa: Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie i Danmark, S. 405).

meget vred paa. Denne blev meget vred derover, og efter Maaltidet kaldte han hende derfor »din Skidtfos« og Kirsten Munks Børn i det hele som noget »Pak, det Djævelen fare i dem til Hobe«. »Men saa vil jeg tro, at han fik Besked, Skelm og Hundsfot var den bedste Titel«. Kortsagt, ingen af dem sparede paa Ukvemsord af groveste Slags. Tilslidst blev han som »et afsindigt Menneske« og udtalte, at han vilde tage Livet af sig. »Det bad jeg ham gøre, jo før jo bedre, det havde været at ønske for 10 Aar siden at have været sket, med mere som ikke er værd at skrive [om], thi det var meget groft paa begge Sider. To Dage efter laa han til Sengs og sagde vist at have faaet noget Forgift i sig, da mente han, at jeg havde kommet noget i ham. Men jeg sagde, [at] han var ikke Umagen værd, der kommer vel en, der fik Penge for at gøre sig Umage med hannem«. Dermed sigtede hun til Bøddelen! Senere hedder det i Brevet: »Om Morgenens betroede han Søster Christiane, at han altid havde ment, at Du varst den forbandeste Kvind, som kunde være til, men nu saa han, at jeg var ni Gange forbandeder!«

Efter at have ønsket Guds Velsignelse over Leonora, hendes Mand og Børn samt Søster Sophie slutter hun Brevet med følgende: »Vilde Vorherre gør min Lykke saa god og skille mig ved mit Huskors ..., nu, man faar at vente Tiden, den allerhøjeste Gud vil jeg troligen til Liv og Sjæl have Eder alle sammen befalet og forbliver din tro Søster til Døden«.

Denne sidste Forsikring bør ikke tages for mere, end den er, en Kliché, thi hun har aabenbart været nærmest misundelig paa Leonora Christina, og under dennes forfærdelige og uretfærdige Fangenskab i Blaataarn i 22 lange Aar uden Dom fra 1663 viste hun, saa længe hun levede, denne ikke Spor af Deltagelse. Leonora fortæller saaledes i »Jammersminde«, at da hun førtes fangen til Fængslet og kom forbi Søsterens Bopæl i København, havde denne siddet i sit Bislag, og hun skulde da have sagt:

»Dersom jeg var skyldig, da var der intet [der]udi at sige; men var jeg uskyldig, da skete mig for meget«. Og samstedts skriver Leonora Christina senere: »Samme Aar (d. e. 1673) lod min Søster Elisabeth Augusta mig hilse ved Tøtzleff (c: Slotsfogden) og spørge, om jeg havde Lyst til nogen Frugt, da vilde hun sende mig den. Jeg forundrede mig over den Hilsen, som mig kom fra min Søster i mit Fængsels tiende Aar, og sagde jeg: »Det er bedre silde end aldrig!« Lod hende intet svare«⁽²¹⁾.

Der haves endnu en ejendommelig Satire fra Datiden, som ogsaa kan give et Bidrag til de Personers Karakteristik, som her er omtalt. Satiren hedder »Kirsten Munks Ballet, holden nu nyligen i Djævelens Hovedresidens udi mange Kavallerers og mange Damers Nærværelse ...«⁽²²⁾. Satiren bærer vel Aarstallet 1650, men den maa snarest henføres til Midten af 1650-erne. Dens meget grove Skyts er nærmest rettet mod Kirsten Munk, hendes Døtre og disses Mænd, men sparer dog ikke heller andre Personer. Hver af disse karakteriseres paa ejendommelig Maade; deres Navne anføres dog ikke, men i et Manuskript fra det 17. Aarhundrede er i Randen med en senere Haand tilføjet nogle Bogstaver, der skal angive Navnet. Paa Scenen, hvor Dansen foregik, stod et højt Taarn, hvorpaa øverst en Krone. Et højst uanstændigt Billede af Fru Kirsten prydede Taarnets Midte, Paa Gulvet en straalende Krone. Ordlyden er her gengivet med nyere Retsskrivning.

Om Elisabeth Augusta hedder det i Satiren: »Som forrige Person endnu dansede, blev en liden »kraagrygget« Dame »fremlied« med en sort Fløjls Hat paa Hovedet med et Smykke, hvorpaa disse Ord: ululo cum lupis (Jeg tuder med Ulvene). Paa hendes Forklæde var syet i Guld dette Ord: ardeo (Jeg brænder). Paa hendes Bryst: amore langveo (Jeg forgaar for Kærlighed). I Dansen havde hun meget Øje paa Kronen, men hun turde ikke komme den saa nær, som de andre«.

Om H a n s L i n d e n o v hedder det: »Derefter fulgte en stor, bevæbnet, anselig dog grum Mand til Syne med en lang Bøsse i den ene Haand og et Slagsværd i den anden. Bag paa hans Klæder var udsyet adskillige Geværer og »Stykker« (d. e. Kanoner?) med disse Ord: non regi, sed mihi et sociis (Ikke for Kongen, men for mig og mine Stolbrødre). Paa hans Stormhat stod skrevet: fortior in poculis quam in acie (Jeg er stærkere i Drik end i Felt-slag). Paa hans Slagsværd: Jeg sønderhugger og sønder-slaar alle Svinestier og Gaasestier. Da det begæredes at faa at vide, hvem denne Kavaller var, svarede Ceremoni-mesteren: Det er en af Fru Kirsten Munks Svogre«.

Om Fru K i r s t e n M u n k hedder det: »Derefter an-kom Grevinden Fru Kisten selv ind med en Hob andre Damer, meget prægtig, og efter at have gjort en »finlig« Re-verens for Belsebub, som stod ikke langt derfra i sit kongelige Sæde, begyndte hun at slaa en Dans an. Paa Theatro var sat en Krone, som skinnede herlig af Guld og Stene, den dansede hun rundtom, og i Dansen vilde hun alt til at træde paa samme Krone, mens der laa en lille Djævel paa Gulvet med en gloende Ildtang, som han stak Fru Kisten mellem Benene, saa tit hun kom den for nær, og der stod skrevet paa Kronen: premor, non opprimor (Jeg trykker, men undertrykkes ikke«.

B i r k e t S m i t h, som har udgivet denne Satire i 'Trykken, bemærker, at den er plump i sine Udtryk, ensidig og hadefuld, men den indeholder ogsaa ret træffende Træk til de deri omtalte Personers Karakteristik²³).

Den er altsaa en Røst fra Samtiden, og dens Ophavsmand har sikkert kendt ikke blot de her nævnte Personer, men ogsaa de andre, der optræder i »Balletten«. Derfor er den værdifuld for os — sammen med Brevene, der taler for sig selv.

*

Elisabeth Augustas fromme Ønske om, at Vorherre snart vilde skille hende af med hendes Huskors, gik inden lang

Tid i Opfyldelse. Under Svenskekrigen fik Kalundborg i Slutningen af 1657 Meddelelse om, at Byen kunde vente en større Styrke danske Tropper til Indkvartering og under Befaling af Ritmester Poul Rantzau, som tidligere havde været indkvarteret her. Da havde dennes brutale Færd vakt Borgernes dybeste Forbitrelse. Derfor anraabte de nu Hans Lindenov om Hjælp. Han tog sig ogsaa varmt af Sagen og kritiserede i et langt Brev til Rigsraad Christen Skeel skarpt den forvirrede og planløse Maade, hvorpaa Indkvarteringen da var ordnet. Resultatet af denne Henvendelse kendes ikke. Dog synes det Overbeckske Regiment at være kommen i Stedet for Rantzaus²⁴).

Aaret efter indgav Magistrat og Borgerskab en Besværing til Hans Lindenov over den Beskatning, som Fjenden da havde paalagt Byens Borgere²⁵).

Den 19. April 1658 døde Kirsten Munk, og dermed arvede Elisabeth Augusta som sin Part af Moderens mange Ejendomme Herregaardene Boller og Rosenvold i Jylland. Samme Aar ombyttede Hans Lindenov Kalundborg Len med Sct. Knuds Len i Odense. Familien maa da være flyttet fra Kalundborg, og Ejendommen her maa snart være solgt. Under Københavns Belejring 1659 opholdt han sig der, og han døde der den 29. Maj 1659²⁶). Samtidig brandskattede Svenskerne jo Kalundborg, og de ødelagde ogsaa Slottet²⁷), saa Hans Lindenov blev den sidste Lensmand, der kom til at bo i det gamle, berømte Slot. I en »Taxeringsforretning« for Kalundborg By af 1657, hvori Hans Lindenov selv deltog, hedder det i Begyndelsen: »Velbr. Hr. Slotsherrens Gaard ved Vesterport taxeret og vurderet for 800 Rdlr.²⁸).

Efter hans Død tog Elisabeth Augusta vel snart Bopæl paa Boller, for hvis Port den S. 57 omtalte Fundats blev »læst« 1663, men hun synes dog i nogen Tid at have levet i København (se S. 63). Stærkt forgældet havde hun altid været, hun havde ogsaa fra tidligere Tid en betydelig Gæld, som hun forøgede ved et letsindigt Levned, navn-

lig ved Spil, og allerede i 1663 var hun nærved at gøre »Opbud« og maatte sælge baade Boller og Rosenvold. I sin sidste Levetid levede hun af Kongens Naade. Da hun døde den 9. August 1677, var hun dog fremdeles i Trang²⁹).

I Ægteskabet blev der ialt født 5 Børn, 2 Drengene (Christian og Hans) og 3 Piger (de to nedenfor nævnte og Kirsten Ellen, der døde spæd). En Datter Sophie Amalie, som fødtes i Kalundborg 1649, blev 1681 Friherreinde til Lindenberg og blev berygtet for sit udsvævende Liv, og det fortæltes, at hun havde ladet sin Mand, Claus Daa, myrde 1678 paa Daasborg (Lindenberg). Hun døde 1688 i Aalborg i Barnsnød. En anden Datter Anna Catharina, der som ugift boede i København, blev den, der efter Leonora Christinas Ønske kom til Blaataarn den 18. Maj 1685 og ledsagede hende, der vilde »ud med Mæner«, ud af Fængslet³⁰). Hun døde i København 1692.

Historikeren J. A. Fridericia har karakteriseret Hans Lindenov saaledes: »Hengiven til lave Passioner, brutal i Gerning, til det yderste simpel i Tale, forgældet og i Strid med Alverden var han en Type paa det værste Forfald indenfor det danske Aristokratis Spidser«³¹).

Den jævne Mand i Kalundborg har næppe haft noget godt at sige om ham, medens han boede her. Dette fremgaar med al Tydelighed af et lokalt Sagn, der endnu kan fortælles der. Sagnet lyder saaledes: Hver Julenat kører Hans Lindenov gennem Skibbrogade med sit Hovede under Armen, og han kører tilsidst ind gennem den lukkede Port i det nuværende Gadenummer 20 der^{31b}). Efter Folkets Tro hørte han da til de usalige, som efter sin Død maatte blive ved at gaa igen.

Hans Hustru har ogsaa været alt andet end et elskeligt Menneske, raa og utro i sit Ægteskab.

Birket Smith, der har skrevet Leonora Christinas Historie og bl. a. ogsaa har udgivet Jammersminde, de her benyttede Breve og Satiren samt nogle Breve fra Søsteren Hedvig, der var gift med Ebbe Ulfeldt, og som

var særlig berygtet, har givet følgende samlede Billede specielt af Ægtefællerne Hans Lindenov og Elisabeth Augusta samt af Ebbe Ulfeldt og Hedvig:

»Grov Usædelighed og en Raahed, der ikke sjældent grænser til det ligefrem pøbelagtige, udgør dets mest fremtrædende Træk. Ægteskabsbrud, Skældsord og Forbandelser, — Ægteskabsbrud, Forbandelser og Prygl eller dog Trudslar om Prygl, er de stadige Omkvæd i disse to Ægteskaber, der i øvrigt skæmmedes af Laster, som enten kun ganske flygtigt eller slet ikke omtales i Brevene.«

Yderligere skriver Birket Smith, at i tre af Søstrenes Ægteskaber stod Mand og Hustru mod hinanden, i hele Kredsen af Svigersønner stod Søkende mod Søkende, Svogrene mod hinanden indbyrdes, mod Svigermoderen og Svigerinder, Børnene mod deres Moder. Leonora Christina synes at have været den eneste hæderlige Undtagelse fra Reglen. Og hele Svigersønnerpartiets »Lyder og Laster hører væsentlig med til Billedet af hin Tids Adelsstand overhovedet og af det stigende Forfald i denne Stand, som gjorde en helt ny Fordeling af Magtforholdene til en Livsbetingelse for Staten«³²). Denne Ændring i Magtforholdene fandt da Sted 1660 med Enevældens Indførelse.

Som et bidragydende Efterslet til den her givne Skildring af Hans Lindenov og Hustru skal her endnu anføres en Registrering af i hvert Fald noget af Ægteparrets Indbo fra deres Ophold i Kalundborg. Dokumentet findes i Kalundborg Byfogedarkiv³³). Det anføres her med nyere Retskrivning:

Jhm*).

Forteinelse over det Gods, som fandtes hos Christen Hansen, Ridefoged, boende i Kalundborg, som tilhører velb. Frøken Elisabeth Augusta til Boller, og vi Mourits Ernst von Rønnou og Henrich Linderot til Kongs-Gaard 1663 den 15. December lovligen haver indført Borgemestre og Raad i Kalundborg for deres Fordring, saavidt dette kan tilstrække efter deres Anvisning.

*) Jhm. = Jesum, ligesom den oftere brugte korte Form. JHS, der betyder Jesus, Bogstavet H er det græske Bogstav for E.

1 stor, sort beslagen Kiste med Vaaben paa og inden dragen med Klæde, dertil en lukket Laas ... 12 Rdr. Derudi findes:

1 blaarandet Underdyne ... 6 Rdr. 4 Mk. 1 dito ... 6 Rdr. 1 dito ... 5 Rdr. 2 Mk. 1 Hovedpude ... 1 Rdr. 1 dito ... 1 Rigsort.

En gammel Egepakkiste*) ... 2 Rdr. Derudi findes:

1 g[ammel] Boldavids**) Bænkedyne (Dyne her = Hynde) ... 1 Rigsort. 1 g[ammel] grov blaarandet Underdyne ... 2½ Rdr. 1 gammel dito ... 1 Rdr. 1 Ort. Endnu 1 dito ... 1 Rdr. 1 Ort. 1 dito ... 1 Rdr. 1 Ort. 1 Olmerdugs***) Dundyne ... 4 Mk. 1 g[ammel] dito ... 4 Mk.

Dette er fordærvet og af Utøj opædt.

1 stor, sortbeslagen Kiste med Vaaben paa, dragen inden med Klæde. Med Laas for ... 12 Rdr. Derudi findes:

1 gammel, blaarandet Underdyne ... 2 Rdr. 1 gammel dito ... 2½ Rdr. 1 dito ... 3 Rdr. 1 gammel forslidt Overdyne ... 4 Mk.

1 gammel Fyrre Pakkiste ... 1 Rdr. Derudi findes:

2 gamle Bøsser uden Laas ... 4 Mk. 1 gammelt „Banteleer“ (d. e. Bandoler)****) ... 3 Mk. 4 Bøsepipiber ... 1 Rdr. 1 gammel „fyr bøse“*****) ... 2 Mk. 3 Kobberpipiber til en Destillerpande (d. e. til Brændevinsdestillation) ... 1 Rdr. 1 Ort. 1 Par Vægtskaale ... 1 Rdr. 1 Par dito ... 1 Ort. 1 lukket Dørlaas uden Nøgle ... 4 Mk. 3 Par gamle Ridestænger ... 4 Mk. 1 gammelt Overtræk til et Hylster ... 8 Sk. 1 Hundehalsbaand ... 8 Sk. 1 gammel Bøsselaas... 1 Mk.

Tvende småa beslagne Kister med Christiani (IV's) Vaaben paa, dragne inden i med rød blomstret Atlask, Stykket 16 Rdr., er ... 32 Rdr. 1 gammelt Natskrin, betrukket med Læder, og 1 Bækken i af Tin for ... 2 Rdr. 11 gamle, ubrugelige Sadler for ... 3 Rdr. 1 gammel „Felt-jisser“ (vel Skrivefejl for „Felisen“, efter tysk Felleisen, en med en Jernstang lukket Lædertaske, en Vadsæk) for ... 1½ Mk. 1 gammel Sælskinds „Hattefoer“ (Hattefederal) ... 2 Mk. 1 firkantet Stenbord (Bord med Stenplade) ... 4 Rdr. 1 udskaaren Ege „voege“ (d. e. Vugge af Eg) ... 16 Rdr. 1 „Winduis Korffue“ (Vindueskurv, en Kurvefletning som Vinduesskærm) ... 1 Rdr. 1 Ort. 1 lidet „Cantor“*****) med Skuffe i, Dantziger Arbejde ... 5 Rdr.

*) Pakkiste = en Kiste eller Kasse, hvori Varer indpakkes. Den var aabenbart anderledes end en Standkiste.

**) Boldavid = ubleget Lærred.

***) Olmerdug brugtes navnlig til Overdyner. Tværtraadene er paa Olmerdug i Overvægt paa Retsiden og skal skjule Kæden. Afstribningen falder da paa Tværs af Stoffet.

****) Bandoler = Skulderrem til at bære Vaaben i.

*****) Fyr-Bøsse = Bøsse med Fyrilaas.

*****) Cantor = Møbel (Skab) med Skuffer og til at skrive ved.

1 lidet, gammel beslaget Skrin, uden Laas, „laged i tou“*) ... 2 Rdr.
 1 lidet firkantet Fyrrebord ... 3 Mk. 9 Stykker gammelt „pernelle“
 (d. e. Panel) ... 2 Rdr. 1 gammel ubrugelig „sempherifii**) ... 1
 Rdr. 3 gamle høje Stole, betrukne med sort Baj à 3 Mk., er ... 1½
 Rdr. 3 dito uden Betræk ... 1½ Rdr. 1 liden dito ... 2 Mk. 2 Ryg-
 stole ... 2 Rdr. 3 hvide, gemene finske Æsker (Spaanske fra Fin-
 land) ... 2 Mk. 1 liden udskaaren Ege-Seng ... 4 Rdr. 1 Klædepres-
 se af Egetræ, den ene Skrue borte ... 3 Mk. 1 lidet, hvid[malet] af-
 langt Fyrreskrin ... 1 Rigsort. 3 Stykker gammel rød Panel ... 1
 Rigsort, 1 „gamell stoer postiff med schiffblad paa****) ... 10 Rdr.
 1 Gav[ende] af en udtrukket Seng ... 1 Rigsort, 1 gammelt, rødt
 Skab ... 1 Rdr. 1 gammelt grøn[malet] dito ... 4 Mk. 1 Kalender
 Tavle ... 4 Mk. 1 rød[malet] Seng med Himmel ... 3 Rdr. 1 Flaske-
 foder****) uden Flasker ... 4 Mk. 1 langt, beslaaet Egeskrin ... 3
 Rdr. 2 Bølge til et „Regal“*****) ... 1 Rdr. 1 lidet gammel Zypres-
 Skrin (d. e. af det kostbare Zyprestre), beslaaet ... 1 Rdr. 1 gam-
 melt „flasche-foer“ (Flaskefoder) med 2 Flasker ... 4 Mk. 1 gam-
 melt Skrin med 3 Skuffer udi ... 4 Mk. 1 gammel „harre“ (Harve)
 med Jerntænder udi ... 1½ Rdr. 1 gammel beslaaet Kuffert ... 2
 Rdr. 1 Klædekurv ... 2 Mk. 4 Englehoveder af Kridt [af Kridtpibe-
 ler]*****) for 1 Mk. 2 Heste af Kridt ... 1 Mk. 3 Løver af Kridt ...
 12 Skil. 1 gammel Fyrre Pak[kiste] ... 1 Rdr. 1 gammel, sort Fyrre
 Kiste ... 1 Rdr. 1 stort „Horsebrende“ (Hestebrændjern) ... 1 Mk.
 1 lidet dito ... 6 Sk. 1 Ege-Bordfod med en liden Cantor under, og
 en „Ege-Ramme“, dog „Stenen“ dertil er borte (vel Rammen til en
 Bordplade, hvis Midte har været en Stenplade. „Cantorets“ Anbrin-
 gelse synes ret uforstaaelig) ... 4 Rdr. 1 gammel Skivefod (d. e.
 Bordfod) ... 1 Rdr. 1 gammel, ubrugelig Stegvender ... 2 Rdr. 1
 Jern-Halvtønde, vurderet til 10 Rdr., hvor udi fandtes nogle Per-
 gaments- og Papirsbreve, som vi ikke kunde nummerere eller Re-
 versal (d. e. Fortegnelse) der paa at gøre, men [de] blev lagt ned
 i en liden hvid Kiste, som vi og Borgmester Peder Trellund forseg-
 lede, og han til sig annammede.

*) „laged i tou“ betyder vel, at „Laaget er itu“.

**) „Sempherii“ kan mulig være en Fejlskrivning for „Symphoni“ eller rettere for „Symphoni“ = Symphonium, der var et Strenginstrument i en mindre Kasse, der kunde stilles paa et Bord og var forsynet med Tangenter — omtrent som en Klavichord.

***)) „Postif“er = et lille, flytteligt Orgel, en Lirekasse. „Schiffblad“ = Skiveblad = Bordblad. Indretningen synes uforstaaelig.

****)) Flaskefoder = et Skrin til at gemme Flasker i paa Rejse.

*****)) Regal = et lille, flytteligt Orgel, som Nutidens Harmonium.

*****)) Saadanne Legetøjs- eller Nipsfigurer kendes fra Jordfund.

1 gammel Kistebænk ... 2 Mk. 1 grøn[malet] Ege-Seng ... 5 Rdr. 1 grøn Fyrre dito ... 3 Rdr. 1 Skiveblad (d. e. Bordblad) ... ½ Rdr. 24 Egeplanker for 6 Rdr. 1 gammelt Blikskrin uden Laag ... 1 Rdr. 2 Mk.

En gammel Fyrre Pak[kiste] ... 4 Mk., hvorudi findes:

13 Kobber-Bjælder ... 3 Mk. 1 Jern-Skruestik for ... 2 Rdr. 15 Jern-Opstander „aff karme“, to store og tre smaa Stykker „traluerch“ (Gitterværk) af Jern til samme Brug*) ... 4½ Rdr. 4 „falckeneet-gaffeler“**) ... 1 Rdr. 5 gamle Hestebrændjern ... 20 Sk. 7 Par ubrugelige Ridestænger ... 1 Rdr. 1 Jernlænke til en „røst-wogen“ (Rustvogn)***) ... ½ Rdr. Noget Egetømmer af en Krudtmølle ... 1 Rdr. 2 Mk. Seks gule, udskaarne Kister, Stykket vurderet for 30 Rdr., er ... 180 Rdr. 1 brunmalet, udskaaen Egekiste, forgyldt paa Billederne og staar paa fire Løver ... 36 Rdr. 7 gamle Stykker Sælskind for ... 1 Rigsort. Nogle gamle Stumper og Stykker Læder af Hestetøj for ... 1 Rdr. 2 Mk. Nogle gamle Stykker uparrede****) og ubrugelige Pistolhylstre ... 1 Mk.

Endnu findes af hendes Naades Gods udi Christoffer „Braaschis“ (Brask's?) Bod i Callundborg:

1 Flaskefoder med 4 Glasflasker udi ... 1 Rdr. 1 dito med „trej“ (tre) Stenflasker ... 1 Rdr. 1 lidet grønt, baldyret Skrin, inden draget med grøn Taft ... 4 Rdr. 1 lidet gult dito, inden draget med rødt Lærreds For ... 2½ Rdr. 1 grønt Bogskab ... ½ Rdr. 1 lidet Fyrrebord ... 4 Mk. 5 Oxehoveder med Fjer udi, Stykket — 2 Rdr., er ... 6 Rdr. 4 Mk. 6 Tønder med Fjer udi Stykket — 1 Rdr., er ... 4 Rdr. Samme Fjer er gamle og uribbede og kunde derfor ikke højere vurderes. 3 gamle, ubrugelige Standtønder, Stykket — 8 Sk., er ... 1 Rigsort. En Bolig i „Møllestredet“, hendes Naade fik til Udlæg efter salig Niels Jørgensen for ... 26 Rdr. 4 Mk.

Summa

er Penninge — 484 Rdr. 5 Mk. 6 Sk.

Moritz Ernst von Rønnou.

Hindrich Linnerot.

m. p. *)

m. p.

*) En „Karm“ var en Vogn med en Sengehimmellignende Overbygning. En lignende Vogn fik senere Navnet „Karosse“. De her nævnte Jernopstandere og Gitterværk maa da have hørt til Overbygningen paa en saadan Vogn.

**) Falckenet = en lille Kanon. Gaffelen en Genstand til at anbringe Kanonen paa.

***) Rustvognen lignede i Formen en Kiste med buet Laag med fire Hjul under, men Overdækningen bestod af Lærred og et Klæde over Bøjler. De gav kun Plads for Varer og Kufferter og brugtes under Rejser. Senere gik Ordet over til at betyde en Ligvogn.

****) „uparrede“ — Ryttere skulde nemlig have 2 Pistoler.

*) m. p., der anføres under Underskrifterne, betyder: manu propria = med egen Haand (skrevet).

Paa Bagsiden af Vurderingsforretningen, der er beskrevet paa to sammenhæftede Folioark, staar skrevet:

„ridemendenes forretning om frøchenens goudtz“.

Til denne Registrering er endnu at føje: Hvorfor har Byens Embedsmænd lagt Beslag paa disse Ejendele? Mon det ikke skulde være til Erstatning bl. a. for den Købesum paa 200 Rigsdaler for den Side 53 og 58 omtalte Grund, som Hans Lindenov købte af Byen, men ikke betalte, der paa den Maade blev inddrevet efter hans Død? Vi ved det ikke, men muligt er det.

Det er slet ikke faa Ejendele, delvis endog ret værdifulde, saaledes de mange Kister og Skrin, som her har maattet afstaas til Fordel for Byens Kasse. Men meget har ogsaa været Skrammel, endda af højst forskellig Art, og meget har aabenbart været forsømt, itu eller slet vedligeholdt, hvad nok kunde tyde paa, at Frøken Elisabeth har været den daarlige Husmoder, som Hans Lindenov beskyldte hende for at være. Men mellem Skramlet er der ogsaa meget, der vidner om hans Lidenskab for Jagt og Heste, og maaske er det et Symbol, naar kun en Markharve vidner om hans Landbrug.

Ogsaa denne Registrering er da med til, foruden dens ikke ringe Interesse iøvrigt, at fuldkommengøre Billedet af dette Ægtepars daglige Tilværelse under dets tyveaarige Ophold i Kalundborg.

•

III. Lindegaardens senere Historie og Ejere.

Joachim Gersdorff.

Det var som gældbunden Mand, at Hans Lindenov i 1658 forlod Kalundborg. Hans Eftermand blev i Marts Maaned samme Aar Joachim Gersdorff. Da det vides, at denne har ejet Lindegaarden, maa det antages, at Hans Lindenov har solgt Gaarden til ham samme Aar eller dog senest Aaret efter, hvor Slottet jo blev ødelagt af Svenskerne. Der havde da næppe været anden nogenlunde

brugelig Bolig at faa i Kalundborg. Noget Overdragelsesdokument har det ikke været mulig at finde.

Joachim Gersdorff var født 11. November 1611 paa Søbygaard ved Hammel. Hans Forældre var Caspar Christoffer Gersdorff og Else Munk. Efter en omhyggelig Opdragelse hjemme og i Udlandet blev han Hofjunker hos den udvalgte Prins Christian (V) og Kammerjunker hos dennes Gemalinde, Magdalene Sibylle. 1641 fratraadte han disse Stillinger og giftede sig med Ølle-gaard Huitfeldt, som var født 16. Maj 1622 paa Lillø i Skaane. Ægteparret tog da Ophold nogle Aar paa deres Gaard i Skaane.

I 1645 blev han Landkommissær paa Sjælland, næste Aar i Skaane. Efter Tronskiftet 1648 traadte han mere i Forgrunden, modtog Ridderslaget ved Kroningen og optoges i Rigsraadet, og snart efter udnævntes han til Statholder i København, hvortil Corfitz Ulfeldt havde anbefalet ham. Denne skulde nemlig paa en Gesandtskabsrejse til Nederlandene og havde selv været Statholder i København. Han havde ogsaa været en hyppig Gæst i Corfitz Ulfeldts Hus. Gersdorff havde dog ingen Tillid til Corfitz Ulfeldt og de andre Svigersønner, men følte sig mere knyttet til Kongen, og ved Ulfeldts Tilbagekomst blev hans Forhold til denne meget spændt. Ulfeldt paastod senere, at Gersdorff havde været en af Hovedophavsmændene til hans Fald og Flugt. Han høstede i hvert Fald Fordel deraf, idet han i Oktober 1652 udnævntes til Rigshofmester, Statens første Embedsmand næst Kongen.

Gersdorff bærer sammen med Kongen et Hovedansvar for den Politik, der førte til den ulykkelige Krig med Sverige 1657—58, og ved Fredsforhandlingerne i Roskilde i Februar 1658 maatte han finde sig i at forhandle med sin tidligere Ven og senere Fjende Corfitz Ulfeldt, der da var i svensk Tjeneste. Efter denne den dyreste Fred, Danmark nogen Sinde har maattet slutte, skal Gersdorff

have hvisket, mens han underskrev Freden, Kejser Neros Ord: »Gid jeg ikke kunde skrive«*).

Samme Aar fik han da Kalundborg Len. Men Krigen begyndte jo igen med den svenske Konges Fredsbrud, og under Københavns Belejring Aaret efter tog han tappert virksom Del i Byens Forsvar; han stod ved Kongens Side i Stormnatten.

Gersdorff følte sig nøje knyttet baade til Kongen og til Adelen, i den indre Politik stod han dog nærmest paa Kongens Side og var stemt for en Udvidelse af dennes Magt — dog ikke i saa stor Udstrækning som Resultatet blev ved Enevældens Indførelse i 1660. I de afgørende Dage laa han syg. Men han anerkendte den ny Forfatning og blev kort efter udnævnt til Rigsdrost og Præsident i det ny Statskollegium. I dette var Hannibal Sehested dog Sjælen, Gersdorff kun den nominelle Chef.

Gersdorff var en højtdannet, vindende Mand, havde lærde og litterære Interesser og ejede flere Godser. Men han var legemlig svagelig, Sygdommen var Blæresten, og han manglede større Statsmandsevner og den fornødne Fasthed. Han var almindelig afholdt, ogsaa af sine Tjenere. Ved sin Død testamenterede han sit betydelige Bibliotek paa 2865 Bind til Kongen (det kongelige Bibliotek).

Han har næppe selv boet paa Lindegaarden, hvor i hvert Fald hans befuldmægtigede og Skrivere i Embedet har maattet have Ophold. Hans Livsdage efter Krigen blev kun faa. Han døde i København den 19. April 1661, og han blev den sidste Lensmand i Kalundborg. Hans Hustru var død 11. Marts 1655¹). Han efterlod 4 Sønner og 5 Døtre.

Jørgen Bjelke.

Jørgen Bjelke, som blev Lindegaardens næste Ejer, indgik i 1661 Ægteskab med Joachim Gersdorffs Datter,

*) De lyder paa Latin, som Gersdorff brugte: „Vellem me nescire litteras“.

Magdalene Sibylle, som var født 19. Februar 1643. Faa Maaneder før Brylluppet var Gersdorff afgaaet ved Døden. Sandsynligvis har Lindegaarden hørt til den Arvepart, som Magdalene Sibylle fik efter Faderens Død, og dermed kan Gaarden være kommen i Jørgen Bjelkes Eje, hvilket maa være sket senest 1665, da han blev Amtmand i Kalundborg 1664.

Den 19. Oktober 1665 gav Jørgen Bjelke nemlig Povel Christensen Pant for 1000 Rdlr. i den Gaard, som Povel nu iboer, beliggende ved Vesterport med tilhørende Hauge vesten for og den store Hauge tvert for samt »Lindegaardsvænget«. Pantebrevet tinglæstes først 8. Oktober 1672²). Det skal her fremhæves, at det er første Gang, at Benævnelsen »Lindegaardsvænge« forekommer i Dokumenterne, hvilket har sin Interesse.

Endvidere hedder det i Byens Grundtakst fra 1682:

Nr. 1. En Gaard velbr. Hr. Statholder Jürgen Bielcke iboer och tilhør, som tilforn hafuer verred sl. Hr. Hans Lindenoues Aufsgaard, huoraf ingen Skat eller Contribution er gangen och ey kand vidisz, om den under Grundtaxten eller Land Maalingen schal henhøre, eftersom den ligger yderst i Byen och iche hafuer verit eller er brugelig til nogen borgerlig Næring. Dog indtil videre Høy Øfrighetz naadigst Behag er Gaarden med desz Tilliggende formedelst til Efterretning nu taxerit for 250 Rdlr.³).

Disse to Dokumenter giver da tilstrækkelig Sikkerhed for, at Jørgen Bjelke har ejet Lindegaarden senest 1665, og at han endnu ejede og boede paa Gaarden i 1682.

Jørgen Bjelke var en Søn af den rige Jens Bjelke, Norges Kansler, Rigets højeste Embedsmand efter Statholderen, og Sofie Brockenhus, med hvem han arvede flere norske Godser. Han fødtes paa Elingaard ved Oslo Fjord den 2. Juni 1621, hvor han voksede op. 1641 blev han indskrevet ved Universitetet i Leyden, næste Aar i Orléans. Saa kom i 1643 Krigen mellem Sverige og Danmark; den blev hans Livs Skæbne, da han fra det Tidspunkt i væsentlig Grad gjorde militær Gerning i mange Aar. I

1644 hvervede han Tropper i Holland og drog med disse til Norge, hvor han blev Kaptajn uden nogen Sinde at have faaet nogen militær Uddannelse. Han deltog i forskellige militære Ekspeditioner til Sverige. Efter Freden i Brømsebro 1645 drog han til Udlandet, hvor han fulgte en kejserlig Hærafdeling ved Slutningen af Trediveaarskrigen. Han vendte dog hjem før dennes Afslutning.

Under Frederik III's Regering begyndte hans Opkomst. 1649 fulgte han Corfitz Ulfeldts Ambassade til Holland. I 1651 benyttede Kongen ham til en Undersøgelse af Hannibal Sehesteds Embedsførelse i Norge. Han blev Kammerjunker og fik forskellige Len i Norge. Da Krigen med Sverige brød ud 1657, ledede han den militære Administration i Nordnorge. Under den kortvarige Fred i det følgende Aar var han i København, hvor han udnævntes til Generalløjtnant over den norske Milits, hvorfor han rejste dertil. Da Krigen atter brød ud, var han med til at afværge et Par lokale svenske Angreb og rykkede selv med 4000 Mand ind i Bohuslen. Han mente selv at have reddet Norge for den danske Konge, men han tillagde dog vist sine militære Handlinger, som han omtaler udførligt i sin Selvbiografi, større Værdi, end de havde.

Efter Krigens Afslutning rejste han straks til København. Han sympatiserede med et kraftigere Kongedømme og kom derved i Modsætning til adskillige af Adelen. Denne politiske Holdning belønnedes af Kongen med Udnævnelse til Medlem af de nyoprettede øverste Myndigheder: Statskollegiet, Krigskollegiet og Højesteret. Dermed havde Jørgen Bjelke i en Alder af 40 Aar naaet Højdepunktet af sin Livsbane.

Men som han havde toppet, maatte han ogsaa dale, og den inderste Aarsag hertil var, at hans Indflydelse i Virkeligheden var ringe. Og der var heller ikke noget godt Forhold mellem ham og Rigens Skatmester, Hannibal Sehested, som da var blevet den mægtigste Mand af den gamle Adel. Denne skuffede ham ved at faa ham til

at give det norske Bratsberg Len tilbage til Kongen mod Løfte om at faa en lige saa indbringende Stilling i Danmark. Herpaa maatte han dog vente i to Aar, saa fik han 1664 Kalundborg Len eller rettere Kalundborg Amt*), hvis Indtægter dog samme Aar var blevet stærkt beskaaret ved Kronens Afstaaelser af store Dele af Krongodset der til G a b r i e l M a r s e l i s paa Grund af Kronens Gæld til denne (se S. 87). Ja, han fik endog ikke sine Udlæg under Krigen godtgjort og i flere Aar heller ikke sin Lønning betalt.

Efter sin Udnævnelse til Amtmand i Kalundborg Amt har han med sin Hustru da sandsynligvis taget Bopæl paa Lindegaarden, af hvilken han, som nævnt foran S. 75, i hvert Fald formelt er kommen til at staa som Ejer. Nogen anden standsmæssig Bolig i Kalundborg vilde vel heller ikke have været at faa.

Lindegaarden blev da baade hans og hans Hustrus Hjem. Men Jørgen Bjelke var i 1664 en skuffet Mand, der følte sig tilsidesat, krænket og ude af Kongens Gunst, som han forgæves søgte at genvinde bl. a. ved at opkalde sine Børn efter Kongefamilien. Da hans Fader døde 1659, var dennes store Godser blevet delt mellem de mange Børn, Jørgen Bjelke fik kun Hovinsholm. Hans økonomiske Forhold blev da ogsaa daarlige.

Efter Christian d. V's Tronbestigelse i Februar 1670 indtraadte der en Forandring i Jørgen Bjelkes Stilling, hvilket beroede paa, at han traadte i Venskabsforhold til Oversekretæren, P e d e r S c h u m a c h e r, der ligesom han var Tilhænger af det enevældige Kongedømme og en Modstander af de tyske Hofmænd og Officerer, som omgav Kongen. Men hertil kom et andet for Bjelke alt andet end personligt smigrende Forhold. Hans Hustru, »den livsglade og nydelseslystne« Magdalene Sibylle, der

*) Den 19. Februar 1662 blev det bestemt, at de hidtilværende Len for Fremtiden skulde benævnes Amter. Kalundborg Slots Len blev da til Kalundborg Amt.

var 22 Aar yngre end sin Mand, blev nemlig Peder Schumachers Elskerinde, sandsynligvis i Slutningen af 1671, samme Aar som denne var blevet adlet under Navnet Griffenfeld, Aaret efter at han var blevet gift. Og Jørgen Bjelke selv trodsede ikke blot ikke dette Forhold, men han nød tværtimod de Fordele, der fulgte med Griffenfelds mægtige Beskyttelse. Han fik da i ydre Henseende paany en gunstig Periode, han blev Ridder af Danebrog, i 1672 fik han anvist en aarlig Lønning af 4000 Rigsdaler, og i Juni 1675 udnævntes han til Statholder i Sjælland, en Stilling, der dog var af ringe Betydning, da alle vigtige Beslutninger toges andetsteds, samt til Overkommandant i København.

Men da Griffenfeld fængsledes den 11. Marts 1676, svækkedes ogsaa Jørgen Bjelkes Stilling. Han skal personligt over for Kongen have forsvaret Griffenfeld og fraaadt Fængslingen. Magdalene Sibylle fik da Ordre til at forlade København, og hun begav sig da til Kalundborg, til Lindegaarden. Man har aabenbart først og fremmest villet »hævne sig paa hende og sikre sig mod hendes Intriger«. Selv fik han Ordre til at rejse til Aalborg for at have Tilsyn med Brevvekslingen mellem Danmark og Norge, vel et rent Paaskud, man har blot villet have ham bort fra Hovedstadens Nærhed, medens Processen mod Griffenfeld stod paa. Da dennes Skæbne var afgjort med livsvarigt Fængsel, fik Jørgen Bjelke Ordre til at vende tilbage til sit Embede i København. »Hans Stilling var dog alt andet end sikker, og han plagedes stærkt af sine Kreditorer«. Hans Hustru maatte stadig ikke komme tilbage til København, hun har vel stadig maattet blive boende paa Lindegaarden. Da hun i Maj 1677 trodsede dette Forbud og med sin Datter tog Ophold paa Frederiksberg, som jo da heller ikke var København, fik Bjelke to Dage efter Ordre til at begive sig til sit Amtmandssæde i Kalundborg, hvortil hans Hustru da ogsaa maa være fulgt med.

Skønt Bjelke i den følgende Tid atter og atter søgte

Kongen for at vinde denne ved Smiger og ved Forsikringen om sine store Fortjenester og om sin Uskyldighed i Mistanken om at have sympatiseret med frygtede oprørske Planer fra den gamle Adels Side, hvori han da heller ikke synes at have haft Del, blev hans Liv fra nu af »kun en Kæde af Sorger og Genvordigheder«. I 1679 fik han sin Afsked som Statholder og som Overkommandant i København, og hans økonomiske Stilling blev derved fuldkommen undergravet. I 1662 havde han allerede maattet sælge Hovinsholm i Norge, og efterhaanden maatte hans andre Hovedgaarde overgaa til hans Kreditorer. Det gik endog saa vidt, at han 1676 uden Bemyndigelse »optog« 2500 Rigsdaler af Amtets Indkomster, hvilken Sum Generalkommissariatet trods hans Protest lod inddrive ved militær Eksekution. Han maatte da 1687 ogsaa sælge sin Gaard i Kalundborg.

Jørgen Bjelke flyttede saa ud til Agnsøgaard, hvor han som fattig Mand døde 17. Februar 1696. Han begravdes i sit Gravsted i Trinitatis Kirke i København. Hans Hustru var død ca. 11 Aar forinden, 5. Oktober 1685. Hun havde født 6 Børn, hvoraf de fem døde som ganske smaa; kun en, Sofie Amalie, overlevede Faderen. Hun blev gift med Præsten Hans Hvalse til Vørslev og Jørnløse.

Bjelkes Valgsprog var: *Patientia medium malorum* (Taalmod overvinder Ulykker). Af Vanheld fik han ogsaa nok. Et andet Trøstemiddel for ham var at skrive. Han efterlod sig en Selvbiografi, der er et »Selvforsvar med Fremhævelser af hans Fortjenester og med Angreb paa hans Modstandere og med Paavisning af den Uret, der var overgaaet ham efter 1660«. Den er selvforherligende og er skrevet af en forfængelig Mand, men »den har ikke blot psykologisk Interesse, den indeholder ogsaa ikke blot den fyldigste Beskrivelse, vi har, af Krigsbegivenhederne i Norge 1644—45 og 1657—60, men den indeholder tillige karakteristiske Bidrag til Belysning af Datidens Liv i Danmark og Norge« (Fridericia). »Han

synes at have været en smuk, behagelig, fornøjelig Mand og en villig Tjener af de enevældige Konger« (Rockstroh)⁴⁾.

Denne Skildring af Jørgen Bjelkes Liv har som Kilde særlig Historikeren J. A. Fridericias meget udførlige Indledning til Selvbiografien. Hertil kan endnu kun føjes følgende: Den 10. December 1672 fik han Skøde paa flere Gaarde i Arts og Skippinge Herreder⁵⁾. Og 17. Februar 1675 købte han af Raadmand Hans Bonum en Gaard i Kalundborg, som Peder Hansen forhen ejede⁶⁾. Endelig ved vi af et Skøde, at han solgte Lindegaarden til Amtsskriver Jørgen Nielsen.

Jørgen Nielsen og Laurits Hesselberg.

Jørgen Bjelkes Salg af Lindegaarden i Aaret 1687 til Amtsskriver Sr. *) J ø r g e n N i e l s e n foretoges af Borgmesteren efter skriftlig Fuldmagt fra Bjelke. Gaarden benævnes heri som »Lindegaarden«, første Gang dette Navn forekommer (jfr. S. 75), og den solgtes med »al sin tilliggende Herlighed ... aldeles intet undtaget«, hvorom deres oprettede Købebrev af 24. Maj 1687 fortæller. Efter at dette var blevet tinglæst og paaskrevet, hvilket skete 6. Juni samme Aar paa Bytinget, »rakte Borgmesteren Amtsskriveren Haand og takkede ham for redelig Betaling udi alle Maader«.

Samme Dag læstes paa Bytinget et Pantebrev i »Lindegaarden« paa 2000 Rdr. til Rigsadmiral Christian Bjelke. Pantebrevet var da indfriet⁷⁾. Dette Pantebrev har da været et Laan, som Jørgen Bjelke har maattet rejse men havde indfriet.

Jørgen Nielsen maa være død snart efter at have købt Gaarden, og hans Enke ægtede da »Indvaaner i Kalundborg« L a u r i t s H e s s e l b e r g. Derved bliver det forstaaeligt, at denne ved Gaardens Salg i 1706 kun kan hen-

*) Sr. = Fransk: sieur = seigneur = Dansk Hr., men en lidt finere Betegnelse end Hr.

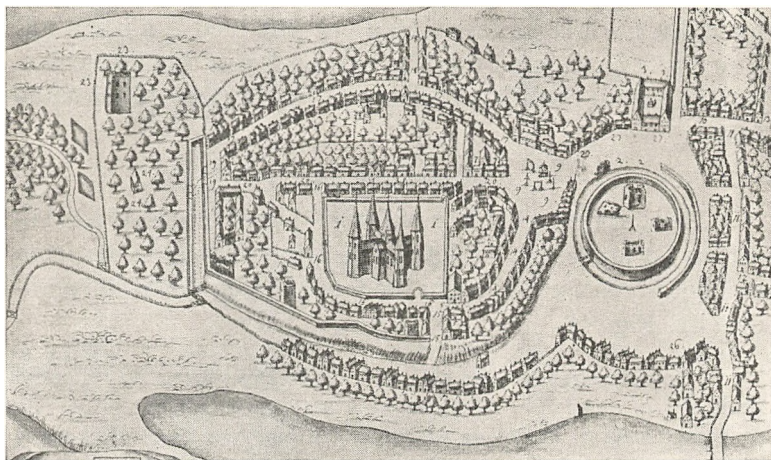

Fig 4. Udsnit af Resens Kort fra 1660'erne: 1. Vor Frue Kirke. 16. Rykind. 17. Søgade. 19. Vesterport. 20. Mellemgade (Adelgade). 23. Søtaarnet. 24. „Lindegårde“. — Øverst lidt af Munkesøen.

holde sig til »Hans Excellence Hr. Jørgen Bjelkes Skøde, dateret 24. Maj Anno 1687«. Jørgen Nielsen havde altsaa ikke faaet Skødet udfærdiget paa sit Navn, før han døde.

Om samme Laurits Hesselberg vides iøvrigt kun lidet. Han har dog sikkert været en velhavende Mand. Foruden Købet af den store Gaard, hvis ikke Jørgen Nielsens Enke havde kunnet medbringe Gaarden, har han nemlig i Løbet af nogle Aar ogsaa foretaget adskillige andre om end langt mere beskedne Køb. Den 9. Februar 1698 købte han en Jordlod i Nyvang. 14. December 1698 købte han et Hus og en Gaard, sidstnævnte var beliggende i Møllestræde paa Hjørnet af Sct. Olai Kirkestræde, den var paa 11 Fag. Den 6. Juli 1700 købte han atter en Jordlod i Nyvang. Den 13. Juni 1703 fik han Skøde paa en Jordlod i »Lindegårdsvænget«, og den 15. Marts 1704 fik han Skøde paa en Ejendom og flere Grunde, som han havde købt ved Auktion⁸).

Endelig kan det nævnes, at han 11. Juni 1702 gav 100 Rdlr. til Kirken til Lys i den Lysekrone, som hans Moder Maren Lauritsdatter, salig Jens Nielsen Hesselbergs, havde skænket til Kirken; den hang senere i Kirkens Kor,

hvor den nu ikke er mere. Han var gift med *Anna Børgisdatter*⁹⁾, og Familien har boet paa Lindegaarden, som han solgte den 29. December 1706 til Greve Carl Ahlefeldt.

Carl Ahlefeldt.

Dette Skøde skal her anføres¹⁰⁾ med nogle Udeladelser og Forkortelser, da det er det første Skøde, vi har, som gør god Rede for Gaardens Beliggenhed og dens Tilliggende (jfr. Fig. 4).

I Indledningen hedder det, at Laurits Hesselberg, Indvaaner i Kalundborg, af egen og Hustrus fri Villie „haver solgt, ligesom jeg og herved sælger, skøder og afhænder fra mig, min Hustru og vores Arvinger til den højbaarne Herre, Hr. Greve Carl von Ahlefeldt, Greve til Langeland og Rixingen, Herre til Mørsberg, Ridder, kongelig Majestæts højtbetroede Geheimeraad, Kammerherre, Overstaldmester og Præsident udi Commerce-Collegio, og Arvinger min iboende Gaard og Ejendom her udi Kalundborg beliggende med dens inden og udenfor Kalundborg By's Vesterport tilliggende Bygning, Huse, Hauge, Vænger og Fiskevand saaledes:

Først Gaarden, næst indenfor Vesterport, som jeg nu beboer, liggende paa den søndre Side [af] Gaden, strækkende sig med Huse, Bygning og Haugerum af Norden (d. e. fra Nord) fra Algaden og i Sønder til Byens gamle Mur, af Vester fra bemeldte gamle Mur, som Gaarden paa den sønder og vester Side er fæstet udi, og i Øster til de Fattiges Boliger og tilhørende Haver vedtager[?], alt som den nu findes bebygget og indhegnet udi Længde og Bredde.

Item (d. e. ligedes) et Græsvænge eller Plads, norden op til Stranden udenfor Kalundborg Vesterport beliggende, hvoraf gøres (d. e. betales) af dets Ejere til Vor Frue Kirke her ibidem (d. e. sammesteds) [i] Jordskyld 7½ Skilling. Samme strækker sig af Vester fra Byens Hestehauge og i Øster til Christen Jensen Kældersvends Gaard og Hauge, som min Fader Christen Hansen haver tilhørt, og [som] jeg paa Auktionen efter min salig Moder haver mig tilforhandlet, saa og af Norden fra Strædet, som viser ud til Hestehaugen, og i Synder til Stranden, hvilket alt findes indhegnet og indelukket“.

Det her omtalte »Græsvænge« maa vist være de »Haver«, som Hans Lindenov købte 1656 i Strandvænget (S.

53), dels det lille Vænge, der omtaltes som tilhørende den »Taarngaard«, som Hans Lindenov købte samme Aar, hvor ogsaa Christen Jensen Kældersvends Navn forekommer (S. 54). Dermed faar vi et nyt Bevis for, at Taarngården er den samme Gaard, der senere fik Navnet Lindegaarden. Dog maa dette lille Vænge vist senere være frasolgt, hvis det ikke er den Del af nuværende Have, der ligger langs Lundevej.

„For det andet det store indelukkede Vænge, kaldet „Lindegaards-Vænget“, hvoraf aarlig gives af Ejeren til Vor Frue Kirke 2 Mk. 1 Sk. Samme Vænge er med Stengærde indhegnet og lukket, hvorudi staar trende Huse, som ere bortlejede til Anders Rasmussen Skræder, Hans Christensen Fisker og Søren Jensen til forestaaende Paaske. Bemeldte Vænge strækker sig af Øster fra den store Lysthauge og i Vester op til Stengærdet ved Byens Hestehauge, i Sønder fra Strædet eller Agevejen, der gaar ud til Hestehaugen, og i Nord indtil midstrøms i Munkesøen og Raklev Bys tilhørende Eng og „Agerbond“ (d. e. Agerjord) udenfor Stengærdet“.

„For det tredie. Den store Lysthauge med det derudi staaende Lysthus samt Urtegaardsmandens Hus /: hvoraf aarlig Ejeren giver til Vor Frue Kirke 1 Mk. 14 Sk. :/ saavel som og det grundmurede Søetaarn i bemeldte Hauge, hvilket altsammen er beliggende i bemeldte Lysthauge imellem før omtalte Lindegaards Vænge og forskrevne Bys Vesterport, og strækker sig samme Hauge af Vester fra førnævnte Lindegaardsplads og Vænge og i Øster til Kalundborg Bys Stræde inden og uden Vesterport og ud af Sønder fra Hestehaugestrædet og Landevejen og i Nord til og udi Munkesøen. I lige Maade og et Hus, som staar paa Byens Grund udenfor Vesterport, hvilket beboes og er lejet af Oluf Rasmussen indtil forestaaende Paaske“.

Det her benævnte »Lindegaardsvænge« og »den store Lysthave«, hvis Grænser her angives, maa i alt væsentligt være det Vænge, som under Navnet »Taarnhaven« købtes af Hans Lindenov 1640 (S. 53). I den store Lysthave er dog vist tillige indgaaet de Haver, der laa mod Nordvest i Byen, som Hans Lindenov købte af nogle Borgere, samt mulig den Have og det Stræde, som han købte af Byen (S. 53). Under Navnet »Lindegaardsvænge« eller »Lindevænge« har dette Areal siden da tilhørt Linde-

gaardens Ejere indtil 1907. Dets største historiske Betydning beror paa, at der anlagde *E s b e r n S n a r e* en Forborg, som sammen med de øvrige Befæstningsanlæg omkring den gamle egentlige By skulde »skærme Egnens Bømmænd og stænge de vilde Vender ude« (Saksens Ord). Forborgens Rester er nu siden 1907 komne for Dagens Lys og kyndigt undersøgt¹¹). »Lindevænget« hører nu til vort Lands store historiske Fortidsminder.

P e d e r H a n s e n R e s e n s Kort (Fig. 4) fra 1660-erne, der var beregnet til den »danske Atlas«, som aldrig udkom, er ogsaa for Lindegaardens Historie af stor Værdi. Kobberpladen bl. a. til Planen over Kalundborg er dog heldigvis bevaret, og Tegningen hertil er da sandsynligvis lavet i Jørgen Bjelkes første Besiddertid af Lindegaarden. Paa dette ses Lindegaarden som en meget stor, aflang, lukket Gaard ved Byens senmiddelalderlige Vesterport, der er angivet at ligge ved Enden af »Mellemgaden« (Adelgade). Og Vest for Gaarden ses paa Kortet et stort, aflangt, beplantet Areal, der er indgærdet paa alle Sider. Dette Areal, der mulig paa Kortet er givet for stor Bredde, passer iøvrigt godt til Skødets Stedbetegnelser for »den store Lysthave«. Søtaarnets Beliggenhed paa Resens Kort er dog ikke rigtig, det skulde have været anbragt længere mod Øst, omtrent hvor nordre Grænse danner et skarpt Knæk mod Syd. En Sti (»Stræde«) fra Vesterport, der dels fører ind i Lysthaven, dels gaar ned til den i Skødet omtalte Kørevej, »Hestehavestrædet«, den nuværende Lundevej, er antydnet ved fine Prikker. Den store Lysthave kaldes paa Kortet »Lindegaarde«, medens Lindegaarden selv ikke er givet noget Navn, men herpaa kan næppe lægges Vægt.

Resens Korts Grundplan svarer nøje til det daarlige, 100 Aar yngre Kort i *E r i k P o n t o p p i d a n s* »Danske Atlas« II. Bd. fra 1764, som da sikkert er tegnet efter Resens Kort uden Selvstændighed; paa Pontoppidans Kort er de bebyggede Grunde kun angivne ved Skravering,

medens Bygningerne er indtegnede paa Resens Kort. Paa disses Udseende, Størrelse og Antal bør dog næppe lægges større Vægt.

Resten af det ordrige Skøde frembyder intet af større Interesse. Det henviser til syv Dokumenter, hvoraf et er Jørgen Bjelkes Skøde af 24. Maj 1687 (S. 80), et er et Afstaaelsesbrev fra Borgmester og Raad »paa et Stykke Plads her ved Gaarden«, et er et Skøde fra Borgmester og Raad af 13. Juni 1703 paa» den Jord i Lindegaardsvæng« (S. 81), læst paa Bytinget 18. Juni s. Aar samt »et Tingvidne eller Skøde« af 8. November 1706 paa Oluf Rasmussens Hus, der, som nævnt S. 83, laa i den store Lysthave. Laurits Hesselbjerg har saaledes udvidet ogsaa Lindegaardens Tilliggende i sin Ejertid. Som Ejendommens »Herligheder« nævnes ogsaa »Agerland, Fiskevand og Fægang, vaadt og tørt«.

Skødet virker nu iøvrigt ret pudsigt — men betegnende for Tiden ved de højst ærbødige Udtryk, som den borgerlige Sælger anvender om den højadelige Køber: »Allerdymygst Deres høj-grevelige Naade«, »Deres grevelige Naade«, »Deres høj-grevelige Excellentze« er Udtryk, som atter og atter anvendes. Skødet er til Vitterlighed underskrevet ogsaa af de »højædle« Raadmænd Christoffer Vogensen og Sr. Hans Zachariassen.

*

Carl Ahlefeldt fødtes 25. April 1670 paa Hartenburg som yngste Søn af Storkansleren Frederik Ahlefeldt og Grevinde Elisabeth Leiningen-Dagsburg. Han giftede sig 1702 i Hamburg med Komtesse Ulrikke Amalie Antoinette Danneskjold-Laurvig, født 1686, død 1755, Datter af Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve. Han døde 7. September 1722 paa Graasten.

Carl Ahlefeldt fik en omhyggelig Undervisning. 1692 var han i Kronprins Frederiks Følge paa dennes Rejse til Tyskland, Frankrig og Italien. 1695 blev han Kammerherre, og 1696 betroede Christian d. V. ham Stillingen

som Guvernør og Hovmester for sin yngste Søn, den noget svagelige Prins Carl paa dennes Rejse til Udlandet, en Rejse der varede omtrent fire Aar*). Efter Hjemkomsten overdroges der ham en Række høje Hofstillinger: Overkammerherre og Overhofmester for det af Christian d. V. faa Aar i Forvejen oprettede Ridderakademi i København, hvilken Stilling han beklædte til 1703. I 1700 blev han tilige Overstaldmester. Samtidig kom han til at staa den unge Konge Frederik d. IV. personlig nær.

I 1704 traadte han ind i de høje Civilembedsmands Rækker ved at blive Præsident for Kommercekollegiet, i 1710 fik han endog Sæde i Konseillet (der bestod af Kongens nærmeste Raadgivere), men i 1712 fjærnedes han herfra paa Grund af Rivninger med den Reventlovske Familie, hvis Indflydelse voksede, da Kongen forelskede sig i Anna Sophie Reventlov. Han blev i Stedet udnævnt til Statholder i Slesvig og Holsten, hvilken Stilling han beklædte til sin Død.

Carl Ahlefeldt havde efter Faderen arvet Rigsgrevskabet Rixingen i Lothringen og Baroniet Mørsberg i Elsass, som han dog afhændede 1703. Efter sine ældre Brødres Død arvede han efterhaanden Grevskabet Langeland og flere Godser i Slesvig og Holsten. Der har levet Jorddrotter, der ikke kunde erhverve sig Jord og Ejendomme nok. Til dem hørte Carl Ahlefeldt, og Omstændighederne førte med sig, at det særlig blev Kalundborg-egnen, som blev Genstand for hans Hunger efter Jord. Disse Omstændigheder var følgende:

Kong Frederik d. III havde under Krigen med Sverige maattet skylde Kongens Agent i Amsterdam, Gabriel Marselis, uhyre Beløb for store Leverancer. Ogsaa før Krigen havde denne faaet store Beløb til gode hos Kongen. Gabriel Marselis havde været nøje knyttet til Corfitz Ulfeldt, og Undersøgelserne efter den styrtede Righof-

*) Se herom og om Carl Ahlefeldt selv: F. Ahlefeldt-Laurvig: Prins Carls Rejse. Kbhvn. 1925.

mesters Fald havde bragt en Række Misligheder for Dagen. Men Kongens Afhængighed af den hollandske Købmand var saa stor, at man ikke kunde bryde med ham. Den 14. Juni 1664 maatte Kongen da overdrage en meget stor Del af Krongodset i det nuværende Holbæk Amt, specielt dog Krongodset i det tidligere Kalundborg Len, til Marselis for en Pris af 50 Rdlr. pr. Td. Hartkorn. Til dette Gods hørte Kalundborg Slot og Kalundborg Slots Ladegaard med Bygninger, Ager og Eng i Møllevangen, Tranemosevang m. m., ialt 87 Tdr. 4 Skp. Hartkorn, og Enemærkerne paa Røsnæs og Asnæs, som udgjorde 48 Tdr. Hartkorn. Hertil kom ogsaa talrige andre Gaarde samt betydeligt Bøndergods, det meste af Arts-Skipplinge Herreder, foruden spredt Gods i Tudse og Merløse Herreder samt et betydeligt Antal Kongetiender med Kirker. I selve Kalundborg By fik han ogsaa et Stykke Jord paa »Smedevolden« ved Slotsgraven og et Stykke Jord ved Slotsmuren og Graven, Vest og Sydvest for Slottet. Marselis fik da ialt 6782 Tdr. Hartkorn i Eje, og Prisen blev ialt omtrent 340,000 Rigsdaler. Kongen havde dog forbeholdt sig Indløsningsret, Ret til at købe Gods tilbage, naar man maatte have Brug derfor¹²⁾.

Gabriel Marselis var »en hensynsløs og brutal Godsherre«; han underkastede sine Ejendomme en ødelæggende Rovdrift, og »Bønderne paa de haardt medtagne Gods blev yderligere udpint«¹³⁾. En af hans Sønner, Frants Marselis, fik 29. November 1684 Ret til fra Nytaarsdag at nyde Kalundborg Slots Ladegaard med dens underliggende Enemærker paa Asnæs og Røsnæs med samme Frihed som anden Hoved- og Sædegaard¹⁴⁾, ialt henved 2000 Tdr. Hartkorn, for største Delen det nærmest Byen liggende og mest medtagne Gods. Imidlertid bestemte Christian d. V., at den Skattefrihed, som var bevilget Sædegaardene, ikke skulde gælde Kalundborg Slots Ladegaard, saa der skulde svares Skat heraf ligesom af Bønderjord¹⁵⁾. Frants Marselis klagede da til Kongen saa ynkeligt over

Godsets slette Tilstand og sin egen Fattigdom, at han slap fri for denne Skat. Han agtede dog ikke at beholde Ejendommen, han opholdt sig tilmed oftest i Amsterdam, hvor han drev Forretning. Tilmed var der stigende Priser paa Landejendomme, hvilket var en Følge af C. F. Plessens Finansledelse¹⁶⁾.

Frants Marselis havde ogsaa foregivet, at hans Søn, der ligeledes hed Frants, vilde bosætte sig i Danmark, og han ansøgte derfor Kongen om, at denne vilde opgive sin Tilbagekøbsret til dette Gods. Da ogsaa dette Ønske var blevet imødekommet, viste det sig snart, at det var Tanken paa den højere Pris, der da kunde opnaas ved Salg, som havde ligget bag Andragendet. Den unge Frants Marselis sluttede nemlig 1702 Købekontrakt med Assessor Peder Lassen om Kalundborg Slots Ladegaard med Gods, omtrent 1800 Tdr. Hartkorn. Da Regeringen imidlertid fik dette at vide, resolverede Kongen, at da den Forudsætning, hvorunder den uindskrænkede Ejendomsret var bevilget, maatte siges at være bortfalden, naar den unge Frants Marselis ikke selv overtog Godset, var Handelen med Peder Lassen ugyldig, og Tilbagekøbsretten maatte stadig forbeholdes Kongen. Frants Marselis maatte da overlade Kongen Godset, men denne overdrog straks (1702) sin Forkøbsret til en anden Køber, som havde meldt sig, og hvem Regeringen skyldte Oplysningen om Salget til Peder Lassen¹⁷⁾.

Denne anden Køber var Carl Ahlefeldt. Han udskilte Asnæs fra Kalundborg Slots Ladegaard, nedlagde Østrup Bondeby med 8 Gaarde og opførte i Stedet herfor af Bindingsværk en Hovedgaard, Østrupgaard, der senere ombyggedes af Chr. Lerche og kaldtes Lerchenborg¹⁸⁾.

Carl Ahlefeldt nøjedes imidlertid ikke hermed. I 1706 købte han, som nævnt S. 82 og følgende, Lindegaarden*).

*) Det er urigtigt, naar Algreen-Ussing S. 17 og efter ham C. M. Smidt og Mackeprang oplyser, at Justitsraad Peder Thøgersen Lassen har ejet Lindegaarden. Algreen-Ussing har mulig sin Misforstaaelse fra Hans de Hofman i *Fundationer VIII Bd.* og *Pontoppidans Danske Atlas II*, S. 417, hvori det hedder, at denne købte Kalundborg Slots Ladegaard af Marselis og 1702 solgte den til Carl Ahlefeldt. Men Peder Lassens Køb af Ladegaarden blev jo, som nævnt, løvrigt erklæret ugyldig.

Naar Algreen Ussing og Paludan meddeler, at den Del af Hestehaven Vest for Lindegaardsvænget samt Strandvænget, som Hans Lindenov havde købt, blev af Carl Ahlefeldt lagt ind under Kalundborg Slots Ladegaard¹⁹⁾, er dette urigtigt, de medfulgte Gaarden ved Salget i 1727 til Watkinson (S. 91). Sandsynligvis har denne eller Christian Lerche lagt disse Lodder ind under Ladegaarden, hvilket ogsaa gælder Sct. Olai Vænge, og til denne Gaard har disse Jordlodder da hørt indtil de seneste Aar, medens selve Lindegaardsvænget vedblev at følge med Lindegaarden. Endvidere købte han ogsaa andre om end mindre Ejendomme i Kalundborg. Den 8. Marts 1707 købte han for 50 Rdlr. af Laurids Hansen, Borger og Indvaaner i Kalundborg, et lidet Hus paa 3 Fag med tilliggende Haveplads, liggende Nordvest for Vor Frue Kirke, næst øster op til Mads Skibsbyggers Enkes iboende og tilhørende Hus. Den 20. Juni samme Aar købte han for 120 Rdlr. af Bodil Jensdatter, salig Mads Pedersen Skibsbyggers [Enke], et Hus og en Plads vest op til ovenfornævnte Hus og i Sønder til »Rykindstræde«. Den 24. August 1708 købte han af Rasmus Storm og Peder Høg et Beboelseshus, »liggende op imod Vesterporten, strækkende sig af Vester fra Algaden og i Øster til den Plads, som Carsten Soldat haver forhen været ejende, i Nord og Sønder fra Mellemgaden til det lille korte Stræde, som gaar til den vestre Kirkerist*)²⁰⁾.

Disse Smaaejendomme har da sikkert ligget mellem Lindegaarden og Kirken. Denne Plads har da ogsaa efter Resens Kort været stærkt bebygget, og her ses ogsaa, som

*) Kirkeristen var en Ramme med Jerntræmmer paa langs og paa tværs, som lagdes over en ret dyb stensat eller opmuret Grube foran Indgangslaagen i Kirkegaardsmuren. Mennesker kunde med Forsigtighed gaa over den. Men naar løsgaaende Kreaturer, Faar og Svin vilde ind paa Kirkegaarden, hvor de ellers græssede, nedtrampede Grave eller rødede i Jorden, stak de Benene igennem og blev standsede her. Kirkerister har været almindelige ved Kirker og kendes fra Middelalderen og senere. (Se Kai Uldall: De gamle Kirkeriste. Hardsyssels Aarbog 1932, S. 35—45).

paa Kortet i Pontoppidans Danske Atlas, det lille Stræde, som mellem Husene løber skraat henimod vestre Kirkerist (Fig. 4). De to førstnævnte er blevne nedrevne og Grunden senere lagt til Lindegaardens Have mod Øst, medens det sidstnævnte Hus har kunnet skabe en fri Plads foran Lindegaarden mod Øst, hvor der nu er en aaben Plads. Paa denne Plads mellem Lindegaarden og Kirken laa i tidligere Tid (1591) ogsaa den Gaard, som er omtalt S. 41.

Carl Ahlefeldt købte endvidere d. 14. April 1708 af Hans Zachariassen Sct. Olai Kirkevænge ved Møllestrædeporten. Dette Vænge lagdes senere under Kalundborg Slots Ladegaard²¹). Den 13. Juni 1708 købte han for 13,000 Rdlr. af Commerceraad C. H. Paludan adskilligt Jordegods i Kalundborg Amt samt en Mølle med Gaard paa »Rugvænget« i Kalundborg, som Thomas Jensen forhen havde ejet. Endelig købte han 6. Oktober 1706 af Peder Lauridsen flere Gaarde i Bjærgsted Sogn med ialt 114 Tdr. Hartkorn for 5741 Rdlr. Af disse Gaarde nævnes Skarsholm og Astrup²²). Iøvrigt byggede han Sorgenfri Slot ved Lyngby som Lyststed.

Skønt der da tilsyneladende ingen Grænser fandtes for hans Pengemidler, var hans Formueomstændigheder dog alt andet end straalende. Han var ogsaa ødsel og ingen god Administrator af sine Godser. Allerede 1703 maatte han, som nævnt, sælge Rigsgrevskabet Rixingen og Baroniet Mørsberg. Og hans Formuesforhold blev i Virkeligheden efterhaanden saa slette, at alt hans Gods i Kalundborg Amt var pantsat, og at hans Bo var konkurs, da han døde 1722. Boet maatte da efterhaanden sælge alle hans Ejendomme med Undtagelse af selve Grevskabet Langeland, der tilmed var stærkt forgældet²³).

Greve Carl Ahlefeldt har haft en fuldt møbleret Lejlighed i Lindegaarden, hvor han sikkert fra Tid til anden har opholdt sig. Derom vidner hele det Indbo m. m., som Løsøreauktionen efter hans Død opruller for os. Linde-

gaarden har i hans Tid ikke blot været beboet af en Bestyrer, som han naturligtvis har maattet have. Men i sine sidste Leveaar havde han selv kun lidet med sine Godser i Kalundborg Amt at gøre.

Der hengik omtrent fem Aar, før Skiftekommissærerne i Carl Ahlefeldts Dødsbo naaede saa vidt, at der ogsaa kunde holdes Auktion over Lindegaarden. I Skødet af 28. Marts 1727, læst 5. Maj samme Aar, hedder det²⁴⁾ :

„Efter Begæring og Foranstaltning fra de af Hans kgl. Majestæts til at holde Skifte og Deling efter afgangne Hans højgrevelige Excellence, forrige Geheimeraad og Statholder Hr. Greve Carl af Ahlefeldt til Langeland og Rixingen (!) allernaadigst beskikkede Kommissærer“, hvis Navne derpaa anføres, haver disse „efter foregaaende Tillysning og Publikation ved Landstinget som ved Plakater og sædvanlig Trommeslag den 19. February indeværende Aar indfundet os paa Lindegaarden her udi Byen og der ved offentlig Auktion opraabt og bortsolgt Hr. Carl af Ahlefeldts forhen tilhørende Købstadgods, Gaarder, Møllejord og Ejendomme efter den derover forfattede Taksationsforretning samt trykte Specifikationsformeldning“.

„Hvorved Sr. Huber Lyders af Hamburg paa den velædle og velbyrdige Hr. Christopher Watkinsons Vegne som højstbydende er bleven tilslagen følgende“:

1. Lindegaarden med al dens tilliggende Herligheder efter Skødet af 1706, saa som Haugen, de tvende Købstadsjorder, kaldet Strandvænge og det store Vænge med Parker og Fiskeri udi Munkesøen for 6400 Rigsdaler Croner. Dog havde Byens Magistrat ved en Skrivelse reserveret sig Ret for Byen til Fiskeri udi Munkesøen med videre.
2. En Gaard med tilliggende Haugestue paa den søndre Side af Torvet, hvor Ladegaardens Forvalter bor — for 296 Rdlr.
3. En paa Rugbanken staaende Vejrmølle med hosliggende Møllehus — for 950 Rdlr.
4. En Købstadlod, Sancti Olai Vænge ved Nørreport — for 165 Rdlr.
5. Endelig trende øde Pladser næst østen for Lindegaarden imellem Algaden og de Fattiges Huse efter de Skøder, som her er nævnt S. 89 — for 200 Rdlr.

Ahlefeldt har altsaa ladet de tre Huse, der laa paa disse Pladser, nedrive, da de nu betegnes som »øde«.

Det tilføjes senere i Skødet, at »Godset sælges fri for alle kongelige Skatter og publiqve Tynger«, hvilket er af betydelig Interesse for Lindegaardens Historie (jfr. S. 47), dog skal efter Magistratens Vurdering til Vor Frue Kirke svares aarlig Jordskyld 4 Mk. $\frac{1}{2}$ Skilling, til hver Jul af Lindegaarden 2 Mk. 1 Sk., af Havegrunden i Strandvænget $7\frac{1}{2}$ Skilling og af Urtegaarden ved dens Hus 1 Mk. 14 Sk. Hele Købesummen blev 8011 Rigsdaler »gode danske Croner«.

Samme Dag, som Ejendommen solgtes, blev ogsaa Inventaret i Lindegaarden solgt ved Auktion. Denne Auktion frembyder betydelig kulturhistorisk Interesse. Dels viser den, hvorledes Værelserne var udstyrede i et fornemt Hjem i Provinsen i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede med Vægbeklædning, Gardiner, Møbler, Sengetøj m. m. Ogsaa sprogligt har den Interesse, hvorfor de benyttede Udtryk er brugt — om end med ændret Stave-maade. De vil, naar det er nødvendigt, blive forklarede i en Fodnote. For Vægbeklædningens Vedkommende anføres Prisen for hvert enkelt Nummer i Rigsdaler (R.), Mark (M.) og Skilling (S.); den første er Vurderingsprisen, den anden Auktionsprisen. Ved et W. eller L. betegnes det i en Parentes, naar Numret er købt af Watkinson eller af Lyders, der jo købte Gaarden paa Watkinsons Vegne. Paa Auktionen solgtes ialt 340 Numre for 507 Rdlr. 1 Mk. 4 S. Watkinson købte særdeles mange Numre, og naar ogsaa Lyders betegnes som Køber af adskillige, kan der næppe lægges større Vægt derpaa. Af Arten af de Genstande, som Watkinson betegnes som Køber af, tør sikkert sluttes, at det har været hans Agt at lade dem blive i Ejendommen, mulig med senere Salg af Ejendommen for Øje. Ogsaa Arten af de Genstande, som Lyders betegnes som Køber af, tyder ganske paa det samme²⁵).

Af særlig kulturhistorisk Interesse er Værelsernes Udstyr med Tapeter, hvorfor dette Afsnit skal anføres i sin Helhed.

1. Et Omtræk¹⁾ i et Gemak²⁾ af wiensk Tapeteri³⁾, 3½ Alen højt foruden Borduren⁴⁾, bestaaende af 16 hele og 9 halve Bander⁵⁾ under og over 6 Vinduer samt en Bordure ovenom (20 R. — 5. R.).
2. Et ditto, 4½ Alen højt foruden Borduren, bestaaende af 8 Bander wiensk Tapeteri og 6 Bander Makej⁶⁾ med Bordur (10 R. — 3 R.).
3. Et ditto, 4 Alen højt foruden Borduren, bestaaende af 12 Bander wienske Tapeter og 6 Bander grøn Makej med Bordur, ovenom og under Vinduerne, over Døren grøn Makej og Bordur af wienske Tapeter (20 R. — 5 R.).
4. Et ditto, 4¾ Alen højt, af 11 hele og 2 halve Bander carmoisin [farvet] Makej og 11 Bander gult og hvidt hollandsk Tøj samt rødt Makej under Vinduerne og til Døren (20 R. — 5. R.).
5. Et ditto, 4 Alen højt, af 7 Stk. uldne Tapeter med gule og sorte trykkede Figurer. (5 R. — 2 R.).
6. Et ditto, bestaaende af flammet⁷⁾ ulden Tapeteri, 3 Al. højt, 13 Alen brede, samt oven og under Vinduerne og oven en Dør (4 R. — 2 R. 1 M.).
7. Et ditto, 3¼ Alen højt, af 4 Stk. ostindisk Tapeteri paa Linned, overtrukne med Bordure (7 R. — 2 R. 1 M.).
8. Et ditto af gammel flammet Tapeteri (6 R. — 2 R. 1 M.).
9. Et ditto, 3¼ Alen højt, 22 Alen omkring, flammet uldent Tapeteri foruden Borduren ved Vinduer og Døre (24 R. — 5 R. 1 M.).
10. Et ditto bestaaende af 12 Bander gul Makej og 2 Bander Katun, trykket med „Historier“ (14 R. — 4 R. 1 M.).
11. Et ditto, af flammet, uldent Tapeteri, 3 Alen højt og 24 Alen omkring foruden Bordur v. Vinduer og Døre (26 R. 4 8 R. 1 M.).
12. Et ditto, sribet, uldent Tapet (2 R. — 1 R.).
13. Et ditto, 9 Bander grøn Makej, 3¼ Al. højt (7 R. — 2 R. 1 M.).

1) Omtræk = Stof til Beklædning af en Stues Vægge. 2) Gemak = Værelse. 3) Tapeteri = det Stof, hvormed et Værelse er betrukket, hængende eller fast paa Væggen. Her er det muligvis svært Tapetpapir eller vævet Stof, som var lavet i Wien. 4) Bordure = Besætning, Indfatning, Bort. 5) Bande = en Bredde af Stoffet eller Tapetet, der naar fra Loft til Gulv. 6) Makej = et Slags uldent Tøj eller Silke. 1640 nævnes „tyrkisk dobbelt Makej eller mosgrøn“ (gros grain). 1731 nævnes „trykte Cosianter eller Makej“. Det beskrives som blommet, uldent Tøj med skruede Blommer (Blomster). 7) Flammet = farvet med forskellige Farver i bestemte Mellemrum, kan ogsaa have et Mønster i Form af „Flammer“ (Svensk: blyxttapet).

Der har da været 13 Værelser i Lindegaarden, hvis Vægge har været beklædt paa denne Maade. Alle Tapeter har vist været af Tøj af noget forskellig Slags og Udseende. Enkelte kan dog have været af svært Tapetpapir. Watkinson købte dem alle.

Om det øvrige Inventar, der solgtes, vil derimod her blive givet et Referat i stærkt sammentrængt Form, hvorved en bedre Oversigt tillige opnaas. Som Regel vil Numrets Pris ikke blive anført, og naar dette vil ske, er det altid kun Købeprisen, som anføres.

Til Væggenes Udsmykning hører ogsaa Gardiner. Der solgtes ialt 41 Gardinstænger, deraf 20 til W. og 16 til L. Af Gardiner solgtes ialt 20 Numre; af disse var 2 af grøn Makej; 6 var af Kattun, $3\frac{1}{2}$ Alen lange og $1\frac{1}{2}$ Alen brede med Messingringe. 3 ditto var $4\frac{3}{4}$ Alen lange og 3 Alen brede med Messingringe. 1 ditto, 4 Alen langt og 2 Alen bredt. 4 ditto, 4 Alen lange og $1\frac{1}{2}$ Alen brede. 4 Gardiner var af hvid Kattun og var 4 Alen lange og $1\frac{1}{2}$ Alen brede med Messingringe.

Opvarmningen har dels bestaaet i Kaminer, dels i Jernovne. Der solgtes nemlig 6 Kaminbrætter, der betegnes som anstrøgne. Endvidere solgtes 2 Jern-Bilæggerovne med Jernfod og 3 Jern-Vindovne med Rør og Jernfod. De købtes alle af W. og L. Hertil maa ogsaa regnes: 1 Jernplade, 1 ditto til Skorstenen og 1 Jernspjæld til en Skorsten, der købtes af samme. Endelig et Jernskud til en Kakkelovn. Ovnenes Pris var ret høj, 8—20 Rdlr., den sidste omtrent den højeste Pris paa Auktionen. Hertil maa ogsaa medregnes 6 Jern-Forneau*) (W).

Af Børde fandtes en uhyre Mængde. Der solgtes ikke færre end 24 Fyrreborde med Krydsfod**). Desuden

*) Forneau = Fransk: fourneau, gammel Fransk: fornel = transportabelt Ildsted, et Fyrfad (af Jern) til Trækul.

**) Bord med Krydsfod = et Bord, hvis Plade hviler paa Ben, som ved hver Ende krydser hinanden. Begge Endekryds er forbundne med hinanden ved en Stang gennem Krydssets Midte og fastgjort her med en Kile. Benene er tillige ofte forbundne med hinanden nær ved Gulvet med Brædder. Betegnelsen „Krydsfod“ kan dog ogsaa betyde et Bord, hvis fire Ben alene nede nær Gulvet er forbundne ved et Kryds af Brædder.

andre Borde med Krydsfod med et Bordtæppe: et med Læderdække*), et med grønt Makejs Borddække, to med Plysses Dække, et lidet med guldblommet Silkeflorsdækken og et lidet ditto uden Tæppe. Desuden købtes to Borddækker, deraf et af gult Makej, et andet var af grønt Raskes Tøj**). Endelig anføres 3 lange Fyrreborde med Krydsfod. Af disse 33 Borde med Krydsfod købte W og L ialt 17. Men dermed var Bordenes Antal ikke udtømt, der omtales ogsaa andre Former: Et stort, grønt anstrøget Fyrrebord med Skuffer, Laase og Nøgler (L). 3 Fyrreborde, hvoraf L. købte de to: et brunt anstrøget Fyrrebord at slaa sammen med to Endestykker og en Fod med Jernbeslag (W); et stort Fyrrebord af tre Stykker og med sex Fødder (W); 3 lakerede Slagborde***) og et stort lakeret Slagbord, hvoraf W købte to; et lakeret Bord, købt af W; et lakeret Tebord og to anstrøgne Teborde (et lille købt af L.). 6 lakerede Cheridoner****), hvoraf W købte to, L købte to. 2 lakerede Borde med Brædtspil og Brikker udi, hvoraf W købte det ene, samt to Borde med Stenblad*****), hvoraf det ene Blad betegnes som brækket, og et betegnes tillige som »indlagt«, begge købt af L. Ialt fandtes da 57 Borde.

Antallet af Stole er i Forhold til Bordenes Antal beskedent. Af dem var to med rødt og blaåt syet ostindisk Overtræk (L.), en lav Stol overtrukken med Plys (L.), en gammel brækket Stol, en Bagstol*****) med Læder betrukket (2 M. 8 S. W), 3 gamle Læderstole, 4 høj-

*) Dække = Tæppe, Bordtæppe.

**) Rask = et Slags tyndt uldent Tøj, specielt til Omhæng. Egentlig et Stof, der vævedes i Byen Arras i de daværende Nederlande.

***) Slagbord = Bord, hvis Plade kan slaas op, saa den staar lodret og fylder mindre. Lakeringen tyder paa, at det er fine, smaa Møbler.

****) Cheridon = Guéridon = en Stander eller et lille, rundt Bord, særlig til at bære Lys, f. Eks. en Kandelaber.

*****) Stenblad = Bordblad, Bordplade af Sten.

*****) Bagstol = Stol med høj Ryg.

ryggede Stole med uldent, flammet Tøj betrukne, 6 engelske Læderstole*), 6 højryggede Guld-Læderstole, 7 Læderstole (W), 2 Stole med Damaskes Overtræk og Frynser (L., 1 Læderstol, 1 gammel ditto og 1 ditto Stol med Linnedtrek (d. e. Betræk). Ialt 36 Stole.

Af andre Sidde-Møbler nævnes kun to Fyrrebænke samt en Fyrre-Slagseng; den sidste har vel været et Møbel i Lighed med en Slagbæk, der kan trækkes ud og blive til Leje for en eller to.

Af Senge og Sengetøj nævnes følgende: Den fineste Seng beskrives saaledes: Et ostindisk Sengested med Carnitz**). Hertil et Sideses***) Omhæng af 6 Stykker, to Kapper med Kraperier****) og Silkefrynser og en Underkappe, foret med Lærred, Gardiner forede med Kattun og med Silke-Agrements*****) besat, item et Kattuns Himmel- og Hovedstykke. Heri har ligget: Et Sides Tæppe*****), foret med Kattun og stoppet med Bomuld, en Olmerdugs Hovedpude, en Skindoverdyne, en blaastribet linned Hovedpude. Alt købt af W. for 24 Rdlr. 1 M. 15 S.

En Fyrre-Himmelseng, hvortil hørte et grønt Rasches Omhæng af tre Stykker og en Kappe (L). Hertil hørte vist: En graa- og blaastribet Vadmel's Underdyne, en linned, brun- og blaastribet ditto, en blaastribet ulden Overdyne, en hvid-blaa- og blaastribet Hovedpude. Og ved Sengen har staaet et Fyrre-Slag-Sengebord†).

*) Læderstol, her vel = en med Læder betrukket Stol. Guld-Læder = Gyldenlæder.

**) Carnitz = Karnis = Krongesims = det øverste afsluttende Led af en Gesims (Fransk: corniche, Latin: coronis).

***) Sideses — vel af Tysk: Siden, Silke, altsaa = af Silke.

****) Kraperi, vel = Krepiner = Frynser til et Stykke Stof, saa de hænger lodret ned.

*****) Agrements = Agraman = Udsmykning til Gardiner o. lign. (Fransk: agréments).

*****) Tæppe, her = Sengetæppe.

†) Sengebord = Natbord, et lille Bord til at anbringe ved Sengen.

Der nævnes 3 Fyrre-Skaksenge*). Af dem havde en to forgyldte Knapper ved Fødderne, og hertil hørte et grønt Omhæng af Makej og Kappe (W). En var med 6 forgyldte Knapper med et rødt og hvidt Kattuns Omhæng dertil (W). Heri har vel været: En gl. hvid, blaastribet Underdyne, en bruntribet ditto og en blaastribet Hovedpude (L). Til den tredie Seng har vel hørt en sorttribet ulden Overdyne, en linned Hampedyne, en blaastribet, linned Overdyne (L) og tre gamle Hoveddyner (L).

Der nævnes ogsaa 6 Fyrre-Standsenge**). Til en hørte vel en hvid Hampe-Underdyne, en blaastribet Bolsters ditto, en ditto linned Overdyne, en ditto Hovedpude og en Vadmels ditto. Til en anden Seng hørte vel: En blaastribet Bolsters Underdyne (W), en bruntribet Hampe ditto (W), en ulden blaastribet ditto og en blaastribet Hovedpude. Til en tredie hørte vel: En linned bruntribet Underdyne, en ditto blaastribet, en ulden sorttribet Overdyne (alle købt af W). Til en fjerde hørte vel: En hvid, bruntribet linned Underdyne (L), en blaastribet ditto og to bruntribede Hoveddyner. Endvidere nævnes en Standseng (L) og en Fyrre-Standseng (L) og en Fyrre-Standseng uden Himmel (L).

Endvidere nævnes et Fyrre-Sengested***), hvori vel har været: En sort og hvid ulden Underdyne, en linned blaastribet ditto, en hvid ulden Overdyne (W) og to Hovedpuder. Samt et opslaget Fyrre-Sengested, hvortil vel har hørt: Et rødt Makejs Omhæng af to Gardiner og to Kapper (L). Endelig et Fyrre-Standsengested

*) Skakseng = en Himmelseng, hvis opløbende Overdækning bestaar af to lodrette og to skraatstillede Stolper, hvorpaa Omhænget anbringes. (Adjektivet „Skak“ = skæv, skraanende.)

**) Standseng = en fritstaaende Stolpeseng, hvis fire lodrette rette Stolper bærer en Himmel, hvorpaa Omhænget fæstes. Eller: en Seng, hvis Stolper ikke naar synderligt over Endestykkerne.

***) Sengested er her = en Indretning, hvor et Sengeleje opredes, brugt især om Aflukke, Alkove, Træ- eller Jernstel til saadant Brug.

(L), hvortil vel har hørt: En hvid Vadmels Underdyne og en blaastribet ditto. Endelig nævnes en Alkove. Ialt har der da været 15 Senge i Gaarden.

Til Udsmykning af Væggene var anvendt dels Billeder, dels Spejle. Af Billeder fandtes: 1 Kobberst[ik] om Versailles (L), 16 Tavler med forgyldte Rammer (4 M. 16 S.), 1 Skilderi paa Træ (4 M. 16 S.), en sort Ramme til et Skilderi, 1 Skilderi med forgyldt Ramme (7 M. W), 3 Kobberstik med forgyldte Rammer (L. 1 M. 5 S.). Af Spejle fandtes: Et brækket lidet Spejl med forgyldt Ramme, et firkantet Spejl med samt Ramme (4 R. 11 S.), et stort Spejl med Glas, Ramme og Krone over samt forsølvet Beslag, med højt (d. e. Højde) i Glas set $1\frac{5}{16}$ Al. og Bredde 1 Alen (28 R. W), et Spejl med ditto, ditto (13 R. 2 M. 6 S.). Endelig en Lampete*) med forgyldt Ramme og Spejlglas uden Pibe. Hertil kan ogsaa henføres to Chassis**) til Vinduer med Kobberstyk, hver af 16 Tavler***) (4 M. L).

Af andre Møbler maa endnu nævnes: Et Fyrreskab med to Døre, Laase og Nøgle (2 R. 5 M. 8 S. L). Et Natskrin og et grønt Natskrin.

Af særlige Brugsgenstande fandtes: en Spinderok, en Garnvinde, et Par gamle Karder (d. e. Karter), en Fod til en Parykblok, to Foerkister****) med Hængsler (L). 3 Hyldefjæle (L. købte to), 8 Hylder (W købte 4) og en Vaskebænk (W).

Til Køkkenet og Kælder maa henregnes: En Spand med Jernbaand og Greb, en Jerngryde, et gammelt Kar, en gammel Jerngryde, en gl. Kobberkedel, et Jernrør (W), 2 gl. Kobberpotter, 2 Retterbænke (W) og to

*) Lampete = en Arm af Træ eller Metal, der bærer et Lys, som anbragtes paa Vægge, Spejle o. lign.

**) Chassis = Indfatning, Ramme, som er udfyldt bl. a. med halvt gennemsigtigt Tøj, men her da med Kobberstik, til at sætte foran et Vindue. (Af Latin: capsula = Kasse.)

***) Tavle = Billede.

****) Foerkiste = Rejsekiste? Eller Kiste med indvendigt Betræk af Tøj?

Retterborde*) (W), en Brødhæk**), 23 Hylder (W købte 13), en Vaskersten (1 R. W). 8 Stk. smaa Træer***) (fandtes ikke), 2 Stk. Fyrre-Træer, et Oxehovede****), et gl. ditto, 9 gamle Oxehoveder (kun eet fandtes) og en Musthou*****). Her har ogsaa staaet Borde, der er medregnet foran.

Redskaber til Haven: 1 Jern-Skuffe, 2 gode Gang-Skuffer, 1 ditto ringere, 4 Jernriver, 8 gamle Spader, 2 Spader uden Skaft, 1 ubrugelig Hakke, 2 Kaalhypere, 1 Jerngreb, 1 Havesaks, 1 liden Podesav, 1 gammel Haandøkse, 1 lang Maalestok, en Haugesnor, 1 Bæresaa*****), en Kobber-Vandsprøjte†), en dobbelt Haugestige, en Vandspand, 6 smaa Urteballer††), 3 lange ditto, 61 malede Urtestokke, 3 Meloneglas, 4 gamle Vinduer, 1 gl. Skovsav, 6 Nr.-Brændere paa en Ring og to gamle Stempelhamre. W. købte alle Haveredskaber.

Vogne, andre Agerbrugsredskaber og Heste: En Kane med Svane Hals og tre Stænger. En beslagen Materialvogn med Tilbehør (2 R. W). 2 gamle Sten-Vogn bagrede†††) med to Hjul (W). En ditto Fremred†††), en Fremvognsrede, en ringere ditto, en Bagred af en Stenvogn††††) med Beslag. 2 Ruller med Jernringe til en Stenvogn. 2 Ruller med Jernringe. 5 gamle Materialvognnaver†††††) med Jernringe. Hjul og Rede til en holstensk Vogn. 3 gamle Hjul uden Beslag. En Hjulbør. 2 Træhjul,

*) Retterbænk-bord = Bænk eller Bord i Køkkenet, der bruges til Anretning af Maden = Køkkenbænk, Køkkenbord.

**) Brødhæk = en Indretning af Tremmer til at gemme Brød i, hang som Regel under Hanebjælken.

***) Træer, her = et rundt Kar af Træ, især til flydende Varer (Øl, Brændevin), en Tønde, et Anker.

****) Oxehovede = en stor Fustage, rummende 240 Potter.

*****) Musthou = Beholder af Træ, her til Most.

*****) Bæresaa = Saakurv til Saasæd o. lign.

†) Spøjte = Sprøjte.

††) Balle = Balje.

†††) Rede, af Oldnordisk reid, Vogn. Fremrede = forreste Del af en Undervogn. Bagrede = bagerste Del af ditto.

††††) Stenvogn = Karre til at køre Sten paa.

†††††) Naver, her = Hjulnav. Materialvogn = Arbejdsvogn.

ny opringede (W). En Agestol med to Jernhager (W). 2 gamle Høsthækker*), et Par gl. Vognfjæle, 2 gamle Hamler med Beslag, en gammel Slæde, et gammelt Vognskrin, et gl. beslaget Materialhjul, et gammelt Hjul med Beslag, 2 Stenvogn-naver med Jernringe, en Naver, et stort Jernbor, 2 Jernbolte med Lænke, en Knubvogn**) med tre Hjul (W). Endvidere et Vandtrug (W). Der solgtes endvidere tre Heste: En sort snupped***) Materialhest****), en brun ditto og en brun Hoppe. De tre Heste kostede 14 Rdlr.

Fiskeriredskaber m. m.: To Master til en Baad, en Aare, en gammel Fiskejolle med tre smaa Aarer, en Ege*****), et gammelt Vaad paa 56 Favne med Liner, to Ruser med Rage-Garn*****), et lidet Vaad til Parker med Liner, et gammelt Toug, 7 Jernbøjler til Ketzer-Garn†), en stor Fisketønde med fire Jernbaand, to Fiskeføre-Tønder med 16 Jernbaand (W), en Fisketønde med Træbond (d. e. baand) (borte!). Endvidere et rødt og hvidt Flag paa en Jernstang.

Forskelligt: 10 Stk. Egeplanker, 2 Stk. Hjul-tømmer, et otte-Alens Træ (W), et Vindespil til en Mølle-aksel med sine Stiver, uden Tov (W). 3000—3500 Mursten (17 R. 3 M. W). 2 Stykker Fyrretræer (W). Et Stativværk om Træer (W).

Fra Gaardens Fiskers og Urtegaardsmands Hus, der laa i den store Lysthave, maa følgende

*) Høsthæk = Side paa en Høstvogn, bestaaende af paalangs løbende Tremmer.

**) Knubvogn = en lav, stærk Vogn til at føre „Knubber“ paa. Knub = Træblok, Træstub.

*** Snupped Hest = Hest med Snup = en langagtig eller hvid Streg paa Hestens Snude.

****) Materialhest = Arbejdshest.

*****) Ege = Baad af en udhulet Træstamme.

*****) Ragegarn, ukendt.

†) Ketsergarn: „Ketsjer“, Ketsjer, er en Jernring paa en lang Stang; paa Ringen er udspændt et løst Net = Fiskeredskab. „Ketsergarn“ er da vel = selve Nettet eller Garn til et saadant Net.

hidrøre: En Jern-Stenrage med 3 Kløer, to lange Støvlepigge, en gammel Jernrive, en gammel Vedøkse. Et Baadshagejern. En Jernfork med Skaft, en ditto i Stykker. Et Fyrebord med Krydsfod. Et ditto ringere, et ditto endnu ringere. En lang aaben Fyrrebænk*) og en ditto. To smaa ditto. En gammel Vaskerbænk. En Jern-Bilæggerovn med Jernfod. En blaastribet ulden Overdyne, en sortstribet ditto. En gammel Fiskertønde. En Bilæggerovn med Jernfod. Watkinson købte her alt.

Det samlede Beløb, der indkom ved Salget af disse Numre, var 447 Rdlr. 8 Sk., hvortil kom ca. 60 Rdlr. ved Salg af forskellige fra de andre Gaarde.

Efter denne Auktion som Afslutning paa Omtalen af den højtstaaende Adelsmand Carl Ahlefeldt Liv er der intet gammelt Ord, der lettere løber i Pennen end »sic transit gloria mundi«, saaledes forgaar Verdens Herlighed. Men Lindegaarden selv vedblev at bestaa, og den kom endda til at blive skønnere og skønnere.

Christoffer Watkinson og John de Thornton.

Watkinson fik altsaa Gaarden og endda det meste af dens værdifuldeste Inventarium i Eje. Han, der var en engelsk Købmand i Hamburg, har næppe tænkt paa selv at bo paa Gaarden. Maaske har han tænkt sig snart at afhænde den, hvis det kunde ske med Fortjeneste. Dette skete dog ikke i hans Levetid. Han havde iøvrigt allerede 16. December 1721**) købt Kalundborg Slots Ladegaard samt de store Gaarde Østrupgaard og Astrup af Carl Ahlefeldt for 122,000 Rdlr., hos hvem han havde 40,000 Rdlr. tilgode. Han har sikkert været en meget formuende Mand. I 1724 havde han faaet dansk Adelspatent. Da han døde 1729, gik alle hans Ejendomme i Kalundborg og Omegn

*) De to lange aabne Fyrrebænke har aabenbart været brugt til Natteleje, medens de to korte Bænke har været brugt til at sidde paa. Udstyret har været meget tarveligt.

**) I Traps Danmark S. 431 hedder det, at han først købte disse Gaarde i 1724 efter Geheimeraadinde Walthers Død.

over til hans nærmeste Arving John Torrington. Denne var ogsaa bosat i Hamburg, hvor han synes at have været Englands Postmester. I 1732 adledes han som de Thornton. Han beholdt Ejendommene ca. 12 Aar og solgte dem saa alle, ogsaa Lindegaarden, i 1742 til General Christian Lerche. I den Tid, da han ejede Lindegaarden, var denne beboet af hans Forvalter Sr. Niels Lind, som da har bestyret dens tilliggende Jorder²⁶).

Vi har en Brandtaksering for Byen fra 1736. Denne giver en god Beskrivelse af selve Gaardens Bygninger, som er saa meget værdifuldere for os, som Gaarden da utvivlsomt havde omtrent samme Udseende som i Hans Lindenvs Tid, selvom Alderen havde sat sine Mærker i nogle af Bygningerne. Denne Taksation oplyser følgende²⁷):

Nr. 1. Lindegaarden kaldet, Hr. John de Thornton i Hamborg tilhørig og for Ejeren af hans Forvalter Sr. Niels Lind beboende*)

1. En østre Tværlænge ud til Vor Frue Kirke, 25 Fag med Portrum, paa en Etage høj, Ege-Bindingsværk til Gaden og Gaarden samt muret Tavleværk inden og uden, teglhængt. Stueværelser i brugelig Stand. — 375 Rdlr.
2. En ditto Længe i Baggaarden til Stald og lign. Højde og Materialer som meldt, paa 13 Fag og i ringe Stand. — 105 Rdlr.
3. En Længe Stue-Værelser udi Nord til Adelgaden af foranførte Bygningsværk og Højde. 29 Fag. — 580 Rdlr.
4. En søndre Side-Længe i Baggaarden til Stald, Fæ- og Vognhus, af Eg og Murbindings- og Tavleværk, en Etage høj, teglhængt og brøstfældig. 24 Fag. — 120 Rdlr.
5. En Tværlænge i Øster og Vester mellem For- og Baggaarden. 26 Fag af lige Højde og Værk, som meldt, med Portrum og i god Tilstand. — 260 Rdlr.
6. En Længe i Vester. Stueværelser af før berørte Højde og Bygning, 19 Fag med Kælder under de fire, samt en Udbygning paa den søndre Ende af Grundmur paa 3 Fag med Kælder under. — 340 Rdlr.
7. Udi samme Gaard tilliggende Have et Hus af Ege-Bindings-

*) Den var vist Prokurator Niels Lind, født 1702, død 1772.

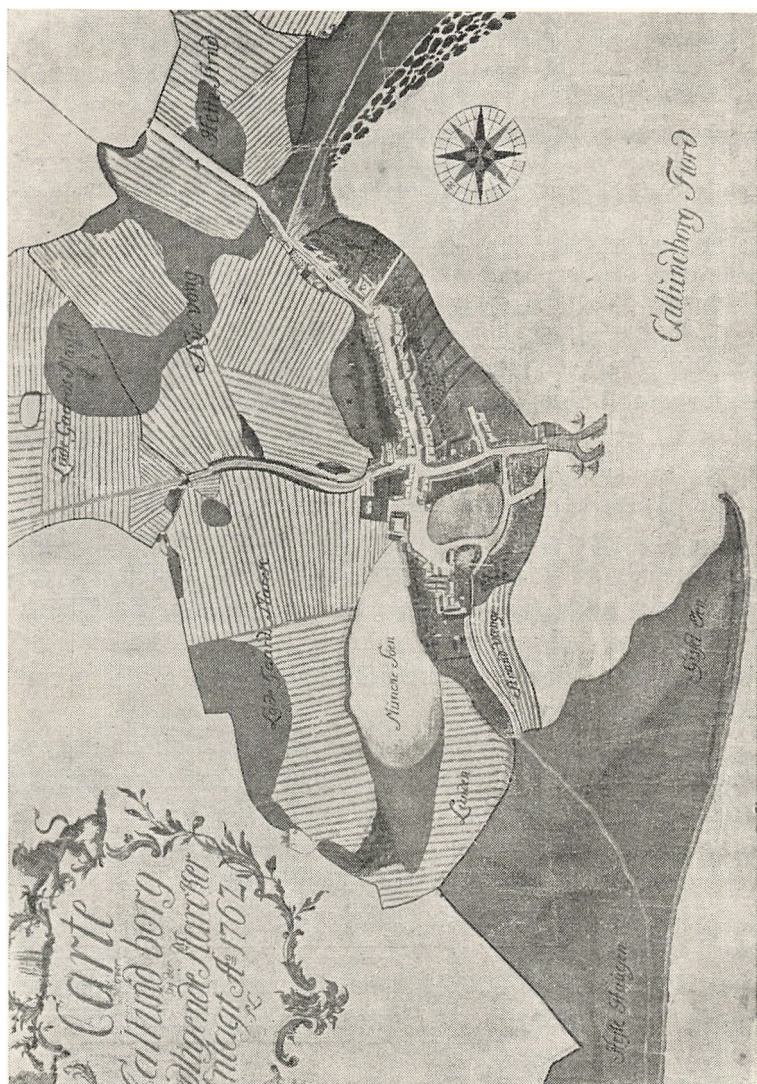

Fig. 5. Udsnit af malet Kort 1762 (Kal. o. Omegns Mus.). Her ses: Hestehavestræde. Syd derfor Strandvænge. Nord derfor bl. a. Lindvænget med to Huse, og Vest herfor „Lunden“. Nord for Torvet ses Ladegaarden og Nord for den: St. Olai Kirke. Nederst: Smakkebroen — derfra fører Skibbrogade og Møllestræde mod Nord. Nord for Kordelgade ses Nyvangsjorder.

værk, 2 Etager høj og Skiæverstens Tag (d. e. Skifertag), 3 Fag med Kælder under. — 50 Rdrl. Ialt 1830 Rdrl.

Endvidere Matr. Nr. 2, Lunde huset kaldet, beliggende udenfor Blindeport. Det ejedes af John de Thornton og beboedes af Lindegaardens Urtegaardsmand og Fisker.

Det bestod af 12 Fag med en liden Lude eller Udbygning ved den østre Ende paa 2 Fags Størrelse, ialt af Ege- og Fyr- Bindings- og Murtavle-Værk, en Etage høj, med Straatag og i god Stand. — 60 Rdrl. Et Tørve- og Brænde-Halvhus af Fyr og Gran med Brædder beklædt og Straatag. 5 Fag. — 2 Rdrl. Ialt 62 R.

Disse Oplysninger om Matr. Nr. 2 Lunde huset, hvilket Matrikelnummer den Gaard ogsaa havde, som senere laa overfor Lindegaarden paa den anden Side af Adelgade, er ogsaa af Interesse her. Auktionen oplyste os om, hvorledes dette Hus havde været møbleret (S. 83 og 100 f.)

I en Synsforretning 1741 over nogle Jordlodder i Byen, som fire Borgere havde afgivet Beretning om efter Magistratens Ordre, omtales ogsaa en Jordlod, kaldet »Lunden«, der hørte til Lindegaarden og ejedes af Sr. Thornton. Selvom den var matrikuleret til 5 Tdr. 3 Skp. og 2 Album, kunde den dog ikke udbringe meget, saaledes som den da blev drevet²⁸).

Et ret stort Areal er under Navnet »Lunden« ogsaa angivet paa et meget stort oliemalet Kort, der findes i Kalundborg og Omegns Museum. Det har været lavet til Brug for Byens Styrelse. (»Carte over Callundborg og de vedhængende Marcker. Anlagt Anno 1762. P. L.«). »Lunden« laa da Nordvest for Lindevænget, grænsende mod Nord til Munkesøens vestre Del, mod Sydvest til Hestehaven (Fig. 5). Dette Areal har da tilhørt Lindegaarden. Det kunde være det Stykke af Hestehaven, som Hans Lindenov købte af Byen og aldrig betale (S. 53), og dets Navn er et Minde om den lille Skov, der en Gang groede i Hestehaven og nu findes i Byens Navn (S. 39).

Brandtaksationen af 1736 viser, at Længen mod Gaden var den samme som nu med Undtagelse af den vestre Ende med Riddersalen. Østlængen var i hvert Fald ander-

ledes end nu, men en Port har ogsaa da været her. Mellem-længen synes i alt væsentligt at være den samme som den nu staaende. Vestlængen var helt anderledes end den nu staaende, og den sydlige Længe var brøstfældig ligesom den østre Længe i Baggaarden. Men vigtigt at vide er det, at Gaardens Grundplan da var omtrent som den nuværende, i hvert Fald i Hovedtrækkene. Samme Grundplan har den sikkert ogsaa haft i Hans Lindenovs og i Præsten, Magister Valentin Christensens Tid. Gaardens Udseende paa Resens Kort har lidet med Virkeligheden at gøre.

I 1742 var Lindegaarden altsaa kommen i General Christian Lerches Eje.

(Fortsættes).

KONGENS MØLLER

I.

En gammel Møllerdrengs Erindringer fra Øresø Mølle.

Af Postpakmester N. Jensen, Jyderup.

Der var en Gang fem gamle Vandmøller. Saaledes kunde denne Beskrivelse godt begynde, ligervis som Eventyrene, eftersom de fleste af de Møller, her skal omtales, forlængst er styrtet i Grus. Men der var en Gang —, og saa begynder Historien.

Postpakmester N. Jensen, Jyderup, der kom til Øresø Mølle efter Konfirmationen 1892. — Kongens Møller var den Gang alle i fuld Virksomhed. — Herunder gengiver Jensen overleverede Historier samt egne og andre Møllerfolks Erindringer.

De fem Vandmøller, som i mange hundrede Aar laa nede ved Aaløbene i Skoveggen bag Skarridsø, bar Fællesnavnet: Kongens Møller, men havde desuden naturligvis hver sit Navn.

I en af disse, Øresø Mølle, havde Forfatteren sin første Plads efter Konfirmationen, hvilket vil sige halvtreds Aar, før denne Beskrivelse fremkommer, og alle Vandmøllerne var endnu dengang i fuldt Sving. Hensigten er da ogsaa at yde et Bidrag til Bevarelse af Minderne om det Folkeliv, der rørte sig i disse

gamle, afsides beliggende Møller og Avlsgaarde, og Beskrivelsen vil særlig omfatte Øresø Mølle, hvor Forfatteren bedst kender Forholdene.

Naar Møllerne nu kaldes „Kongens Møller“, maa det vel komme af, at en eller flere af dem oprindelig er anlagt paa Kongebud eller har tilhørt det kongelige Gods. Den sjællandske Krønike fortæller 1356, at Valdemar Atterdag befalede Roskildebispen og andre af Rigets Stormænd at have Landets Ærinde og Tarv i Sinde, men mest de Møller, han (Kongen) havde bygget, og deres Løb og Flod; han vilde ikke, at Aaerne skulde løbe i Stranden uden først at have gjort Landsgavn ...“. I Kong Valdemar Sejrs Jordebog nævnes to kongelige Møller i Avnsø Sogn og desuden „Ørevith Mølle“, som Haakon Palnesøn havde tilskødet Christopher I.; det er muligvis Øresø Mølle. 1672 solgte Kronen Møllen til Generallejt. Jørgen Bjelke. 1855 solgte Marie Splittoft den til E. S. Andersen.

I Foraaret 1895 solgte den sidste Ejer af Øresø Mølle, E. S. Andersen, sin Ejendom, Mølle og Avlsgaard, til Grevskabet Lerchenborg, og den første Maj fandt Ejerskiftet Sted. Det var en Skæbnedag for den gamle Vandmølle, hurtigt gik den nu sin Undergang i Møde. Men selv om dette Ejerskifte fremskyndede dens Ophør, saa havde dens Dage paa dette Tidspunkt sandsynligvis nok været lette at tælle. Den havde ikke kunnet tage Konkurrencen op med den moderne Mølleindustri, Damp-, Elektricitets- og Vindmøller, som var i Fremmarch. Samme Skæbne har da ogsaa tre andre af de Kongens Møller, som var klumpet sammen ved Aaløbet bag Skarriksø, lidt. Men var Andersen forblevet paa Pladsen, var Øresø Mølle sikkert ikke blevet den første, som maatte give op, da den var blandt dem, der havde den bedste Søgning. Til Øresø Mølle hørte stort Landbrug, ca. 80 Tdr. Land. Alle Bygningerne var straatækkede, dels Bindingsværkshuse, dels lerklinede Skure. De var alle opførte, hvor Jordsmonnet var hævet lidt over Søen og det Engdrag, som omgiver den.

Paa det Tidspunkt, da Andersen solgte Ejendommen, var han den eneste Selvejer, der drev Mølleri ved samtlige de fem Kongens Møller, og da Øresø afstodes til Lerchen-

borg, kom ogsaa denne Mølle ind under et større Gods og blev forpagtet ud.

Før Andersen kom til Øresø Mølle, havde han en Forretning i Korsør, det var endnu før Jernbanernes Tid. Da Anlægget af Banen omkring 1854 var paabegyndt, blev Andersen betænkelig over, hvorledes det skulde gaa hans Forretning. Folk vilde vel fare til København og gøre deres Indkøb, ligesom han frygtede Konkurrencen fra de Stationsbyer, der vilde opstaa. Andersen købte derfor Øresø Mølle, endnu før han havde solgt Forretningen i Korsør, det var i Aaret 1855.

Her inde mellem Enge, Møller og Skov troede han sig mere sikker for alle de Fortrædeligheder, der kunde følge i Jernbanens Spor. Da han rejste til Øresø Mølle, fulgte hans Husbestyrerinde, Jomfru Petersen, og hans betroede Mand, Niels Larsen, der havde været Gaardskarl i hans Købmandsgaard, med. Disse tre Mennesker var sammen i samtlige de 40 Aar, Andersen ejede Møllen.

I 20 Aar levede Andersen fredelig paa sin Mølle, indtil den samme Vanskelighed som i Korsør truede Idyllen, nemlig Kalundborgbanens Fremkomst, men denne Gang flygtede han dog ikke, da han mente at have Genvordighederne lidt mere paa Afstand.

Andersen havde en Tid været gift, men Ægteskabet blev hurtigt opløst, det var før han flyttede fra Korsør.

Da Møllegaarden for sidste Gang skiftede Ejer.

Da Møllen var solgt, var der en af de sidste Dage i April 1895 stor Auktion i Møllegaarden, og der blev ved den Lejlighed ryddet op i alt det gamle Ragelse, som blev slæbt frem af Krogene, og gammelt var det hele som selve Møllen. Dagen efter Auktionen, da en Medtjener og jeg kom for at hente vort Kluns, frembød de gamle Længer et affældigt Udseende, som jo gerne er Tilfældet med gamle Bygninger, der bliver afklædt. Flere Steder var Kalkpudset pisket af, og hist og her var en Rude gaaet

i Løbet i de travle Auktionsdage. De gamle tjærebelagte Halvdøre til Lo og Lade hang skævt paa deres Hængsler. Tagrygningen paa Staldlængen sank paa Midten som en svejrygget Hest, det var som de Kragetræer tyngede den ned. Et Par Rotter kom i Trav ovre fra Svinestalden, hvor de hidtil havde haft et godt Spisekammer, de løb tværs over Gaarden og ind i Laden, hvor de forsvandt ind under det undergravede Lergulv. Ogsaa de var kommen ud af deres vante Folder under de sidste Dages Forvirring. De gamle Bygninger kunde nok se ud til at have udtjent ved dette Folkeskifte.

Den første Maj rykkede nye Folk ind i den gamle Møllegaard. Det var Anders Madsen fra Svebølle, der senere antog Navnet Axholm, og som under dette Navn blev en kendt Mand paa Egnen. Størstedelen af Jordarealet blev lagt ind under Agnsøgaard, og Axholm fik Møllen, Mølleengen og en halv Snes Tdr. Land i Forpagtning. Det var en vanskelig Opgave for en fremmed Mand at puste nyt Liv i den gamle Virksomhed. Selv om Axholm var en dygtig Mand, var det ikke saa let en Sag at afløse gamle Andersen, og hvad der ikke gjorde Sagen bedre var, at den afholdte Møllersvend, Chr. Rasmussen, rejste sammen med Mølleren. Den eneste, som gik over i den ny Mands Sold, var Julius Jensen, der nu bor i Svebølle, 80 Aar gammel. Han blev Axholms betroede Mand, og disse to Mænd var sammen, til Axholm afgik ved Døden.

De nye Beboere af Møllen havde ikke det gode gammeldags Tag at tage Kunderne paa, saadan at stikke dem paa Næven og byde dem indenfor og beværte dem med en Dram og en Drik Øl og saa faa stoppet den store Træpibe. Der gik nu ogsaa hurtigt Svind i Kundekredsen, men Axholm var en initiativrig Mand, han oprettede Savskæreri ved Møllen, og dette slog saa godt an, at lige saa hurtigt som Mølleriet gik tilbage, gik Savværket frem. Efter tre-fire Aars Forløb ophørte man helt med Mølleriet, de gamle Bygninger blev nedrevet, og der oprettedes

et moderne Damp-Savværk og Stavfabrik. Det lille Savskæreri, som anlagdes ved Aaen i Forbindelse med Møllen, blev den første Spire til en Virksomhed, der naaede at blive en af Danmarks største Smørdrittell-Stavfabrikker. En halv Snes Aar efter Stavfabrikkens Opførelse brændte hele Komplekset. Efter Branden blev Virksomheden flyttet til Svebølle Station, hvor det endnu drives under Navnet »Øresø Fabrik«.

Livet i Øresø Mølle paa Andersens Tid.

Møller Andersen var en særpræget Mand og i Besiddelse af en vis Dannelses. Han gik altid med hjemmevævede Klæder og blankpudsede Træsko. (Han begyndte altid en Samtale, hvad enten han selv indledede eller svarede paa en Forespørgsel, med: Naa ja. De to Ord kom en Smule langtrukket. F. Eks. kom en Mand og spurgte ham, om han kunde faa et Køretøj, svarede Andersen: Naa ja, det kan De godt. Eller Andersen gav en Besked: Naa ja, vi skal til Svebølle Station og hente Varer).

Han stammede fra Fyn, hvor Faderen var Forpagter paa Gunderslevholm, og en anden Broder ejede en Tid Hallebygaard.

I Andersens Tid kom mange af Datidens kendte Mænd paa Egnen i den gamle Møllegaard, der i Grunden ogsaa bar Præg af en vis Stilfuldhed med den store hvide Facade ud mod Vejen. Der var først og fremmest Dyrlæge Lindhardt og hans Familie i Jyderup. Der var Dyrlægens Fader, Pastor Lindhardt, der var Præst i Jyderup fra 1860 til 1888. Der var de andre af Præstens Sønner: Forpagter Lindhardt, Aggersvold, og Forpagter Lindhardt, Dønnerup, der var den senere Stiftsprovst Lindhardt, Aarhus, der var Lærer Jensen, Svebølle, gamle Købmand Møller, Svebølle, og Kammerjunker Tillisch, Agnsøgaard.

Møller Andersen var Veteran fra Krigen i 1864, hvor han deltog som Herregaardsskytte. Og ligeledes var han Veteran fra Jyderupslaget i 1883. Det var det berømte

Møller Andersen, Øresø Mølle, Husholderske, Jomfru Petersen og den gamle Husmand Niels Larsen. Disse tre Mennesker var sammen i Øresø Mølle i samtlige de 40 Aar, fra 1855 til 1895, da Andersen ejede Møllen.

storpoltiske Slag mellem Højre og Venstre. Disse to Partier holdt paa samme Dag Sommermøde i Jyderup, og de kom her i saa nær Berøring med hinanden, at det endte med regulært Slagsmaal. Stokkene susede i Luften og faldt drøjt i Kadusen paa Modstanderne. Møller Andersen trak sig skyndsomst ud af Kampzonen, fik sit Køretøj spændt for og satte Kursen hjemad. Jævnt og sindigt plejede Andersen ellers at komme kørende i Gaarde, men fra Kampmødet i Jyderup kom han susende gennem Porten, saa Vognhjulene slog Gnister mod Stenbroen.

Jomfru Petersen lindede Vinduet i Dagligstuen og udbrød helt benovet: Men Jøsses, hvad er der dog veed'! Naa ja, de er jo tossede, de er tossede, de er skruptossede, de Venstremænd, fremstammede Andersen, smed Tømmerne over Hestene og gik ind, og dermed var al Snak om Jyderupturen sluttet. Andersen var Estrups tro Tilhænger.

Andersen og hans mangeaarige Medhjælpere var af den gamle Skole, hvilket blev ved at præge Forholdene i samtlige de 40 Aar, de henlevede paa Møllen. Der var tre Karle, en Husmand, en Røgter og en Tjenestedreng

i Avlsgaarden, og paa Møllen var der første og anden Svend og Møllerdreng. Der herskede gode Forhold paa Gaarden, og ofte var Folkene der i flere Aar. Naar f. Eks. en Dreng kom dertil at tjene efter Konfirmationen, var han der gerne som Tjenestedreng et Par Aar, derefter et Par Aar som Trediekarl for atter et Par Aar efter at blive Andenkarl, saa det kunde jo siges, at der var gode Avance-mentsmuligheder for Tjenestedrengen. At blive Forkarl var lidt vanskeligere. Det skulde helst være en ældre Karl, der kunde lede Arbejdet. At have Kendskab til Brugen af Landbrugsmaskiner, hvad der vilde blive fordret af en Forkarl paa en sadaan Plads nu om Dage, var ikke særlig nødvendigt. Der fandtes paa hele Avlsgaarden kun en lile Tærskemaskine, der var naglet fast til Gulvet henne i det ene Hjørne af Loen, og som fik sin Drivkraft ude fra Hesteomgangen, og saa var der en gammel Kastemaskine og vel ogsaa en Hakkelsemaskine.

Et godt Madsted.

Der var et Tidspunkt paa den Tid, da Mejerierne fik Indpas og ved Margarinens Fremkomst, at det blandt Tjenestefolk ligefrem stempledes som et slet Madsted, hvor de to Produkter, Kunstmør og Centrifugemælk, anvendtes i Husholdningen. Det var da ogsaa en formildende Omstændighed, naar en Mand, som »gik i Mejeriet«, tog Mælk fra til eget Brug.

Øresø Mølle var kendt som et godt Madsted, men om det vilde faa denne Paategning af ret mange af Nutidens Tjenestefolk, er ikke helt sikkert. Næsten al Føden var af egen Produktion. Selv om der ikke hørte Bageri til Møllen, var der dog en Bageovn i et af de Arbejdshuse, som hørte til Møllen, og her bagte Konen, der boede i Huset, og den ene af Pigerne nogle store, grove Rugbrød til Gaardens Brug. Der blev ligeledes brygget Øl. Mel og Gryn hentedes nede paa Møllen, og god Mælk og et godt

Sulekar var man ogsaa i Besiddelse af. Hovedbestanddelen af Kosten var da ogsaa Grød og Mælk om Middagen og Mælk og Grød om Aftenen. Smør i Grøden vankede der ikke, kun Møllersvenden, der spiste for sig selv ved et lille Bord, blev begunstiget med denne Flothed. Mellem-Maaltiderne bestod af tykke Fedtebrøds-Rundtenommer. Paalæg paa Maden vankede der ikke til Hverdag, kun om Søndagen og om Torsdagen. Hvorfor Torsdagen skulde være bedre end de andre Hverdage, ved jeg ikke, det var en af de Pudsigheder, som af og til forekom under de gammeldags Forhold. Kaffe vankede der kun Søndag Eftermiddag, og da kun Halvdelen af Mandskabet var hjemme om Søndagen, blev det kun til en Kop Kaffe hver fjortende Dag til hver Person. Til Kaffen vankede der et Stykke brunt Kandis.

Andersen havde en fin Kvægbesætning paa omkring 25 Køer, og der blev fodret godt efter den Tids Regel, men det var med Kreaturerne som med Folkene, de fik kun Gaardens egne Produkter, Halm, Hø og Kerne. Køerne stod i to Rækker med Hovederne mod Ydervæggene. Paa Staldgangen langs Grebningen blev der strøet Sand, efter at der Morgen og Aften var gjort rent i Stalden. At der blev strøet Sand i Kostalden, maatte Folkene ofte høre for, naar de kom ud blandt andre Mennesker; det hed da: Hi dog, er du fra Øresø Mølle, det er der, der bliver strøet Sand i Kostalden, sikken en Flothed, vi andre synes, det er store Ting, naar vi strør Sand i Stuerne.

Men i Mejeriet vilde Andersen ikke, selv om Mælkevognen fra Hallebyøre til Højbjerg Mejeri gik lige forbi hans Dør. Han kernede selv sit Smør. En Rem, der satte i Forbindelse med et Hjul ude paa Møllen, trak Kærnen inde i Bryggerset. Andersen ræsonnerede som saa: Skulde jeg sende min gode Mælk paa Mejeriet og faa den blandet med Mælken fra flere Sogne; det var ikke godt at vide, hvilken Plaskensammen, de andre leverede, og vi andre

skulde vel saa leve af Kunstsmør og Centrifugemælk, ja og saa risikere at ødelægge Mavnerne paa Kalve og Grise med denne her Futmælk.

Andersen solgte lidt Smør til Købmændene i Svebølle og Viskinde og en Del Smør til Kammerjunker Tillisch, Agnsøgaard. Grunden til, at Andersen kunde sælge Smør til Agnsøgaard, hvor der stod 200 rigtydende Køer paa Rad, var denne: Paa den store Herregaard var der for nylig bygget Mejeri, hvor en uddannet Mejerske producerede Smør efter Videnskabens sidste Metoder, og nu hed det sig, at det var alt for kostbar en Vare selv at spise det fine Herregaardssmør. Paa den anden Side kunde det heller ikke den Gang ret vel tænke sig, at Herskab og Funktionærer skulde spise Kunstsmør, og derfor var det, at Andersens hjemmekærnede Smør kunde anvendes som et passende Supplement.

Skiftedagen.

De obligatoriske Skiftedage Maj og November var betydelige Dage for den Tids tjenende Ungdom. Var der den Gang en Karl, der ved Skiftedagen forlod en Plads, der havde Ord for ikke at være særlig god, og han derefter tiltraadte en anden Plads, der blandt Tjenestefolk ligeledes havde samme daarlige Ry, betegnedes dette Skifte med disse, ikke særlige velklingende Ord: Han slipper Fanden og tager hans Oldemor.

Tjenestefolk skulde helst have fæstet sig bort mindst et Par Maaneder før Skiftedagen, da de ellers risikerede, at de gode Pladser blev optaget. I det store og hele gjaldt det, at Fæstemaalene blev indgaaet Maj—November, November—Maj. De fleste Fæstemaal blev dog indgaaet til Maj, da der blandt Tjenestefolk gjorde sig den Opfattelse gældende, at det var lettere at faa Plads til Maj, naar det gik mod Sommer og den travle Tid, og saa var det tillige bedst at fæste sig for et helt Aar, saa risikerede man ikke at staa uden Plads om Vinteren.

Færdselen omkring i Sognene prægedes stærkt af Skiftedagstrafikken. Overalt saa man Gaardmanden eller hans Karl med en stor Træpibe i Munden komme kørende med Rejsefjedervognen. Paa Henturen var Kusken alene, men paa Hjemturen sad den ny Pige strunk og højpyntet ved Siden af Manden, og bag i Vognen var Pigens Skab fastbundet. Karlene spadserede til deres nye Plads. Og saa var der den lille nykonfirmerede Dreng, der var iført sit fine Konfirmationstøj, ogsaa han var gaaende, og under Armen bar han en Bylt, hvori han havde sit Hverdagstøj.

Men om jeg her skildrede min egen Entre i Tjenestefolkernes Rækker, vil det sikkert betegne den almindelige Ankomst for de flestes Vedkommende paa den Tid.

Mine Forældre boede paa Bjærgsted Mark, hvor de havde et Husmandssted. I Sommeren 1892 gik jeg til Præst i Bregninge, og samme Sommer fæstedes jeg til Øresø Mølle for 55 Kr. for et helt Aar og skulde tiltræde Pladsen første November. Om Efteraaret blev jeg konfirmeret i Bjærgsted Kirke, hvor jeg pligtskyldigt bragte mit Offer til Præst og Degn. Da Tiden nærmede sig, at jeg skulde tiltræde den ny Plads, var det om at faa Papirerne i Orden, og desangaaende vandrede jeg til Sognets lokale Øvrighedsperson, værdige og ansete Sognefoged og Lægdsforstander, Gaardejer Anders Olsen, Bjærgsted Mark, og fik mig en Skudsmaalsbog udleveret. Denne Bog, hvorigennem var trukken en rød Traad og med det røde Laksegl paa Bindets Inderside, betragtedes som et højtideligt Dokument. Da Sognefogeden havde foretaget den fornødne Paategning i Bogen, rakte han mig den med et Par kønne Ord om, at jeg skulde bestræbe mig for at have en pæn Skudsmaalsbog, saa jeg kunde komme frem i Verden. Dette med at have en pæn Bog skulde forstaas saaledes, at der helst i denne skulde staa, at Indehaveren havde tjent 2, 3 eller endnu flere Aar i samme Plads. At være mindre end et Aar i en Plads, var ingen god An-

befaling, og at forlade sin Plads i Utide, d. v. s. at afbryde Tjenesteforholdet udenfor den i Skudsmaalsbogen indskrevne Tid, var ligefrem at faa sort Stempel i sin Bog. Sognefogedens sidste Bemærkning om at komme frem i Verden skulde nok heller ikke opvække alt for højtflývende Forventninger,, det skulde vel højst forstaas saaledes, at en pæn Skudsmaalsbog med lang Tjenestetid gav Forudsætninger for en Gang at opnaa at faa en Plads som Kusk, Forkarl eller lignende.

Da Novemberdag oprandt, begav jeg mig med en Bylt Tøj under Armen og Skudsmaalsbogen i Lommen til min nye Plads.. Jeg skød Genvej hen over min Fars Lod og ned over de store Herregaardsmarker. Min Mor stod inde i Haven, halvt skjult af en forblæst Ribsbusk og vinkede til Afsked. Det var den sidste af Flokken paa 7 Børn, hun sendte ud i Verden, og snart forsvandt jeg bag det tjørnebevoksede Hovgærde. Endnu et Par Gange vendte jeg mig om, indtil de sidste Sten af Skorstenspiben paa det gamle Hus forsvandt bag Bakken, og dermed var Hjemmet forladt for stedse som fast Opholdssted.

Det var en kold og blæsende Novemberdag. Langs Vejen ved Udkanten af Trustrupskoven, som jeg passerede, laa et tykt Lag af nedfaldent Løv og Grene. Ud fra Skovleddet kom en gammel Kone med et sammensnøret Knippe tørre Grene paa Ryggen, og hende kom jeg i Snak med og fik at vide, at det var saadan en god Plads, jeg skulde til, og saadan et Madsted det var! Ankommen til Møllen stod jeg og orienterede mig lidt, før jeg lagde Haanden paa Klinken af Portlaagen og gik ind. Blæsten tog kraftigt i Portdøren, og med et Smæld knaldede den i efter mig. En stor Hund laa henne i Gaarden med Hovedet hvilende paa Forpoterne, den rejste sig halvt op og drejede rundt paa Bagdelen og gav et Par Glam fra sig, der gav Ekko ind i Porten. Ovre i Bryggerset stod et Par af Pigerne og kiggede ud af den øverste Halvdør. Jeg følte mig i det hele taget lidt trykket ved Situationen. Jo vist

saa, det var i Sandhed et stort Øjeblik, naar en ny Dreng gjorde sin Entré i den gamle Møllegaard. Ja, for Drengen altsaa. Naa ja, der var dog vist alligevel en Person paa Gaarden, der med en vis Interesse afventede den ny Drengs Ankomst, og det var Ekstjenestedrengen Laurits, der jo ved den nye Rekruttering fra neden selv avancerede til at blive Trediekarl og faa sit eget Hestespand at bruge. Laurits var da ogsaa den første, der inde fra Karlekamret kom og tog imod mig. Han havde faaet den for ham meget vigtige Opgave at sætte den nye Dreng ind i Forholdene og give ham Besked om hans Rettigheder og Pligter. Det med Rettighederne var vi nu saare hurtig færdig med, medens det næsten ikke var til at holde Rede paa alle de Pligter, der fulgte med Stillingen. Drengen skulde sørge for, at der altid var Olie og Petroleum samt Væger paa Lamper og Lygter til Brug i Stalden og Karlekammeret, pudse Lygteglassene, muge i Hestestalden, køre Tærse- og Hakkelsemaskinen, trække Kastemaskinen, trække Slibestenen, løbe Byærinder og saa iøvrigt alt andet, hvad der kan falde for, hvilket ikke var den mindste Post.

Naar der med længere Mellemrum kom ny Forkarl til Gaarden, var dette selvsagt en større Begivenhed. Han kom gerne fra en eller anden større Landbrugsbedrift fra et af Sognene i Oplandet, og et Sted som paa Møllen, hvor der kom Folk fra en vid Omegn, var hans Navn, Rygte og Kvalifikationer naaet til Gaarden, længe før han kom der. Ogsaa Forkarlen kom gaaende i Plads, Cyklen var endnu i sin allerførste Vorden. Der var noget støt og selvsikkert over en saadan helbefaren Karl. Han var gerne iført lange blankpudsede Støvler, en Sølvkæde prangede fra Vestelomme til Knaphul. I den ene Haand svingede han Spadserestokken, og i den anden havde han en paa den Tid almindelig Vadsæk, hvori han havde det fornødne Hverdagstøj. Den paagældende Søndag efter Skiftedagen fik han et Køretøj til at afhente sit Bohave med. En Be-

givenhed var det ogsaa, naar der skiftedes Jomfru eller Pige; disse kom lidt mere højtideligt i Plads, idet de kom kørende i Gaarde. Det var som Regel Andenkarlen, der fik den Bestilling at hente den nye Pige, og med den store Rejsefjedervogn kørte af Sted til den Gaard eller til Svelbølle Station, hvor nu den nye Pige skulde afhentes. Et langt Reb og et Par Dækkener blev lagt i Vognen. Rebet brugtes til at snøre Skabet fast bag i Vognen, og Dækkenerne blev lagt ind under Rebet for ikke at dette skulde file eller ridse Skabet. Det var en Æressag, at et Tyende medbragte et fint nymalet Klædeskab, der skulde behandle med Varsomhed, det ligesom fremhævede sin Indehaver, det var ogsaa den fineste Pryd i Tjenestefolkenes Kammer. Et godt Skab var da ogsaa noget, som enhver Karl og Pige med Agtelse for sig selv, søgte at erhverve sig, saa snart som Lønnen kunde strække hertil, men et saadant Bohave kostede fra 22 til 25 Kr., saa det tog sin Tid, før den indtjente Kapital strakte hertil. Der var saa mange andre nødvendige Ting, der maatte gaa forud. Et Tyende havde i mange Tilfælde i den første Tid kun en Klædeskiste at opbevare sit Tøj i, og deraf kommer Mundheldet, naar en Karl havde pyntet sig: Naa, du er nok kommen i Kisteklæderne.

Naar Vognen med den nye Pige rullede i Gaarde, blev der stor Modtagelse fra de andre Pigers Side; der skulde hilses og bydes Velkommen og hjælpes af Vognen.

Ogsaa Karlene var galante overfor den ny Pige, og saa de skulde hilse og byde Velkommen, og saa skulde de bære Skab eller Kommode ind i Værelset og sætte det paa Plads. Ja, det kunde ogsaa hænde, at en Tjenestepige var saa velstillet, at hun medførte baade Skab og Kommode, og dersom disse Møbler saa viste sig at være meget tunge og besværlige at bakse med, steg Agtelsen til Beundring for den ny Pige; det vidnede jo om, at Rum og Skuffer var fuldt pakkede med Sko, Lærred, Kjoler og hjemmestrikkede Strømper.

Husmanden, gamle Niels Larsen, var Tjenestedren-
genes gode Ven. Han havde altid et opmuntrende Ord og
en Haandsrækning tilovers for en nyankommen Tjeneste-
dreng. Jeg erindrer ham med Taknemlighed. Naar en saa-
dan Knægt havde været en kort Tid i Pladsen, begyndte
Niels Larsen at forberede ham til ved given Lejlighed at
kunne overtage den højere Stilling som Trediekarl. Niels
Larsen gav de unge Mennesker Undervisning i, hvorledes
de skulde haandtere de forskellige Redskaber som Skovl,
Spade, Økse og Sav, og viste dem, hvorledes man stillede
en Plov til at pløje dybt eller let, eller tage en smal eller
bred Fure. I Høsten, naar Drengen trak Slibestenen for
Niels Larsen, fik han Undervisning i, hvorledes en Le
skulde sidde paa Slaaskaftet, saa den var passende græs-
fældig, og saa var der den vigtige Ting at kunne stryge
sin Le rigtigt, saa den, selv om den var gaaet gennem et
Muldvarpeskud, kunde faa det fine Skær tilbage.

Da jeg havde tjent paa Møllen i omtrent halvandet
Aar, kom Niels Larsen en Dag hen til mig og sagde, at
han havde en meget vigtig Nyhed at meddele mig. Vi gik
ind i Hestestalden, for at vi i Enrum kunde faa talt ud
om Begivenheden: Som du ved, skal Andenkarlen i Tje-
nesten til Foraaret, og saa har jeg talt til Mølleren, at
saa kan vi godt fæste en ny Dreng, saa bliver Laurits An-
denkarl og du Trediekarl. I Sandhed en vigtig Nyhed.
Der gik atter et Aarstid, og der kunde maaske snart igen
være Udsigt til en ny Forfremmelse, men saa solgte An-
dersen Møllen, og saa kom det store Opbrud.

Møllens Kunder.

Øresø Mølle havde overvejende sine Kunder fra Sve-
bølle, Viskinde, Rugtved og Jordløse Sogne. Paa Bønder-
gaardene betragtedes det dengang som en hel Udflugt
og halvvejs Fridag at skulle til Mølle. Efter at man havde
faaet læsset Vognen og pudset sig lidt, trak man i Søn-
dagstøjet, fik stoppet og tændt Træpiben og kørte saa af

Gaarde med det bedste Hestespand for. Ved Ankomsten til Møllen blev Hestene opstaldet i Møllestanden, og derefter kunde Kusken gaa og spankulere og faa sig en Samtale med Møllens andre Kunder. Møllersvenden bød Gæsterne ind i Folkestuen og trakterede dem med en Snaps og en Drik Øl. Alle drak de af samme Snapseglass og samme Ølkande, som altid stod fremme paa Bordet, og saa fik de stoppet Piben fra Tobakstønden, som ligeledes stod fremme paa Bordet. Den havde Form som en Smørdrittel og var altid velforsynet med groft Melangetobak. Øllet og Brøndevingen var Møllerens Bidrag til Gæsternes Vederkvælgelse, hvorimod det var Svenden, der bekostede Tobakken. Nogle af de bedste Kunder og større Hartkornsbesiddere blev vist den Ære, at Mølleren inviterede dem ind i sin private Lejlighed, hvor de blev trakterede.

Har Gaardmanden og hans Karl betragtet det som en fornøjelig Udflugt at skulle til Mølle, har det modsatte nok været Tilfældet for den hesteløse Husmands Vedkommende, der maatte spænde sig selv for Hjulbøren og agere Hest. Naar han i sit Ansigts Sved sled sig op ad Bakkerne paa de grusede Veje, hylede Akslerne paa Børen en ynkelig Melodi paa Grund af manglende Fedtstof. For en saadan Husmand har det nok været følt som en Lettelse, naar Mølleturen har været overstaaet, og der var Mad til Grisen i nogen Tid. Ja selv Husmandskonerne maatte til Tider trille til Mølle med en Slump Korn.

Foruden at passe sin Mølle havde Christian Møllersvend den Opgave at skulle underholde Gæsterne. Det var jo saadan, at det kunde være meget godt at sige til Kunderne, at de kunde gaa indenfor og tage sig en Snaps og en Drik Øl og faa stoppet Piben, men Bønderne var nu alligevel bedst tilpas, naar Christian gik med ind og klinkede med dem. Ja, det var endda knebent nok hermed. Møllersvenden skulde saa tillige helst give en Rapport om, hvad Nyt der i den sidste Tid var passeret i Omegnen, eller af Mangel paa andet Stof fortælle en god Historie

eller rive en god Vittighed af sig. Mange af de lune Bønder kunde godt give igen paa en velvalgt Brander. Under en saadan gemytlig Snak, hvor Latteren klang højt i Møllestuen, og hvor man stod og klinkede med Snapseglassene, kunde der nok glide et Par store Mølleddramme indenfor Vesten. Det skulde maaske synes, at det for Møllersvenden kunde blive en vel haard Kost at skulle klinke med Kunderne hele Dagen, men Christian forstod Kunsten, han tog selv et mindre Glas, og saa drak han endda kun Halvdelen heraf. Du har gode Tænder, sagde Bønderne til Christian, du kan bide en Snaps over, det har vi andre svært ved.

Møllersvend Chr. Rasmussen, der var Førstesvend paa Øresø de sidste 17 Aar, Andersen var i Møllen. Billedet er fra hans 80-aarige Fødselsdag.

At Gaardmandsstanden først i 90erne var paa March imod bedre Tider i Oplysning og økonomisk Henseende ligesom genspejlede sig iblandt Møllekunderne. Ganske vist kom nogle af de ældre Bønder endnu i deres hjemmelavede Vadmelstøj og gik med Træsko, men alligevel, naar han kom kørende med et Par unge, kraftige og velfodrede Frederiksborgheste forspændt en stor Fjedervogn med et svingende Læs Korn, fik man Indtryk af jævn Velstand, der gav Selvtillid. Andelsbevægelsen, Mejerier og Slagterier var lige slaaet igennem, og her sad mangan en Gaardmand i Bestyrelsen og administrerede egne og andres Sager.

Naar Gaardmandssønnerne kom til Mølle, var de iført moderne Spændejakke og lange Støvler. Mange af dem havde været paa Højskole og været ude at lære Landbrug

paa større Gaarde hos moderne Landmænd, og naar de saa kom hjem, satte de yderlig Fart paa Omlægningen af Bedriften. Brakmarken, som i sin Tid var en udmærket Driftsform, blev ombyttet med Roemarken.

Det var paa mange Omraader en Brydningstid. Højskolerne og Andelsbevægelsen var slaaet igennem, der opførtes Forsamlingshuse, omkring i Landsbyerne kom Aftenskolerne frem. Der var en stærk Afholdsbevægelse fremme, og der fremkom ligeledes en stærk religiøs Bevægelse, hvor Pastor Vilh. Beck og Indre Mission førte an.

Naar alt dette nævnes i Forbindelse med Omtalen af Møllekunderne, er Grunden den, at medens det dengang syntes saa ligetil, saa faar det et helt andet Udseende nu, det er kommet 50 Aar paa Afstand. Udviklingen, der foregik i disse Aar, falder maaske ogsaa nu stærkere i Øjnene paa dem, som dengang opholdt sig paa et Sted, som i den gamle Mølle, hvor man helst saa, at Tiden stod stille, og at alt blev ved det gamle.

I Øresø Mølle var der modsat i Nabomøllerne Underfaldsvand, d. v. s. Vandet gik under Hjulene, medens det paa de andre Møller gik over Vandhjulene, og Grunden hertil var den, at der ved Øresø var for lidt Fald til, at Vandet kunde komme over Hjulene. Ved Underfaldsvand skulde der meget mere Vand til at drive Mølleriet end ved Overfaldsvand, og Hjulene skulde derfor ogsaa være større. Øresø var det sidste Sted, hvor Vandet stoppedes op for at gøre Gavn, før det fik frit Løb ud i Hallebyaa paa Vej til Tissø. Øresø fik Tilløb fra to Sider, baade fra Strids Mølle og Gryde Mølle Aa.

Møllen gik jævnt og støt Aaret rundt de fleste af Døgnets Timer, og selv om Møllen ikke malede Guld i Strømme, blev det alligevel pæne Summer, den ad Aare indtjente, og dens Ejere blev ofte velhavende Folk. Ja selv Møllersvenden var ingen Sinke, han indtjente jo sin Løn i Drikkepenge, og for hver Daler, der gik i Møllereens Kasse, gled der en Mark Sølv i Svendens Lomme. Til de

fleste Vandmøller var der stort Landbrug, og Møllerne rangerede da ogsaa i de Tider et godt Stykke over almindelige Gaardmænd.

Nu for Tiden er alle gifte Kvinder Fruer. I omhandlede Periode var der i mange Tilfælde kun to Damer i Sognet, der bar denne Titel, og saa var der to Kvinder, der bar Værdigheden som Madammer, der var Præstefruen og Herregaardsfruen, og saa var der Degnemadammen og Møllermadammen. Alle de andre Koner i det ganske Sogn var paa Fornavn med hinanden.

Møllernes Malevanskeligheder.

Til Vandmøllen hører der to Broer, Malebroen og Goldbroen. Under Malebroen ledes Vandet ind til Møllehjulene som Drivkraft. Goldbroen, hvorpaa er anbragt Stigbord, benyttes til at regulere Vandstanden i Mølleseøen. For en Vandmølle gjaldt det i Møllerkredse, at den afgav en mere ensartet og jævn Drift end dens Konkurrent, Vindmøllen, der jo tildels maatte køre, som Vinden blæste, men for dem begge gjaldt det dog, at de kunde komme ud for slemme Malevanskeligheder.

Om Vinteren kunde Frosten frembyde Vanskeligheder for Vandmøllerne. En af de sidste Vintre, Andersen var i Øresø, var Aaret 1893. Det var klingrende Frost, alt stivnede i Is. Det var de Tider, da der endnu var Vinter i Danmark, Barometret sank 29 Grader under Nulpunktet.

Naar Kunderne kom kørende til Mølle, var de pakket ind, som om de skulde til Nordpolen. Hestene var skimlede af Frostrim, og Kodeduskene hang i Isklumper. Det ligefrem sang under Vognen, naar de blanke Hjulringe kørte over det frosne Snelag.

Hele Gaarden var klædt i Is og Sne. Under Tag-skægget paa alle Længer og Skure hang Istapperne i Rækker som Frynser paa et Gardin. Den frønnede Træpost midt i Gaarden lignede en hel Ismand, den var bleven omviklet med et tykt Lag Halm for at dække for Frosten,

men om Morgenens maatte den alligevel hjælpes paa Gled med en Kedel kogende Vand for at faa Luft. En lang Istap hang ud af Tuden, det var næsten, som om den stod og rakte Tunge. Selv den udhulede Pilekævla, der brugtes som Vandtrug, var blevet til en eneste stor Isklump.

En saadan Frostperiode frembød store Vanskeligheder for Mølleriet. Isen skruede sig op mod Bolværket ved Malebroen, og Vandhjulene bandtes af Isen.

Det gik nogenlunde om Dagen, saalænge Hjulene var uafbrudt i Sving, men om Morgenens, naar man skulde i Gang, var de to store Hjul frosset saa fast, at de ikke var til at rokke. Hele Gaardens Mandskab blev saa mobiliseret. Naar de stod nede i Vandgraven og betragtede de to store Hjul, der var frosset sammen, lignede det et helt Isbjerg. Med Isøkser og lange Stænger gik man i Gang med at bryde Isens haarde Tag om Hjulene. Hvor man ikke kunde komme til at bruge Økserne, blev der hældt kogende Vand over. Naar det efter lang Tids Bearbejdelse endelig begyndte at løsne, og man med Brækstængerne kunde dreje Hjulene rundt, blev der lukket op for Vandet, og knagende og bragende begyndte det store Hjul at dreje rundt. Kom man først i Gang, kørte man uafbrudt til langt ud paa Aftenen.

Disse Besværligheder kunde nok bevirke, at det kunde komme til at knibe med at ekspedere Kunderne, efterhaanden som de ankom, og Kornsækkene hobede sig op inde paa Møllen.

En anden Kalamitet, men med samme Virkning, kunde indtræffe ved lang Tids Tørke. Om Sommeren, naar der indtraf en af de kendte lange Tørkeperioder, hvor Moser, Enge og alle Tilløb tildels udtørredes, og Vandet fra Aaløbene fra de andre Møller blev sparsomt tilmaalt, kunde Vandstanden i Øresø synke saa lavt, at der blev utilstrækkeligt Vand til at holde Møllen ordentlig i Gang. I saadant Tilfælde blev Stigbordene ved Goldbroen nøje efterteret, at saa lidt Vand som muligt slap igennem.

Der kunde endnu forekomme en Begivenhed, der bevirkede, at Møllen blev overfyldt, og det kunde endda indtræffe paa alle Aarstider, selv om Vandet i Søen stod højt, og Møllerne arbejdede for fuld Kraft, og dette var: stille Vejr. Naar det var saa blikstille, at end ikke et Vindpust rørte sig, kunde de konkurrerende Vindmøller ikke arbejde, og naar saa det stille Vejr havde holdt ved nogle Dage, varede det ikke længe, før Strømme af Bøndervogne gik mod Kongens Møller. Naar Svendene paa Vandmøllerne havde faaet Fornemmelsen af, at det var vindstille Vejr ude i Oplandet, kom de ud til Avlsgaardens Folk og anmodede dem om at lægge Mærke til Vejret, naar de kørte ud til Landsbykøbmanden med Mel og Gryn, om Vindmøllerne gik rundt. Holdt det stille Vejr sig i flere Dage, belavede Møllersvendene sig paa travle Dage, ja og travle Nætter med. Svendene tog det dog ikke saa nøje med lang Arbejdstid, de indtjente jo deres Løn i Drikkepenge, og der var altsaa en Ekstraskilling at tjene ved de fremmede Kunder, og disse fremmede skulde jo gerne være lidt rundhaandede med Drikkepenge, da det jo dog tildels kunde betragtes som en Tjeneste at male for dem, naar deres egen Mølle var gaaet i Staa.

Om Efteraaret var der særlig travlt paa Møllerne. Naar Landmændene havde faaet indhøstet, saa skulde de se at faa tærsket snarest muligt, saa de kunde faa noget Korn til Mølle. De fleste Landmænd havde paa den Tid af Aaret gerne et Kuld Svin gaaende, som det havde været smaat nok med at skaffe rigeligt Kraftfoder til. Naar Landmanden havde faaet malet Sæd af den nye Høst, skulde Svinene paa Fedestald, at de kunde blive salgsfærdige til December Termin (Terminssvinene blev dette Hold Svin kaldt). Henimod Jul kom Folk med deres Brødrug og skulde have malet og sigtet til Brød inden Jul. Indtraf der da paa disse Tider af Aaret stille Vejr, kom Landmændene fra det halve Amt til Vandmøllen med deres Sæd, ja helt fra Slagelse- og Ringstedegnen stævnedes man

til Kongens Møller. Der var vel nok dem, der havde Vandmøller nærmere ved, men disse blev jo ogsaa snart overbelastet, og saa har de gode Landmænd vel tænkt, at nede ved Skarriidsøegnens stride Aaløb laa fem fuldbefarne Møller, som der nok skulde meget til, før de blev forstoppet, men alligevel, naar Bønderne fra Snese af Landsogne i milevid Omkreds stævnedes hertil, kunde der alligevel blive Pres paa Foretagendet. En af de fordums Beboere fra den Tid, Forpagter Mikkelsens Søn i Rangle Mølle, fortæller, at da han som Dreng en Dag kom fra Skole og saa de mange Køretøjer holdende i Gaarden, fik han Lyst til at tælle dem. 44 fuldt belastede Bøndervogne blev Resultatet, og saa var der dem med Trillebørene og dem, der kom med en Slump paa Nakken.

Ved saadanne overfyldte Dage betragtede Møllens faste Kunder sig som Situationens Herrer, de havde jo dog Førsteretten fremfor dem, som kom af Nød og Trang, det var jo dog »deres Mølle«. Der gik mange Historier om, hvad de tilfældige Kunder kunde komme ud for i en saadan Situation. Her er et Par af dem:

Naar Møllersvenden skuede ud over sine mange fremmede Kunder, og han saa fik Øje paa en Mand, som han fra tidligere Besøg erindrede som noget smaalig med Drikkepenge, vilde han gerne henvise denne til at køre til den næste Mølle, men, her forelaa nemlig et men. De gode Møllersvende her nede i Rundkredsen var som andre Mennesker, de hang sammen, og det betragtedes ikke som nogen god Handling at sende sine daarlige Kunder over til sin Kollega i Nabomøllen. Møllersvenden brugte nu følgende Fremgangsmaade: Naar han havde udset sit Offer, gik han ind i Møllen og stak den ene Haand ned i en Sæk Mel, gik derefter hen til Manden og lagde venskabeligt Haanden paa hans Skulder og forsikrede, at det var ham umuligt at overkomme at male for ham og anbefalede ham at køre over til næste Mølle, der var nok ikke saa overfyldt. Manden listede saa af Sted til den næste Mølle,

lidet anende, at Aftrykket af den melede Haand paa Skulderen iblandt Møllersvendene i Virkeligheden betød: Sort Stempel. Svendene i de andre Møller havde ved Aftrykket af den melede Haand faaet et Vink om, at det var en vel nærig Klient, de stod over for. Resultatet blev da ogsaa, at Manden maatte køre rundt til de andre Møller og fik der samme Besked, at det var umuligt at male for ham. Til Slut endte han paa den Mølle, han var kørt ud fra, hvor han saa dog til sidst fik malet, men Møllersvendene forsikrede, at en saadan lille Rundkørsel havde en gavnlig Indflydelse paa en gammel Fedtsyl.

En anden Historie lyder saaledes:

En gammel Møller havde sin Yndlingsplads ovre ved Stalden, her stod han og lænede sig over nederste Halvdør og passiarede med Møllegæsterne.. Naar han saa paa de travle Dage fik Øje paa en Mand, som ikke var fast Kunde, pegede han mod ham med Pibespidsen og raabte: Hvad holder han der efter, han kan ikke faa malet her. Men Møllersvenden sagde saa til Manden, at han kunde køre et lille Stykke hen ad Vejen og komme igen, naar den gamle sov til Middag, saa skulde han nok lade hans Korn løbe igennem Kværnen. Denne Mand har nok været rundelig med Drikkepenge.

Gamle Dages Mølleture.

I de første Aar, Andersen var i Øresø Mølle, kunde det jævnlig hænde, at de havde liggende Møllegæster. Det var før Vindmøllerne havde faaet rigtig Indpas, at Folk langvejs fra kom til Kongens Møller. Der kom særlig mange op mod Jul, naar Folk skulde have malet Brødrug, Malt, Mel og Gryn, og naar de saa ikke kunde faa malet før langt ud paa Aftenen, ja somme Tider først Dagen efter, saa maatte saadanne Folk overnatte. De fik anvist Læje paa Træbænken inde i Møllestuen, og fik et Par Dækkener over sig eller ogsaa fik de en tom Baas inde i Stalden at ligge i.

Fra en endnu senere Tid fortalte der Historier om besværlige Mølleture, hvis Beretninger holdt sig lige saa længe, som Møllerne eksisterede. I hine Tider var der gerne to Mand paa Vognen, naar Turen gik til Kongens Møller. Disse Møller laa jo langt borte ved de lave Sø- og Engstrækninger dybt inde mellem de store Skove, og mange, som skulde hertil langvejs fra, var nødsaget til at tage en Del af Natten til Hjælp til den lange Køretur.

Naar Mørket rugede over Krat og Skov i de lange Efterskifts- og Vinteraftener og -Nætter med, var det betryggende at være to. De smalle Aabninger, som gik gennem Skovene, og som skulde kaldes Veje, var næsten ufremkommelige, her var saa opkørt, at de magre Heste havde Besvær med at slæbe den stive, klodsede Lundstikkevogn efter sig, og skulde det ske, at en Hest eller Vognen skulde blive hængende i et Mudderhul, var det ogsaa godt at være to til at klare en saadan Situation, eller det kunde hænde, at Kusken for at komme uden om en Sump i Vejen maatte dreje Køretøjet indenom nogle Træer, saa kunde den anden gaa foran Vognen og vejlede ved Hjælp af Hornlygtens Skær.

Men den vigtigste Aarsag til, at der var to paa Vognen, naar der kørtes til Mølle, skulde nok være den, at man bedre kunde holde Ugerningsfolk paa Afstand. Det var dog egentlig ikke Overfald og Plyndring, som Manden paa Møllevognen var særlig udsat for. Røverne kunde vel tænke sig at vove Pelsen for Udplyndring af en Handelsmand eller en Kniplingekræmmer, men hos en sølle fattig Bondemand var der saavist ikke noget at plyndre, der var Risikoen værd. Men der var det, at naar man i Mulm og Mørke sneglede sig igennem Skoven, saa kunde Skarnsfolk finde paa at liste sig bagfra hen til den lave Fjælle-vogn, og det var da en let Sag at tilrane sig et Par Sække af Vognen, og det var dog en ubehagelig Overraskelse at komme hjem og opdage, at der manglede et Par Gryn- eller Melslumpe. De to Mænd, der kørte til Mølle, tog da

ogsaa saaledes Plads i Vignen, at de vendte Ryggen til hinanden, den bageste vendte Front mod Bagsmækken, og her sad han med en Knippel eller Vognnøgle i Haanden for at vogte sit Korn. Denne Foranstaltning kunde jo nok hemme Lysten hos Røverne til at nærme sig Vognen, naar han risikerede at faa en Knippel i Hovedet.

Da Øresø Mølle blev afskaaret fra Omverdenen.

Den sidste Sommer, Møller Andersen var i Øresø, blev Træbroen, der førte over Aaen mod Svebølle, lukket og erstattet med en ny. Arbejdet var overdraget Tømrermester og Møllebygger Karl Slott. Vejen var som Følge heraf spærret i nogle Dage, og Møllen udelukket fra Omverdenen. Der var jo nok Vejen mod Øst, men til den Side var der ingen Samkvem. Færdselen til Marken, Kunderne og Stationen gik over Aaen, hvor Broen skulde fornyes.

Landmændene var jo nok blevet gjort bekendt med Forholdet, saa de kunde have sørget for at være forsynet i de Dage, Afspærringen varede. Ude paa Møllen havde man saa smaat belavet sig paa et Par Dages Frihed. Men Dagen efter Afspærringen kom en Mand kørende østfra med et svingende Læs Korn og holdt an foran Møllen. Manden paa Vognen slog Knald med Pisken og sagde nok saa stolt: Det kan I vel nok kalde for trofaste Kunder, nu har jeg regnet ud, at jeg har passeret 3 Herreder og 7 Sogne og kørt forbi 3 Møller for at komme hertil. Naa ja, sagde Mølleren, staa nu af og kom indenfor. Bonde- manden havde Ret, han var fra Forsinge og kom saaledes fra Ubby Sogn og Arts Herred, kom herfra ind i Vis- kinde Sogn og var dermed inde i Skippinge Herred, videre kørte han gennem Agnsø Sogn, strejfede dernæst Bjærg- sted Sognegrænse og herfra et Hjørne af Holmstrup Sogn, og da han kørte over Goldbroen ved Strids Mølle, kom han ind i Sæby Sogn og Løve Herred, og da han endelig naaede Øresø Mølle, var han i Jordløse Sogn, og han var tillige igen kommen ind i Skippinge Herred.

Naar der skulde billes.

Selve Maleinstrumentet bestod af to Sten, Liggeren, der laa stille i sit Leje, og Kværnen, der i stærk Fart drejede rundt. Disse Stene skulde med Mellemrum billes, d. v. s. Riflerne i Stenen skulde hugges op, naar de blev for fladslidte. Naar Stenene skulde billes, maatte Mandskabet fra Avlsgaarden være behjælpelig med at vende Kværnen, der skulde være mindst 5 Mand om dette Stykke Arbejde. Der var saa gaaet Bud efter Billemanden, Peter Graves, Svebølle. Det var hans Hustru, Karoline Graves, der senere blev kendt og skattet for sine Beskrivelser i Historisk Samfunds Aarbøger om gamle Dages Almueliv. Det var mest Peter Graves og Møllerdrengen, der maatte besørge Bilningen. En poetisk Mølle dreng har forfattet en hel lille Sang om de gamle Møller, og akkompagneret af Billejernes Klang sang han af fuld Hals:

Hvem kender ej de gamle Rønner
bag Jyderup og Skarriidsø,
hvor Billejernene de drønner
og Lyden bort i Skoven dø.

Efter at Øresø Mølle havde indstillet sin Virksomhed, og der saaledes ikke mere var Brug for Billemanden, begyndte Peter Graves som selvstændig Møller. Han forsøgte med forskellige Vindmøller, men det vilde ikke rigtig gaa for ham. Peter Graves led, som hans Hustru har udtrykt det i en af sine Bøger, af ulykkelig Kærlighed til Mølleriet. Han maatte dog til sidst opgive dette Erhverv.

Vinteraftenen i Møllestuen.

Møllestuen, hvor Kunderne kunde opholde sig, indtil de havde faaet malet, var tillige Opholdsstue for Folkene paa Gaarden. Stuen laa med Facade ud mod Vejen, der gik forbi Møllen, og herfra var der en Dør, der førte ind til Stuerne. Fra Forstuen gik Døren til venstre ind til

Møllestuen og til højre ind til Møllerens private Stuer.

Inventaret i den lavloftede Folke- og Møllestue bestod af et stort Langbord med svær Plade. Langs Bordet stod to Bænke, den ene langs Væggen og den anden ind mod Stuen, og saa var der en kort Bænk ved hver Bordende. Der var saa et mindre Bord op til Sidevæggen med tre Stole. En Brænde- og Tørvekasse, en Spyttebakke og saa det gamle Bornholmerur.

I Folkestuen gik alt i de traditionelle Former efter en vis Rangforordning. Forkarlens Plads var ved øverste Bordende, og derefter kom paa Inderbænken Anden- og Trediekarlen, paa Yderbænken havde Møllerdrengen og Stalddrengen deres Pladser. Husmanden og Røgteren dannede nederste Fløj paa hver sin Bænk. Endnu var der et Par Pladser paa Langbænkene og paa nederste Bordende-bænk, men disse var beregnet paa Møllekunderne, og her nede ved denne Bordende havde Brændevinsflasken, Ølkanden og Tobakstønden deres Pladser. Ved det mindre Bord havde Møllersvenden sin Plads, og dersom der var Haandværkere paa Gaarden, spiste disse ligeledes ved dette Bord sammen med Møllersvenden. Disse Haandværkere kunde være Slagteren, Tømreren, Mureren, Tækkemanden, Sadelmageren. Ja, og saa var der Altmuligmanden, det var ham, der blev sendt Bud efter, naar det gamle Urværk var kommen i Uorden, hvad enten det nu løb alt for stærkt eller det slet ikke kunde følge med Tiden, ja saa maatte Urdoktoren skille Hjul og Kæder ad og med en Pennefjeder give det en god Omgang Olie og Petroleum. Ved Bordet, hvor Haandværkerne sad, vankede der Smør i Grøden og Paalæg paa Maden, hvilket ikke var Tilfældet ved det store Bord.

Ud paa Efteraaret, naar Aftensædet begyndte at falde paa, fik de to af Pigerne hver et Parti Uld og Blaar udleveret, som de saa skulde spinde i Løbet af Vinteren, og i de lange Aftener snurrede de to Spinderokke om Kap for at blive færdige med Akkorden. Paa Slaget 9 passerede

Mølleren igennem Folkestuen med Staldlygten i Haanden og sin lille Grævlingehund i Hælene. Han skulde ud og lygte af, d. v. s. han gik en Runde i alle Staldene for at se, om alt stod rigtig til. Præcis et Kvarter efter, at Mølleren var gaaet gennem Stuen, lindede Jomfru Petersen Døren, og med lav Stemme fremsagde hun det ene Ord: Sengetid. Det kunde nu nok hænde, at de unge Mennesker havde saa mange Kunster for, at det kneb med at faa pakket sammen i de 10 Minutter, der var levnet dem til at forsvinde i, og saa var Jomfru Petersen der igen, og denne Gang var Røsten højere og Sætningen længere, den lød da saaledes: Nu er det Sengetid. Og saa maatte vi ud.

I en saadan Mølle- og Folkestue kunde Snakken undertiden gaa ret livlig, det kunde jo hænde, at nogle af Gæsterne langede lidt rigeligt til Klukflasken. Til Tider drøftedes politiske Emner, det var endnu i Estrups provisoriske Regeringstid. Den Gang var der ikke som nu et helt Virvar af Partier, det var enten Højre eller Venstre, det var lettere at finde ud af. Der var ganske vist en Aften en Højremand, som var godt bevandret i Politik, der kunde fortælle om et helt nyt Parti, som var opstaaet i København, og hvis Tilhængere kaldtes Socialister. Dette Parti var meget værre end Venstremændene, men det havde selvsagt ingen Fremtid for sig, da de havde saa forrykte Idéer paa deres Program, at ingen fornuftige Mennesker vilde tage dem alvorligt. Socialisterne vilde ingen Soldater have, og de vilde afskedige Kongen, og saa vilde de ikke arbejde mere end 8 Timer om Dagen. Uha, det var nogle gruelige Tidender at høre om her nede i denne gamle konservative Rede. En anden »klog Politiker«, der mente at vide Besked om det nye Partis Program med Hensyn til Inddelingen af Døgnet 8 Timer, udviklede dette saaledes: 8 Timer til at arbejde i, 8 Timer til at drikke i og 8 Timer til at sove Rusen ud i. Disse Socialister var maaske os nærmere inde paa Livet, end vi tænkte os, blev der sagt. Paa den store Skærvefabrik ved Svebølle, hvor

der arbejdede et Par Hundrede Mand, skal der nok allerede være to Mand, der bekendte sig til den ny Ide.

Det var til Tider nogle grumme Historier, der de lange Vinteraftener blev serveret, naar gamle Tiders Begivenheder og Overtro blev gengivet. Der fortalte om Røvere og Ugerningsfolks Bedrifter, om Genfærd, Varulve og onde Varsler, om Manden med Cyprianusbogen og om Spaakonnens sorte Kunster. Den gruelige Vise om den sidste Hentrettelse i Horsens Tugthus, hvor Forbryderen, Jens Nielsen, jo var her fra Jyderup, blev sunget.

Disse Historier kunde til Tider jo nok have sin ubehagelige Indvirkning paa ungdommelige Tilhørere. F. Eks. naar de unge Mennesker paa Gaarden om Aftenen var ude og kom sent hjem, og de passerede de mørke Veje og Stier, kunde det nok gippe i dem. Naar det puslede og gav Lyde fra Skov og Krat, saa kunde Historierne fra Kakkelovnskrogen hurtig stige frem i Fantasiens og kunde fremmane Spøgelser og Genfærd. Der var i hvert Fald et Folkefærd, der jævnlig færdedes paa dette skov- og kratbevoksede Terræn i de sene Timer, og det var alle Tiders Natmænd, Krybskytterne.

Det skete da ogsaa en Aften, da den ene af Pigerne havde været sent ude, at hun kom styrtende ind i Kammeret til de andre Piger og med Forfærdelsens Udtryk i Ansigtet fortalte, at der gik en Mand med en Lygte ude i Skoven, og selv om jeg gik over mod Lygten, blev Røveren alligevel staaende, og saa løb jeg da hjemad, alt hvad jeg kunde. Begivenheden var den næste Dag Samtaleemne, og et Par Dage efter, da Historien atter kom paa Tale inde i Møllestuen, sad der her en Mand fra Nabolaget, og da han hørte, hvad det drejede sig om, sagde han: Ja, men det var jo den Aften, jeg kom sent hjem, og jeg var da nede ved Aaen og se til mine Fiskeruser ... Der blev saa stille i Stuen et Øjeblik.

Med den Oplysning var Livet taget af denne Røverhistorie, men forinden dette skete, var Møllerdrengens

poetiske Sans kommen i Svingning, og han havde digtet en hel Sang om Begivenheden, hvoraf et Par Vers endnu erindres. De lød saaledes:

De gamle Kongens Møller
er heller ikke fri
for slige grimme Bøller,
som gaar paa Vej og Sti.

De gaar med tændte Lygter
omkring ved Midnatstid,
man aldrig ser dem flygter,
de drager hid og did.

Bladhold.

I Møllen holdtes de to Blade: Kalundborg Avis og Ugens Nyheder, og saa til Jul kom den nye Almanak, som Folkene fik foræret af deres Købmand i Svebølle. Det var hele Vinterens Læsning. Kalundborg Avis var det Blad, som holdtes mest, men ogsaa Kalundborg Dagblad var en Del udbredt, og desuden var der enkelte Eksemplarer af Hølbæk Posten. At Kalundborg Avis var det mest udbredte, kom maaske af, at det var det ældste Blad, saa mange holdt det af gammel Vane.

I mit Hjem, Husmandsstedet, holdtes ogsaa Kalundborg Avis, dette Blad betragtedes simpelthen som uundværligt, og Grunden hertil var, at i dette Blad averteredes Skovauktionerne, hvilket ikke var Tilfældet med Kalundborg Dagblad. D'Herr. Grever og Baronier, der ejede Skovene paa Egnen, averterede kun Auktionerne i Højres Aviser, men ikke i Venstres Blade, og Skovauktionerne var i de Tider saa vigtig en Ting, at det ikke gik an at være uvidende om, hvornaar disse afholdtes, saa dette var nok tilstrækkelig Grund til, at Husmændene paa Udmærkerne holdt Højres Aviser.

Et Dagblad kostede dengang 2 Kr. Kvartalet, men da denne Sum var for stor for den enkelte at udrede, saa var der da ogsaa en hel Husrække paa 4 Familier om at holde en Avis, som ved fælles Ydelse slap over Kvartalsabonnementet.

Da Lampen tændtes.

Naar Efteraaret gled ind, og de lange Dage gik paa Hæld, var der en lille Tid, hvor Folkene indtog deres Nadver ved Kvæld og sad da og passiarede i Tusmørket. En saadan Aften sad et Par Husmænd i Stuen og ventede paa at faa malet deres Mølleslump, da Stine Kokkepige kom ind for at tænde Lampen. Alle fulgte nu Stines Haandtering med Lampen. Kuplen blev taget af, og der blev hældt Petroleum i Beholderen. Vægen blev strøget af, og Glasset fik sig en Omgang med Lampepuddseren, og saa blev Lyset tændt. Under Lampebehandlingen var Snakken gledet ind paa Emnet Lyset før og nu. Det var Nis Jør'n fra Svebølle, der indledede. Det er dog alligevel en dejlig Belysning med den Petroleum. Ja, du Niels Lavsén, du kan da sagtens huse, da vi maatte bruge Tællelys eller brænde Tran og Olie; det var vel nok en søvrig Belysning, de maatte nøjes med i gamle Dage. Næ, saa æ en saadan en Petroleumslampe noget helt andet, og som saadan en Skærm eller Kuppel kan kaste Lyset ned paa Bordet, der er kanske nok lidt mørkt ude i Stuen, men saa kan man jo sætte sig hen til Bordet. Ja men, er det nu mon ogsaa godt for Øjnene med det stærke Lys, var der en anden, der faldt ind. Hja, man skal naturligvis ikke sidde og læse helt inde under Lampen, mente Nis Jør'n. Men det bliver naturligvis en slem Omgang, naar vi skal vende tilbage til at støbe Lys af Faaretælle eller bruge Tranlampen. Uha, udbrød et Par af de yngre i Stuen, det skal vi vel heller ikke, hvorfor skulde vi dog holde op med Petroleum i Lamper og Lygter. Tja, ser I, Folkens, forklarede Niels,

Petroleum kommer derovre fra Amerika, hvor der er en Mand, som hedder Rockefeller, der har fundet en Kilde med Petroleum, og som er bleven Millionær paa denne Konto, men det siger sig selv, at naar hele Verden skal forsynes herfra, saa maa Kilden til sidst blive udpumpet, og saa kan Folk begynde igen paa den gamle Maner. Jeg har i hvert Fald gemt mine Lysestøbere nede paa Bunden af Dragkisten, for selv om Petroleum kanske nok holder i min Tid, saa kan der maaske komme en Dag, mine Børn eller Børnebørn kan faa Brug for dem igen, saa kan det være, at de en Gang kommer til at sande, selv om de lær ad mig i Øjeblikket, han var nu alligevel ikke saa tosset, den gamle Bedstefar.

Stine havde faaet tændt Lampen og forladt Stuen, og Samtalen var igen gledet ind paa andre Emner.

Efter en Stunds Forløb gik Døren fra Køkkengangen atter op, men idet Stine viste sig i Aabningen, slog hun begge Hænder sammen af Forfærdelse, og idet hun styrtede hen til Bordet, udbrød hun i en bebrejdende Tone: Det er da ogsaa gruelig, her sidder saa mange voksne Mandfolk, og ikke en af jer kan finde paa at se efter Lampen. Alles Øjne rettedes nu mod Lampen, hvorfra der stod en tæt Taage op mod Loftet. Hele Stuen var ubemærket blevet fyldt med Lampeos. Vægen havde været skruet for højt op, saa der stod en Røg op gennem Glasset, som af en Dampskorsten; den fede Os lagde sig i et tæt Lag over alt og alle. Stine skruede Lampen ned, og med Snippen af Forklædet tog hun om Glasset og løftede det af, men det ophedede Glas brændte gennem Klædet. Av, sagde Stine og lagde Glasset lidt haardt imod Bordet. Klik, sagde Glasset og slog en stor Revne, og et Stykke af den øverste Del faldt af. Kihi, fniste Andenkarlen, der syntes, at det passerede ligesom affødte en humoristisk Afveksling i den halvsøvnige Aftenpassiar. Niels Jør'n har ellers lige siddet og rost det Petroleumslys saa stærkt. Naa naa, ikke

saa kæphøj, unge Mand, sagde Niels, det skal naturligvis passes, alt skal passes.

Ja, nu kan I faa Lov til at sidde i Halvmørke Resten af Aftenen, sagde Stine, vi har ikke flere Lampeglas. For karlen trøstede dog Stine med, at næste Dag skulde der Køretøj med Mel og Gryn op til Købmand Storck i Viskinde, saa skulde de nok købe et Lampeglas. Køb hellere fire paa en Gang, sagde Stine, to Otteliniers til Fladbrændere og to Sekstenliniers til Rundbrændere. Og saa begyndte Stine en større Renselsesproces for at udslette de værste Spor af Lampekatastrofen.

Naar Landevejens Riddere besøgte Møllerne.

De gamle Vandmøller havde ofte Besøg af omvandrende Folk. Skønt de laa langt fra de gennemgaaende Veje, gemt inde mellem Skovene, kunde Handelsfolk og løse Eksistenser nok finde Vej hertil. Den gammeldags Gæstevenlighed, som Møllefolkene var kendt for, har vel været en medvirkende Aarsag til, at disse Folk har ment, at et Besøg i Vandmøllerne trods deres afsidiges Beliggenhed dog var en Afstikker værd.

Der kom Folk, der handlede med Maatter, Skaale og Potter, Lommeknive og al Slags Trætøj. Kræmmere med Naale, Traad, Bændler, Knapper og Skosværte slog en Handel af med Kvindfolkene, og samtidig afkøbte de Husesets Beholdning af Klude og Ben. Der kom Bassekonen med Aaget over Skuldrene, med en Hvedebrødskurv hængende over hver sin Side. Sandmanden kom kørende med Hest og Vogn. Vognen var fyldt med Strandsand, som solgtes for 8 Øre Skæppen. Saadan fin hvid Sand brugtes ikke til Hverdag i Landbohjem, det brugtes mest i Øverstestuen. Til Hverdagsstuen og til Spyttebakken brugtes den grovere Bankesand, der kunde hentes i Grusgraven ude i Marken. Der kom Fiskehandleren med Sildekassen paa en lille Trækkevogn med sig selv og sin Puddelhund som Forspand og solgte Sild til Jomfru Petersen. Det var

en grumme flink Mand, den Sildehandler, han lod altid gaa 22 til Snesen, men han kom ogsaa ind og fik sig en Dram og en Drik Øl, og saa kunde Pigerne da ogsaa let finde et godt Kødben til hans Hund, der laa ude ved Vognen og gispede med Tungen ud af Halsen.

Hver Sommer kom der i flere Aar en Zigøjnerfamilie kørende med Hest og grønmalet Vogn og slog sig ned paa den aabne Plads henne ved Skoven, og de hastede aldrig med at komme af Sted igen. De levede her et helt Slaraf-fenliv, disse frie Folk, her var stort Raaderum til alle Sider. Hesten kunde sagtens faa Føden paa de græsbe-groede, aabne Pletter. Zigøjnerne fiskede i Aa og Sø, og de prangede sig Mel og Gryn og en Sjat Mælk til paa Møl-len. De havde jo altid noget, de kunde sjakre med. Her skal du se, sagde Christen Møllersvend en Dag til mig, da jeg aflagde ham Besøg for at drøfte Begivenheder fra vort Medtjenerskab paa Øresø, den Barberkniv har jeg nu haft i 50 Aar, den fik Zigøjnerne prakket mig paa for leveret Proviant, det har været en udmærket Kniv.

Men den Person, hvis Besøg der var mest Spænding ved, var nu alligevel Uldkræmmeren; han kom gerne efter Fyraften for at træffe Folkene hjemme. Naar denne Mand med sin Bagage paa Nakken kandrede sig ind ad Døren og med et bredt Smil paa sit ravjyske Tungemaal hilste God Aften og samtidig slængte sin Stok og sin store Bylt paa den nederste Bordende, var det, som denne vidtberej-ste vandrende Handelsmand bragte et friskt Pust fra den store Verden med ind i Folkestuen. Medens andre Handelsfolk havde et begrænset Omraade at virke paa, havde Uldjyden et større Omraade at handle paa. Fra Sogn til Sogn vandrede han Landet rundt, og der har nok ikke været mange Kroer i Landet, hvor en Uldhandler ikke havde opholdt sig. Ingen behøvede at spørge: Hvor er den Mand fra? Det var den almindelige Opfattelse, at kun Folk fra den fattige Hedeegn, Hammerum Herred, i Jyllands Indre kunde faa privilegeret Bestalling som

vandrende Uldhandlere. En saadan vidt bevandret Uldhandler kunde rigtig sætte Liv i Stuen. En hel Aften kunde han fortælle Historier, og han kunde udføre de utroligste Kunster ved Hjælp af sit Tørklæde og sin bløde Hat, og i et Spil Kort kunde han faa Spids til at forsvinde. Uldhandleren fik gerne solgt en Del af sine Varer til Tjenestefolkene, for, som han sagde, for den gode Behandling kunde Folkene faa Varerne for halv Pris, selv om han satte Penge til paa Handelen, og Resultatet blev, at Bylden blev lettere og Pengepungen tungere, ja ja, den gode Kræmmer skulde dog have lidt Vederlag for Underholdningen.

De eksistensløse Individer synes ogsaa at have haft en Tilbøjelighed til at lægge deres Vej om ad Møllerne. Naar en saadan Person en kold Vinteraften havde naaet den gamle Mølle, har han nok, før han gjorde sin Entre, staaet en Stund og stirret mod Lyset bag de nedrullede Gardiner bag de smaa firkantede Ruder. Det har forekommet ham, som en vis Tryghedsfølelse er strømmet ud til ham fra den lavloftede Borgestue, hvor Godtfolk sad inde og hyggede sig ved Varmen fra den gnistrende Tørve- og Brændeovn, og han har fortrøstningsfuldt nærmet sig Gangdøren.

Naar han saa efter et Par sagte Slag paa Døren hørte det velkendte Ord: Værs'god, er han traadt indenfor. Ved hans Tilsynekomst er de to snurrende Spinderokke bleven standset i deres Fart og alle har taget den indtrædende i Øjesyn. Naar en saadan Betler fremkom med sit Ærinde, skete det ikke med den Formulering, som er bleven almindelig i vore Dage, om at det var en arbejdsløs, der havde gaaet saa og saa længe uden Arbejde. Nej, Ordene kom saaledes: Undskyld en fattig Haandværkssvend, der gerne vilde bede om lidt Hjælp paa Rejsen, eller blot: det er en rejsende Svend.

Blandt Haandværkerfolk var der dengang mange, som rejste ud for deres videre Uddannelses Skyld, ja der

var vel en vis Tradition for, at en ung Mand, der vilde regnes for en rigtig Svend, først skulde have været en Tur paa Valsen og helst arbejdet en Tid i Udlandet for derved at have oplevet noget og indhøstet Erfaring paa Fagets Omraade. Men en Del af disse Haandværkere blev dog tit halvfordrukne Individer, der efter at have vandret om nogle Aar ikke rigtig kunde komme i Stadighed med Arbejdet igen. Flasken i Lommen blev deres tro Følgesvend.

Naar den fremmede var kommen indenfor, blev han budt at sidde ned, og beskeden tog han Plads paa Langbænkens nederste Ende. Spiritus fik en saadan Gæst ikke, men derimod kunde han faa Husets Nationalret, Mælk og Grød, saa meget han kunde spise, en hel Herreret for saadan et forhutlet og forfrossent Menneske.

Det føltes som en Fordel, om den indtrædende Person kunde begynde sin Forelæggelsestale saaledes: Undskyld, en rejsende Møllersvend! Der kunde da altid paaregnes lidt mere Sympati, naar det saadan var en Mand af Faget, der kunde tale med om Professionen. Der blev da ogsaa gerne skillinget sammen, naar det var en Møllersvend, der aflagde Besøg.

Naar den vandrende Svend havde siddet lidt og ligesom blevet lidt fortrolig med Omgivelserne, kom han frem med det, der laa ham mest paa Hjerte, om han kunde faa Husly for Natten, han var træt og trængte til Hvile. Stuepigen gik saa ind til Mølleren og meddelte, at en Haandværkssvend spurgte, om han maatte ligge i Stalden om Natten. Naa ja, det kan han godt, men Karlene ser nok efter, at han ikke har Tændstikker paa sig. Den trætte Vandringsmand fulgte nu med et Par af Karlene over i den varme Kostald, hvor han blev anvist en Baas og fik et Par Dækkener til at tage om sig.

I Kostalden var der en tom Baas, der ligefrem var forbeholdt de farende Folk, og noget af det første, som Lars Røgter foretog sig, naar han mødte om Morgen.

var da ogsaa, at han løftede Lygten hen imod den reserverede Kobaas for at se, om han havde liggende Gæster.

Den næste Morgen opsøgte den logerende Mølleren for at sige Farvel og Tak for Husly. Naa ja, sagde Mølleren, De kan da gaa ind og faa noget Mad, før De gaar. Manden kom nu ind og fik sig et Par gode Rundtenommer og en Skaal varm Mælk.

En Gang, da en ukuelig humørfyldt Svend ved sin Afmarch passerede Vejen langs Møllegaardens Marker, hvor Folkene gik og arbejdede, svingede han med Hatten til Afsked og istemte:

Vi Haandværkssvende, vi Haandværkssvende,
vi arbejder kun for det rødeste Guld,
thi vi kan jo blot forlange
vor Fremmedseddel og fremad vi gange.
Ja, med Randselen paa Nakken og Staven udi Haand
med Glæde vandrer vi Alverden om.

De Grever og Baroner, de Grever og Baroner
de gerne os kalder til Herregaarden ud.
Haandværkssvende gaar de efter,
de har Mønt, vi har Kendskab, vi har Kræfter,
vi kan virke, vi kan pirke, hvad ikke godt de kan,
og derfor priser de den Haandværksmand.

Højtiderne i Møllen paa Andersens Tid.

Naar den store Julehøjtid nærmede sig, var der dengang som nu store Forberedelser, men de formede sig alligevel anderledes. Der var ikke noget Jageri med al det Indkøb af Varer og Gaver. Ingen tænkte paa at give eller modtage Julegaver. Travlheden bestod i de mange Hjemmeforberedelser. Først var der Brygning af Juleøllet, og saa var der Slagtning, og Arbejdet med at lave Medisterpølser, Rullepølser og meget andet. Sidst kom den megen Bagning. Der blev bagt mange store Sigtebrød og Stabler af Æbleskiver og Pebernødder.

Om Eftermiddagen ind under selve den højhellige Juleaften foretoges ikke noget egentligt Arbejde, men Tiden gik med forskellig Syslen. Kornneg skulde sættes op i et Par af Træerne til Fuglene. Der skulde sørges for, at der var rigelig Hakkelse i Foderkassen og rigeligt med Strøelse, og iøvrigt alt lægges saaledes til Rette, at det var nemmere i Helligdagene. Der blev fejtet og strøet Sand i Staldene, og Kreaturerne skulde have ekstra Foder Juleaften. Folkene skulde ogsaa i god Tid være færdige, saa at de kunde faa sig gjort i Stand og blive klædt om, til de skulde ind til Nadverbordet. Den store Bordplade var dækket med en hvid, grov Dug.

Aftensmaden bestod af Risengrød med Sukker og Kanel paa, og midt i Grødfadet var et stort korsformet Smørhul, hvor det svømmede med smeltet Smør. Efter Grøden serveredes Andesteg og Kaffe.

Naar det højtidelige Maaltid var endt, rejste Forkarlen sig op, og derefter rejste alle de tilstedeværende sig og med Forkarlen i Spidsen gik de tværs over Forstuen og bankede paa ind til Møllerens Stue. Andersen og Jomfru Petersen kom nu hen og aabnede Døren, og hele den tjenende Husstand gav nu Husbond og Madmoder Haanden og sagde »Tak for Mad« og »Glædelig Jul«, hvortil der blev svaret »Velbekomme og Tak i lige Maade«. Denne Skik holdt sig i alle de 40 Aar, Andersen var i Møllen.

Folkene fik hver en Skaalfuld Pebernødder, og saa gik nogle af dem i Gang med at spille Kort om Pebernødderne. Senere paa Aftenen fik hver Person en Tallerken med 10 Æbleskiver, hvorpaa der var drysset stødt Melis.

De gifte Folk spiste ikke Juleaftensnadver i Møllen, men de fik hver et Sigtebrød med under Armen hjem. Juletræ havde der aldrig været i den gamle Mølle. Julen varede en Dag længere end nu, idet 3. Juledag ogsaa holdtes hellig.

Nytaarsaften var Skyderiet ikke saa almindeligt som nu, der anvendtes mest Rumlepotter til at rumle ved Dø-

rene med, og saa anvendtes skaarede Krukker til at slaa Potten paa Døren med. Efter at der var spist Nytaarsaften, gik Karlene en Tur hen til Husmændene og ramlede nogle store Krukker mod Døren, saa det rungede i hele Huset, de kom saa indenfor og fik sig en sød Snaps og et Par Æbleskiver.

Helligtrekongers Aften fik Folkene Risengrød og Klipfisk med hjemmelavet Sennop til.

Der var mange Helligdage om Vinteren, baade Fastelavnsmandag og Tirsdag var Fridage. Det traf sig, at et Antal Fastelavnsryttere gæstede Møllen og blev trakteret med Æbleskiver og Øl og Snaps. I Paasken var det ogsaa Fridage baade 1., 2. og 3. Paaskedag, og ved denne Højtid fik hver Mand 10 Paaskeæg, farvede i Mos og Strandløg.

Ved Højtiderne saavel som om Søndagene gjaldt den Regel, at de fire Mandfolk skulde skiftevis to og to holde sig paa Gaarden, saaledes at Forkarlen og Drengen var hjemme samtidig og Anden- og Trediekarlen samtidig, der skulde da være Ligevægt i Forholdene.

Møller Andersen og Jomfru Petersen kørte jævnlig i Kirke ved Højtiderne og om Søndagen, og det var da gerne til Jordløse Kirke, da Møllen hørte til dette Sogn. De to Brune fik saa det fine Seletøj med de sølvpletterede Bøjler og den lille Sølvroset paa den udvendige Side af Skyklapperne paa, og blev spændt for den tostoledede opsejsede Fjedervogn. De to halvgamle velfodrede Heste stod og trippede og slog Kast med Hovedet, som var de indforstaaet med, at det i Dag var Stadskørsel, der forestod. Selv om der kun var to paa Vognen, holdt Andersen paa, at den bageste Agestol skulde forblive paa Vognen for det Tilfælde, at de skulde indhente nogle Kirkegængere, som da saa kunde age med. Der blev endda sagt, at et Par ældre Ægtefolk havde opdaget Fidusen. Naar de skulde til Kirke, spejdede de ud ad Vejen, og naar de saa paa Afstand kunde øjne Køretøjet fra Møllen, begav

de sig saa smaat paa Vej. Naar saa Andersen naaede dem og tog dem op at køre, brød Konen ud i Taksigelser og snakkede løs om det mærkelige Tilfælde, at det altid skulde træffe, at de kunde komme op at køre. Naa ja, sagde Andersen, sid bare op. De fik naturligvis Tilbud om at køre med ogsaa paa Tilbagevejen.

Vinterens Arbejde i Møllegaarden.

Størstedelen af Vinterens Arbejde bestod i at faa Kornhøsten kørt igennem Tærskemaskinen og faa Sæden igennem Kaste- og Rensemaskinen. Det var ikke ret meget af Høsten, der kunde rummes i Hus ad Gangen, saa der var mange Stakke oppe i Stakkehaven, som skulde køres hjem og puttes igennem Maskinen. Tærskningen foregik saa nogenlunde efterhaanden, som Kreaturerne forbrugte Foderet. Naar der blev taget Stak ind, var der en livlig Jagt paa Musene, som var gaaet i Vinterhi i Stakkene, og her i Stakkenes rige Forraad øgedes Musefamiliernes Antal sig stærkt. Det var noget for Gaardens Katte at være med her.

Ved Tærskningen stod Forkarlen ved Maskinen som Ilægger, og Husmænd langede til. Andenkarlen fjernede Halmen, og Trediekarlen tog sig af Avner og Emter. En Dag, vi var i Gang med Tærskningen, kom Jørgen Væver ind i Loen og sagde til Forkarlen: Ja, det var bare et Par Træskovisker, han gerne vilde have Lov til at tage, ja, det skulde nu helst være to Par, for saa kunde det ene Par bruges, mens det andet blev lagt til Tørring paa Kakkelovnsrøret. Du har vel ikke Trang for nogen Sengehalm, sagde Forkarlen, det er saadan nogen god, ren Halm, vi tærsker i Dag, for saa kunde du da spørge Mølleren ad, saa skal vi nok binde et godt Knippe. Jo, det havde Jørgen da rigtignok god Trang for, den Halm, han havde i Sengen, var næsten helt slidt i Stumper, saa den er saamænd ikke for god at bruge til Strøelse til Grisen. Efter Tærskningen kom Mølleren og sagde til Forkarlen: Naa

ja, jeg har lovet Jørgen Væver et Knippe Sengehalm, saa kan Christian jo tage et Knippe med bag i Vognen, naar han skal op at køre Brænde for Peter Graves.

Det at køre Brænde for Husmændene var en yndet Bestilling for de unge Mennesker. De kom da straks lidt udenfor den daglige Trædemølle, og Husmændene var jo flinke og glade for Assistancen, og der vankede somme Tider Aftensmad, hvilket var meget kærkomment. For ganske vist, vi fik jo en jævn god Kost i Møllen, men den megen Mælk og Grød blev lidt ensformig, saa en god Æggecake med røget Flæsk var jo dejlig til en Forandring, og saa fik Skovekarlen tillige Kaffe med Boller, hvilket han heller ikke var forvænt med.

Peter Graves var den Mand, vi oftest skovede for, da han foruden Billeprofessionen tillige var Træskomand og som saadan ofte skulde have hentet Brænde hjem fra Skoven.

Hun lavede en god Kop Kaffe, gjorde Karoline Graves. Paa det Tidspunkt, vi unge Mennesker fra Møllen kom her og skovede, var der ingen af os saa lidt som de selv, der anede, at denne Husmor i den lille Stue, hvor Rollingerne løb og faldt over hverandre, senere skulde blive lokalt berømt for Udgivelse af hele Bogværker. Ud mod Mølleaaen var der en Del Elleskov, og her fældede Mandskabet Brænde til Gaardens Brug, men dette Arbejde skulde helst udføres, naar det havde været Frostvejrs Tid, da Jordbunden ellers ikke kunde bære. Der blev ogsaa iset en Del, og henne ved Skoven laa et stort Ishus, som skulde fyldes. Der brugtes megen Is om Sommeren, da Mælken blev hjemmebehandlet.

Med Hensyn til Snekastningspligten, saa var Mølleren sin egen Snefoged og havde sit eget Vejstykke at holde ryddet.

En Gang hver Vinter, naar det var Kaneføre, blev en stor Vognfading lagt over paa Knubslæden og nogle Knipper Halm i Bunden, og saa et Par raske Heste for,

og hele Gaardens Mandskab fik sig en munter Kanetur omkring paa de lange Skovveje, mest igennem de dystre Granskove.

Foraarets Gennembrud.

Foraaret indfandt sig med større Vælde og Kraft her nede i de lavtliggende Omgivelser end andre Steder. Naar Solen stod højt over Trætoppene i Hejrebjerg Skov, kunde den rigtig bage ned over Møllegaarden og dens Omgivelser og skabe Vækst og Grøde. Det svulmede og gærede i den vandmættede Jord, saa at Plantevæksten myldrede frem.

Fra de højtliggende Steder strømmede Vandet ud i Øresø, og denne skulde tillige tage alt Vandet baade fra Gryde- og Strids Mølle, naar disse Møller lukkede op for deres overskydende Vandmasser. Ved pludseligt Tøbrud kunde Møllesøen fordoble sin Størrelse, og hele Engarealet kom til at staa under Vand.

Ved saadanne Lejligheder kunde Vandet true med at stige over Vejbanen. Ved Øresø Mølle var der da ogsaa to Goldbroer til at regulere Vandstanden, og Stigbordene paa begge Broerne blev saa hævet. De store Vandmasser styrtede med et vældigt Pres ned over de store Sten i Aabunden, saa Skum og Sprøjt stod højt i Vejret, og i rivende Strøm væltede Vandet gennem de lange Engstrækninger paa Vej til Tissø. Bulderet fra Vandfaldet ved de to Goldbroer kunde høres, længe før man naaede Møllen.

Stæren var den første Foraarsbebuder, og snart efter svang Viben sig over Mølleengen og lod sin kendte Stemme høre.

I Hejrebjerg- og Trustrupskovene begyndte det at knoppes og grønnes for neden og for oven. I Møllegaarden kom Skrukhønen med sin Kyllingeflok, og Smaagrise med Krølle paa Halen smuttede lystigt omkring Hushjørnerne. Smaalammene kom udenfor Stalddøren og stod og soled sig og rystede melankolsk paa Hovederne og gjorde

en Bevægelse med de stolpede Ben, som om de vilde foretage en Hopning paa Stedet, det var nu deres Maade at vise deres Livsglæde paa. Inde fra Heste- og Kostald hørtes en utaalmodig Raslen med Bindslerne, ogsaa her havde man Foraarsfornemmelser og længtes ud i det fri.

Ogsaa Folkene fik foraarstravlt. Tjenestedrengen maatte af Sted og tilsige Haandværkerne. Der var først Tækkemanden, der skulde efterse Taget og bøde og lappe de Steder, hvor der tiltrængtes. Og saa var der Mureren, for ham var der en stor Omgang med at gennemgaa de mange gamle Bindingsværksmure med Spækning og Kalkning udvendig og indvendig. Naar Seletøjet skulde efterses, blev det ikke sendt til Sadelmageren, men denne blev derimod tilsagt til at komme og gøre det i Stand, og i flere Dage kunde denne Haandværker sidde i Møllestuen og ordne Seletøj og hvad andet der var at reparere inden for hans Fag.

Vogne og Markredskaber blev istandgjort, og Saa-sæden paa Magasinet blev baaret ned paa Loen for at faa en ekstra Omgang igennem Blæsemaskinen, saa den kunde blive saa ren og vægtig som mulig. Man var saa klar til at drage i Marken. Redskaberne blev læsset paa en Vogn, Muleposerne blev stoppet med Bedefoder til Hestene, og heri stoppedes ogsaa Øflasken samt Mellemmaden, indpakket i Avispapir. Til Jordens Behandling var der paa Møllen kun de fire Redskaber: Plov, Danskhave, Svenskharve og Trætromle. Al Agerjorden laa i Agnsø Sogn op mod Svebølle By, ja de 16 Tdr. Land laa endog helt ude paa den anden Side Svebølle, saa vi skulde igennem Byen for at komme dertil.

Naar Folkene fra Mølledalen første Gang kom op i Marken, var det, ligesom de fik et fornyet Foraarspust indblæst. Her oppe paa Højderne var Udsigten vid til alle Sider, og overalt var der Travlhed i Mark og Have. Jordens Behandling om Foraaret var anderledes dengang end nu. Landmændene drager nu tidligere i Marken, og Jor-

den behandles ikke saa meget med Redskaberne. Der foretages nu kun en let Fældning af Mulden, for at den ikke skal miste for meget af Fugtigheden.

Før i Tiden blev Jorden bearbejdet paa Kryds og tværs af Svenskharve og derefter et Par Gange med Danskharven, saa naar det var rigtigt tørt om Foraaret, og det blæste godt, stod en hel Røgsky efter Hestespandet. Efter Behandlingen blev der sat nogle Sække Korn ved Enderne af Marken, og Saaningen kunde begynde. Paa en Sæk blev der bundet et Baand fra den ene Snip ved Mundingen og over i det andet Hjørne af Sækkens Bund, og derefter blev der fyldt Korn i Sækken. Sædemændene slængte da Slumpen paa Nakken og begyndte saa deres højtidelige Vandring op og ned ad Agrene. Det var et særlig betroet Stykke Arbejde at være Saamand. Med værdige afmaalte Skridt drog han sindigt hen over Ageren, og for hver Gang Foden tog et Skridt frem, tog han en Haandfuld Korn af Sækken, og med øvet Kast spredte han Sæden ud i den løse Muld.

Et saadant Sædekast dækkede en halv Agers Bredde, saaledes at efter en Vandring frem og tilbage var en Ager dækket fra Ryg til Ryg. Efter Saaningen kom Harven og dækkede Kornet, og saa til sidst kom den store Trætromle og glattede det tilsaaede Areal ud, saa det snart var lige saa fint, som naar man klapper sit Urtebed til i Haven. Naar alt dette var tilendebragt, saa Folkene med Tilfredshed ud over den veltilberedte Mark. hvori Sæden laa gemt, og de drog hjem i den sikre Forvisning, at inden fire Maaneder var omme, kunde de vende tilbage og høste mere end 10 Fold igen, ja kanske endda nær 20 Fold, om Vejret i Løbet af Sommeren vilde føje sig vel.

Naar de smaa grønne Spirer begyndte at pippe frem, vilde Saamanden gerne liste sig en Omgang omkring hele Arealet, det var jo saaledes, at hans Arbejdes Kvalitet først rigtig kunde bedømmes, naar Sæden kom op, saa først viste det sig, om han sine Steder havde saaet for

tæt, eller om han havde lagt imellem, det vil sige, om der fandtes Jordstrimler, hvor Sædkastet ikke var naaet til. Naar Saamanden saaledes gik ud for at bedømme sit eget Værk, fyldte han sine Lommer med Korn, for om der skulde være Strimler, hvor han »havde snydt«, saa kunde han da drysse lidt Sæd ud paa de bare Pletter, og vilde Vejret saa arte sig saaledes, at der kort efter kom Regn, saa kunde disse Pletter naa at komme med endda.

Efter Saatiden kom der en stille Tid. Roer dyrkedes der ikke paa Øresø, og man gled henimod den store Højtid: Pinsen. Ungdommens Tanker begyndte at kredse om Pinsefesten. Det var ligefrem en vis Tradition, for at de unge skulde til Fest i Bjærgsted Skov anden Pinsedag. Det var Aarets første Udendørsfest, og derefter kom Dyrskuet i Jyderup. Tidligere var der jo ogsaa Kildemarkedet i Hjembæk. Da det var før Cyklerne og Bilernes Tid, maatte den lange Vej foretages til Fods, men det regnedes heller ikke for saa meget den Gang at gaa lange Strækninger, og naar saa Ungdommen drog i Flok og Følge, gik det jo lettere. Lysten og Spændingen kunde jo sættes yderligere op, ved at Ungdommen lang Tid i Forvejen kvad den gamle Skovsang:

Til Pinse, naar Skoven bli'r rigtig grøn,
saa maa vi ud hver en Bondesøn;
thi det er jo Skikken her til Lands
at svinge de Piger en lystig Dans.
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

Ved Dansen der saa jeg en Pige i Fjor,
ak, gid hun kommer igen i Aar,
for alle og hver var hun ej til Fals,
jeg fik hende dog til en Wienervals.
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

I Ansigtet var hun saa rund og trind,
saa blød og yndig var hendes Kind,
og dejligere Øjne jeg aldrig saa,

en tærnet Kjole hun havde paa.
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

Hver Morgen naar jeg til mit Arbejd gaar,
jeg ser, hvorledes at Skoven staar,
hver sildig Aften, naar jeg kommer hjem,
saa tager jeg straks Almanakken frem.
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

Den Pinse den kommer saa sent i Aar,
den vistnok galt i Almanakken staar,
og længe det var med Storm og Slud,
mon Skoven dog aldrig vil springe ud?
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

Men kommer saa end'lig den glade Tid,
saa vil jeg pynte mig ret med Flid,
og træffer jeg saa min raske Tøs,
saa skal det med Dansen gaa rigtig løs.
Tra-la-la, la-la, Tra-la-la-la o. s. v.

Sommerens lyse Dage.

Efter Pinse gled Sommeren ind. Idyllisk og herligt var her at færdes i de lange Sommerdage, naar alt stod i sit fuldeste Flor. Fra Skoven hørtes Fuglenes Sang, Gøgens Kukken og Skovduernes Kurren. I Møllesøen svømmede Ænder og Gæs med deres Afkom. De smaa gulblommede Ællinger boltrede sig lystigt i det vaade Element imellem Siv og Aakandbladene og snappede efter Myg inde i Skyggen af det gamle Piletræ, der hældede sin bladrigge Krone ned mod Vandspejlet. Viberne boltrede sig i hastige Sving paa Kryds og tværs ud over Engen. Højt hævet over alt smaaligt stod Storkefar ved sin Rede paa den yderste Fløj af Staldlængens Tagrygning og knebrede lystigt med sit røde Næb. Ingen Forsørger kunde vel heller have mere Grund til Tilfredshed end en saadan Storkefar, lige under hans Synskreds var der et Forraadskammer med Overflod af Spisevarer. Hvad enten han tog sig en

Halleby Aa ved Øresø Mølle (efter Maleri af P. C. Skovgaard).

Spadseretur i Engen ved Mølleaaen eller en Tur ud i de store Herregaardsenge langs Skovene, var der rigeligt af Smaafisk og lækre Frøer, og saa havde Storkefar nok til-lige faaet Følelsen af, at han var en Slags hellig Fugl, som Dyrenes Herskere havde erklæret for fredet. Ukræn-kelig og frygtløs kunde Storkefamilien oppe fra Tagryg-ningen staa og betragte Pusleriet nede i Gaarden.

I Ruser ved Goldbroen var der stor Fangst af Aal, og i Aaen fangedes der Aborrer, Skaller og Gedder. I Hul-lerne i Aaens lerede Sider gik man paa Kребsefangst.

De lange Sommeraftener slog Ungdommen sig ned paa Grøftekanten ved Vejen. Her kunde de rigtig ligge og gasse sig i det grønne. Her var en Rigdom af Blom-ster og Planter som Hanekam, Violer, Smørblomster, Fandens Mælkebøtter, Skarntyder og Nælder.

Ud paa Aftenen kom de vævre Flagermus og kryd-sede Luften, de var saa nærgaaende og saa lystige og kaade, at de var ved at slaa Folk paa Hattepulden. Pind-svinet tog Vejen paa tværs fra Hvidtjørnen og over til det mosgroede Havegærde, hvor det gemte sig under de store

Skræppeblade. Uglen krøb ud fra det udhulede Træ, og som en Skygge bevægede den sig tværs over Engdraget fra den ene Skov og hen i den anden. Barbenede Dreng og bararmede Piger førte en blodig men haabløs Kamp mod deres Plageaander, Myggesværmene. Pigerne havde deres Strikkearbejde i Haanden, og Karlene nød deres Aftenpibe, det fremmede Passiaren. Somme Tider kom Folkene fra Nabolaget og slog sig ned i Selskabet paa Grøftekanten. Der var gerne en eller anden, der kunde spille paa Harmonika, og saa spilledes de gamle Viser og de sidst nye Dansemelodier.

Der kunde ske adskilligt i de lange Sommeraftener, det hændte, at en ung Mand fra Nabolaget blev særlig flittig med sine Besøg hos Folkene paa Øresø. Men længe kunde det ikke skjules, at han besøgte Karlene for den ene af Pigernes Skyld. I et saadant Tilfælde varede det dog ikke længe, førend Forbindelsen ligesom blev officiel proklameret, og det skete paa den Maade, at den forelskede unge Mand en skøn Aften kom med Favnen fuld af Bajere; han gav »Svogerøl« til hele Selskabet. Naar denne Omgang var givet, var der ingen mere, der med Rette kunde se skævt til Vedkommende for hans hyppige Besøg paa Gaarden.

Naa, slige Begivenheder har jo indtruffet nogle Gange før og siden, og det vakte jo heller ikke større Opmærksomhed, saalænge disse Forbindelser foregik imellem Tjenestefolkene, anderledes var det, om det var en rig Møllers Datter eller Søn, der valgte deres udkaarede, saa vilde de gamle jo nok have et Ord med at skulle have sagt. I Møller Andersens Tid var der jo heller ingen Familiebegivenheder, der kunde gribe forstyrrende ind i Hverdagslivet. I ældre Tid, medens Møllerieset endnu var et privilegeret Erhverv, blev Møllerne ofte rige Folk, og som Følge af deres store Hartkorn og velspækkede Tegnebog range-rede de da ogsaa et godt Stykke over almindelige Gaardmænd, og der skulde da ogsaa nødig gaa Skaar i Værdig-

heden, ved at de unge indlod sig paa et upassende Parti.

Men der er jo forøvrigt en gammel Folkevisе, der udtrykker, hvad der i saa Tilfælde kunde hænde, og de første Linier lyder saaledes:

Hist hvor Vejen slaar en Bugt,
ligger der en Mølle smukt,
og den kønne Mølle-datter staar derved
drømmende saa smukt om Kærlighed.
Hun elsked' Møllersvenden, han var køn,
kæk og god, men en Husmands Søn.

Og saa hedder det videre, at da Mølleren fik Nys om det skandaløse Forhold, som Datteren havde indladt sig paa, saa stod den paa Jordskælv. Møllersvenden blev jaget paa Porten, og skældende og smældende fo'r den gamle omkring i Stuerne og knaldede med Dørene, saa det rystede, og svor paa, at han nok skulde vise, hvem der var Mand i Huset. Ja, endog den vennesele, trivelige Møllermadamme var kommen helt ud af Folderne. Med Hænderne foldet over Maven trippede ogsaa hun rundt i Stuer og Køkken og smaaklynkede: Og dog, og dog, at det skulde ske i vor Familie.

Mens Uvejret rasede i Stuerne, sad Møller-datteren paa sit Værelse, skamfuld og bedrøvet over sin Brøde og tænkte paa sin Møllersvend.

Naar det første vulkanske Udbrud havde lagt sig, gik Mølleren ind til Datteren og foreholdt hende, at slig ungdommelig Letsindighed kunde selvfølgelig ikke tages alvorligt, han vidste bedre, hvad der tjente til hans kære Datters sande Lykke, og han havde da ogsaa forlængst fundet et værdigt Parti til hende. Om føje Stund skulde Bryllup'et staa, og det skulde blive et Bryllup, som skulde spørges viden om, som det sømmede sig en Møller.

Men det er jo ikke altid i slige Tilfælde gaaet efter Forældrenes Hoveder, ofte har de unge krydset deres Pla-

ner og gaaet deres egne Veje, og at det heller ikke i dette Tilfælde kom til at gaa efter de gamles Musik, beretter Visen om længere nede, hvor det hedder:

Men en Morgen saa blev Emma i sin Seng
og ved hendes Side laa en lille Dreng,
Bryllup blev kasseret, den Sag var klar,
Møllersvenden det var Drengens Far.

Møllersvenden blev nu atter hentet hjem,
Fatter sa': Den Streg i Regningen var slem,
men har I selv holdt Bryllup, er det bedst,
at det bli'r stadfæstet af en Præst.

Styr du Møllen, jeg er gammel nu og svag,
jeg har nok at leve af indtil min sidste Dag.
Jeg kan lege med den Pokkers Dreng, I har,
man kan se, en Møller er hans Far.

Da Cyklen kom til Møllen.

Ligesom Mølleren om Vinteren gav Folkene deres Kanetur, gav han dem om Sommeren en Skovtur. Den store Rejsefjedervogn fik sig en Omgang Vask ved Kanten af Møllesøen, og Char-a-bancstolene blev skruet paa, og saa var der Plads til hele den tjenende Stab: 3 Piger, 3 Karle, Stalddrengen og Møllerdrengen, og med en velfortjent Proviant af Mad og Drikke kørte de ud i det grønne; den sidste Sommerudflugt gik til Lerchenborg Have.

I de sidste Aar af den gamle Mølles Tilværelse begyndte Cyklerne at komme frem, men de var endnu meget sjældne, og der var da heller ingen af Andersens Folk, der naaede at blive Ejer af slig en Befordring. Der eksisterede nok de høje Væltepetere, men de blev aldrig almindelige.

En Sommeraften vi sad inde og spiste vor Nadver, kom Møllerdrengen stormende ind ad Døren og meddelte, at der stod en Mand ude ved Staldlængen med en Bicykle,

og hele Styrken skulde ud og se Vidunderet. Det var en af de første Aargange, den var med faste Gummiringe og fast Kædetræk. Styret havde en Spændvidde, saa Rytteren knap nok med hele sin Armlængde kunde spænde fra Haandtag til Haandtag. En af de tilstedeværende skulde prøve at køre, men drattede naturligvis af, lige saa tit han forsøgte. Først da to haandfaste Mænd kraftigt støttede ham fra hver sin Side, kunde han blive hængende et Stykke Vej, selv om han stirrede vildt frem for sig, som gjaldt det Livet. Den stolte Cykleejer skulde saa give en Opvisning i sin Færdighed som Rytter. Med Forundring saa man, at han kunde holde Balancen, og naar han saa tillige, hvor der var tilstrækkelig Plads, kunde køre rundt flere Omgange og til sidst komme tilbage i samme Træk, ja saa betragtedes han som en hel Balancekunstner, ja det var mageløst. Da en af de unge i Selskabet stilfærdigt udtrykte Ønsket om engang at blive Selvejer af et saadant Køretøj, var der straks en af de gamle, der hvast afbrød ham: Ja, du skulde ogsaa smide dine Penge ud til et saadant Skaberak. Nej, behold du dine Penge, det er jo bare en Overgang, at det er paa Mode, og at det skal være stort at rende rundt med saadan en Tingest og vise den frem, men det varer kun til en Tid, indtil tilstrækkelig mange har væltet og brækket Arme og Ben, saa hører det nok op af sig selv. Politiet skulde saamænd have forbudt dem med det samme, før der sker for mange Ulykker. Nu er saadan noget Skidt ved at tage Overhaand, ja, jeg har hørt, at der nu skulde være to ovre i Jyderup, der har faaet saadan en Bicykel.

Et Par Maaneder efter den første Opvisning var det galt igen. Det var en Søndag, at der blev slaaet Alarm, nu var der igen en Mand paa Cykle ude paa Vejen, men denne Gang blev der svaret, at nu havde vi jo set et saadant Køretøj, saa det var ikke mere noget nyt at rende efter. Ih jo dog, blev der svaret, denne Gang er den meget finere, det er en Luftcykel, og saa blev der snart igen stort Op-

løb omkring Køretøjet. Hvad Forskel der bestod mellem en Luftcykle og en anden Cykle, var der ingen, der var rigtig klar over. Cyklisten maatte derfor foretage Eksperimentet med at pumpe Luft i Cyklen.

Cyklens Fremtid blev atter diskuteret. En af de tilstedeværende fremkom med den sensationelle Oplysning, at der nu ogsaa skulde være Kvinder, der havde begyndt at køre paa Cykle, rigtignok havde han aldrig set det, men det skulde være foregaaet i København. Et Par ældre Koner slog Hænderne sammen ved denne Meddelelse, og den ene udbrød: Hvad tror du, Kesten, at Folk vilde sige, hvis vi satte os op at ride paa saadan et Køretøj. Vi vilde nok snart køre paa Hovedet i Grøften og slaa en Koldbøtte, jo det vilde blive et kønt Syn. En vittig Knægt bemærkede, at Folk naturligvis vilde tro, det var Heksene, der var paa Vej til Bloksbjerg.

Ork ja, jeg ved da heller ikke, hvordan Ungdommen er bleven, sagde en af de ældre, den har da heller ingen Ro paa sig, og nu, siden der er bygget Forsamlingshus i Hællebyore, skal de være Medlem af Ungdomsforeningen, og de skal være med, naar der skal være Parbaal, Dilettantkomedie, Danseøvelse og Fastelavnsgilder og hvad det alt sammen hedder, det koster da Penge altsammen.

En Aften i Møllestuen, hvor Cykleproblemet kom paa Tale, var det heller ikke blide Ord, der faldt om dette unyttige Stykke Legetøj, der gjorde Vejene usikre. Forkarlen gav de unge Karle en Forelæsning i Færdselslære, om hvorledes de havde at forholde sig, om de en Dag, de var ude at køre, skulde komme ud for at møde en Mand paa Cykle. I skal da bare holde Pисken højt i Vejret og derved tilkendegive Cyklemanden, at Hestene er bange, og han er da pligtig til at staa af og stille sig foran Cyklen, til I er kommen forbi. I skal ikke risikere at køre i Grøften for hans Skyld.

En Gaardmand, som var til Stede under Samtalen, forsikrede, at han aldrig vilde fæste en Karl, der havde

en Cykle, for saa snart det er Fyraften, ved man aldrig, hvor man har ham. Min Nabo havde faaet en saadan Karl i Sommer, men det blev han snart ked af; saa snart Karlen var fri om Aftenen eller om Søndagen, fartede han ud paa sin Cykle, og han nøjedes ikke med at køre i Strædet eller ude paa Gaden, men han susede helt ud af Byen og saa langt ud ad Vejen, at man ikke kunde øjne ham. Det er dog for galt, vi vil dog nok vide, hvor vi har vore Folk.

Nu et halvt hundrede Aar efter Cyklens Fremkomst kan det maaske lyde usandsynligt, at Cyklen mødte saa megen Modstand som skildret, men sikkert er det, at det var nok ved at betragtes som uanstændigt, at Kvinder satte sig op at ride paa saadan en Indretning, og i Cyklernes første Tid havde en Cyklist Pligt til at staa af, naar en Kusk gjorde Tegn til, at hans Hest var bange.

En anden Ting er, at det maaske nok mere var Kusken end Hestene, der var bange og saa ved sin Nervøsitet gjorde Hestene urolige. Forøvrigt er det jo heller ikke andet, end hvad der er sket baade før og siden, naar nye Befordringsmidler begyndte at trænge sig frem. I den første Tid, Jernbanen fremkom, var der mange, der stillede sig skeptisk overfor dette Køretøj, der kom med saadan en Fart. Sæt, det ikke var til at faa standset igen! Det er jo heller ikke saa mange Aar siden, at Kommunalbestyrelserne rundt om i Landsognene sad og drøftede indkomne Ansøgninger fra Bilfolk, der søgte Tilladelse til at køre paa Kommunens Veje, da det laa i Sogneraadets Magt at give eller nægte Bilkørsel paa Vejene. Saadanne Andragender blev i mange Tilfælde nægtet. Og nu Flyvemaskinerne, det sidste Skud paa Befordringsmidlernes lange Kæde, endnu er der mange Mennesker, der ikke tør betrodre deres Liv til en Tur igennem Luften med disse Fartøjer.

Men Cyklerne blev dog alligevel hurtigt populære, hvad en Sang fra Cyklens første Tid bevidner; her er nogle Brudstykker:

Daisy, Daisy, oh giv mit Hjerte Ro,
Daisy, Daisy hos dig vil jeg bygge og bo.
Guldring jeg regner for ingenting,
thi den bringer ej Held,
men vi paa Cyklen har Gummiring,
dejlige Daisylil.

Lygten paa Cyklen behøves ej,
thi dine Øjne blaa,
de vil jo lyse paa min Vej,
for dem kan jeg ikke staa.
De lyser som klare Stjerner
som gode Patentlanterner.
Vi kører til Verdens Ende,
vi kører, vi to, vi tvende
fra Kævl og Kiv til lystigt Liv
paa Tandem tager vi to.

Høhøsten.

Naar Høhøsten var nær, trak Mandskabet Leerne frem, der Vinteren igennem havde haft deres Plads bag en Lægte under Straataget, de var nok blevet lidt anløbet af Rust under det lange Vinterophold under Taget, men den fjernedes ved en Omgang paa Slibestenen og med Strygespaanet. Slaaskaftet skulde ogsaa efterses, om Pløk og Slaaring passede til Skaftet, om Knagene sad fast o. s. v. Det første Høstarbejde gjaldt Slaaningen af Græsmarken paa Agerjorden. Dette Arbejde gik nogenlunde let og smertefrit; strengere var det, naar man skulde i Gang med at slaa Engene. Her gjaldt det om, at Leen skar godt for at kunne fælde det store, tætte Græs. Det var da ogsaa en fast Regel, at fra den Dag Folkene begyndte at slaa Engene, fik de Snaps til Frokost og til Middagsmaden, og dette varede ved, indtil Høsten var tilendebragt. Ved Udkanten af Engen langs Aaen var Terrænet meget lavt, og her stod ofte Vand. Høet maatte derfor bjerges ind paa det højereliggende Jordsmon og stakkes op her. Midt ude paa Engen laa en træbevokset Holm, og

denne var det faste Punkt i Engen. I de første Aar, Andersen var Møller, kunde Hestene ikke komme ud paa den bløde Eng. Høstvognen blev derfor skubbet et Stykke ud i Engen og læsset, hvorefter man med et Tov forbandt Vognen med Hestene, der stod inde paa fast Grund, og paa den Maade blev Høet bjerget i Land. Senere fik man opfyldt en smal Vejstrimmel ud til Holmen, som kunde bære Hest og Vogn, og derved lettedes Hjemkørselen. I fordums Tid har sikkert hele Engarealet med det tilstødende Ellekrat staaet under Vand, saa der har været en stor Sø. Da Møllen blev nedlagt, blev Aaen ved Møllebroen opfyldt, og Stigbordene ved de to Goldbroer blev hævet, saa Vandet fik frit Løb. Da Vandstanden i Aaen sank betydeligt, blev Engarealerne fastere, det er ligesom det har hævet sig op af Sumpen; nu kan Kreaturerne færdes overalt uden at blive hængende. Naar man nu ser ud over Arealet, forundres man over, at her for 50 Aar siden laa en Sø.

Med Tiden vil Arealet, hvor der før var Sø, være fast Land, hvor Bonden pløjer langs den rislende Aa, og af den fordums Øresø er der allerede nu kun Navnet tilbage. Tiden gaar sin Gang, og om det primitive Mølleværk, som her anlagdes paa Valdemar Atterdags Bud, og som holdt sig (i forbedret Udgave) op til vore Dage, vil kommende Slægter fortælle deres Børn med en vis overbærende Medfølelse med de Mennesker, som havde deres Slid og Udkomme i den gamle Mølle, det vil forekomme dem som et Eventyr.

Før der laa en Møllesø,
nu her dyrkes Korn og Hø.

Høhøsten skulde gerne tilendebringes saa betids, at man kunde naa at faa pløjet Brakmarken, før man skulde i Gang med Sædhøsten. Paa Øresø var der kun Halvbrak. Paa den Tid var der ellers flere Landmænd, der var gaaet

over til Helbrak, men saa vidt naaede Andersen aldrig. Den fra Fædrene nedarvede Driftsform var sejt at udrydde. En fin Brakmark var den Gang en Landmands Stolthed, omtrent som en Roemark nu om Dage. Det var ligesom Landmandens Karakter og Akkuratesse afspejlede sig i Brakmarkens Udseende.

De fleste af Møllegaardens Markskifter gik fra Landevejen ved Svebølle og til Skovgærdet langs Trustrup Skov. Naar Pløjefolkene kom ud i Marken, blev Mellemmaden og Muleposerne gerne sat af ved Skovgærdet, da Folkene hellere vilde bede her end paa Grøftekanten ud ved Vejen, for der var jo det, at naar de tunge Fjælle vogne raslede forbi paa den grusede Landevej, stod der en Sky af Støv ud over Grøften, som overdængede alt og alle, der slog sig ned her. Saa var det dog bedre at holde Hvil ved Skovgærdet, her var da Skygge at finde under Hyldebusken og under Kronen af de store Bøgetræer fra Skoven, og i de ledige Minutter, hvor Hestene gumlede af Poserne, kunde man paa Grøfter og Gærder plukke Jordbær, Hindbær, Blaabær eller Nødder, som det kunde falde for. Man kunde undertiden faa et Glimt at se af Egern, Lækat eller Raadyr. Gøgen kukkede og Skovduen kurrede. Imellem det meget puslende inde fra Skoven, som kunde høres, kunde der blande sig en lydelig Klokkeklemten, snart lød Klemtningen kort og svagt og en Gang imellem kraftigt og vedvarende. Men se, den Lyd kan det dog ikke nytte, at nogen vil lytte efter mere, den er uddød i Skovene, den stammer fra den Tid, da Skovriderne og Skovfogederne havde løsgaaende Køer i Skoven, og for at Vogterdrengen bedre kunde passe paa sin Hjord her inde mellem Træerne, fik en af Køerne bundet en lille Klokke om Halsen, og skulde Køerne saa fare vild imellem de tætstaaende Træer, saa kunde Vogteren dog bedre orientere sig, i hvilken Retning hans Hjord var draget.

Arbejdet med Afhentning af Tørv paa Jordløse og Løjtved Moser til eget og til Husmændenes Brug var og-

saa blandt de Arbejder, der skulde gøres mellem Høst-tiderne.

Sædhøsten.

Naar Høsten var nær forestaaende, og Sædmarkerne gulnedes, gik Mølleren jævnlig en Tur i Marken for at se, om Rugen snart var moden. En skønne Dag kom han saa hjem og sagde til Forkarlen: Naa ja, nu er Rugen tjenlig, saa vi kan begynde at hugge den i næste Uge. Forkarlen gik saa i Gang med Forberedelserne til at begynde Høsten Mandag Morgen, og der gik Bud efter Hjælpe-mandskabet om at møde, og saa skulde det gaa løs. Men saa ligetil gik det nu heller ikke med saa vigtig en Sag som Rughøste. De ældre i Gaarden vidste bedst, hvorledes en saadan Sag skulde gribes an. Den gamle Husmand listede hen til Forkarlen og sagde til denne: Du maa hellere lade en Mand gaa ud og begynde Mejningen Lørdag Eftermiddag, aldrig var det sket, at man her i Møllen havde begyndt Høsten paa en Mandag, ikke fordi man var overtroisk, men Mandagen havde nu en Gang fra gammel Tid faaet sit Stempel som en uheldig Dag at paabegynde et nyt Arbejde paa, og hvorfor saa udfordre Skæbnen. Se derfor var det, at der altid foretoges de første Indhug om Lørdagen.

Saaledes indledet om Lørdagen stod alt disponibelt Mandskab samlet Mandag Morgen. Karlene stod med deres Mejereder paa Nakken, og Pigerne mødte i Høstforklæder og Bindeærmer, og med den skyggefulde Helgolænder paa Hovedet. I en stor Høstvogn kørte hele Styrken med rigelig Proviant ud i Marken.

I sidste Minut, før Vognen satte sig i Bevægelse, kunde det hænde, at en omsorgsfuld Husmand kunde spørge: Nu har vi vel husket det hele. Jo, jeg har det her, blev der svaret fra anden Side, thi ingen var i Tvivl om, hvad Forespørgeren sigtede til, naar han spurgte, om det hele var med. Det var Høstfolkenes tro Følgesvende

i hele Høsten, Brændevinsdunken og Ølvimpelen, og den, der sad og passede paa disse to Dele, svarede da ganske roligt, at det hele var husket.

Til Mejningen af Rugen fordredes der en større samlet Arbejdsstyrke, end Tilfældet var med de andre Kornsorter, da Rugen altid blev hugget imod, ind mod Rugstykket, hver Mejer maatte derfor følges af en Person, som tog Rugen fra og lagde den i Bunke, dette Arbejde udførtes af Pigerne, og efter disse fulgte tre Mænd, som bandt Negene. Den gamle Husmand og Drengen satte Negene i Traver.

Den første Høstdag i 1893, da vi skulde i Gang med Høsten oppe i Nærheden af Svebølle By, saa vi ovre bag Rugmarken paa Nyagergaard noget svinge rundt som Møllevinger og blinke i Solen. Vi diskuterede Fænomenet, og kom til det Resultat, at det maatte være en af disse hersens Mejemaskiner, som skulde være kommen i Brug paa nogle af de større Steder. Det gik saa trevent, forekom det os, og af og til maatte der standses for at faa fjernet Straaene, som var bleven indfiltret i Maskinen. Vi mente nok, at de gode Folk ovre paa Nyagergaard hellere maatte køre Maskinen hjem og stille den i Bero bag Laden og saa tage fat paa Mejeredet igen, det var nok saa solidt. Det blev dog Maskinen, der gik af med Sejren, medens Mejeredet nu snart er saa sjældent, at det er ved at blive en Museumsgenstand.

Modsat Rugen blev Foraarsæden, Byg og Havre lagt paa Skaar, og Straaet blev lagt inde fra Sædstykket og kastet ud efter. Disse Kornsorter laa nogle Dage paa Marken for at vejres, før der blev bundet op. Naar Foraarsæden skulde bindes, var der altid to Personer om hvert Skaar, »Opnejeren« samlede Straaene i Neg, dette Arbejde foretoges af Kvinderne med fine rødmalede, langskafte Træriver, som de svang med stor Færdighed, og Mandfolkene bandt Negene. Naar Mandskabet kom og skulde i Gang med at binde en saadan Kornmark,

kunde der fremkomme en slem Kritik fra »Opnejerne«s Side. Naar de saa ud over Skaarene paa det store Areal, kunde man næsten altid genkende hver Mejers Rækker, her viste det sig, hvem der havde Færdighed i at haandtere Mejeredet.

Skaarene skulde helst ligge lige og ensartet, Top og Rod skulde ligge i den rigtige Retning (og ikke saaledes som Tilfældet blev, om nogle af Kastene havde slaaet Koldbøtter, saa Toppen kom til at vende den gale Vej, hvilket i høj Grad besværliggjorde Opnegningen). Her var forøvrigt et Punkt, hvor de gamle Dages Høstmænd med Stolthed henkaster: Nutidens Landmænd forstaar ikke at bruge en Le, næh saa skulde de have været med, da viv ar unge, da var der Høstfolk til; at sidde og ride paa en Maskine, det kan enhver gøre.

Bjergningen af Høsten kan nok være en slem Taalmodighedsprøve for Landmændene, naar det træffer ind med ustadigt Vejr. Dog var det for de flestes Vedkommende langt værre i tidligere Tider end nu, paastaar gamle Høstmænd, og det begrundes med, at der nu mange Steder er opført Hjelme, saaledes at omtrent hele Høsten kan komme under Tag. Anderledes i gamle Dage; oppe paa Stænget paa de lave Udlænger var der ikke meget Raaderum. Den snævre Plads under Lægterne paa Straataget og over Hanebjælken var snart stoppet til; det meste af Høsten maatte sættes i Stak. Stakkene paa Øresø laa henne ved Skoven ved de to Arbejdshuse, der hørte til Møllen. Stakhaven og Avlsgaarden laa saaledes i hver sit Sogn.

Under Hjemkørselen groede den ene Stak op efter den anden, og naar Høsten var sluttet, stod to lange Rækker ved Siden af hinanden. At sætte Stak var Høstens mest betroede Arbejde, den skulde jo gerne sættes saaledes, at den ikke tog Vand, at Regnvandet ikke trængte ind fra oven eller fra Siderne, og at sætte en fin Stak var ogsaa noget af et Kunststykke, som de gamle Dages Hus-

mænd var Mestre for. En slem Kalamitet kunde indtræffe, dersom man var kommen halvt op med en Stak, og Regnen saa pludselig begyndte at styrte ned. I ustadigt Vejr havde man da ogsaa et Par store Presenninger liggende parat til at dække over Vognlæsset og den halvfærdige Stak.

Naar den sidste Trave var kommen fra Marken, kom Slæberiven i Gang, og Slodden blev revet sammen. Alt for smaaligt med Sammenrivningen af de løstliggende Straa behøvede man nu ikke at være. Var der en Strimmel, som Riven ikke havde faaet med, betragtedes dette som en Slags Offer til Sognets Fattigfolk. Efter Høsten var det den Gang et almindeligt Syn at se Konen og Børnene fra Smaakaarshjemmene gaa ude paa de store Hovmarker og sanke Aks. De havde alle en Pose hængende foran sig, som var bundet fast om Livet til at samle Aksene i. Det opsamlede Korn var haardt tiltrængt, det skulde anvendes til at fylde i den forslugne Skrighals hjemme i Svinehuset. Lige siden Familiefaderen i Foraaret var kommen hjem med en Pose paa Nakken, hvorfra han hældte en sprælende fireugers Gris ud paa Stuegulvet, havde man for største Delen maattet kapre Føden til dette Kæledyr ved at plukke forskellig Slags Grønt paa Grøfter og Gærder. Som Slutspurt paa dens korte Liv skulde den have en sidste Opfedning af indkøbt og opsamlet Korn.

Det var en Festdag i det lille Hjem, den Dag Grisen skulde slagtes, og Budgettet blev derved lettet for en svær Byrde. Det havde jo været brydsomt nok at faa en saadan Kammerat op paa sine 200 Pund. Men efter Slagtingen betragtede man da ogsaa med Tilfredshed de fyldige røgede Skinker i den aabne Skorsten og det store Sulekar med de nedsaltede Flæskesider. Den parterede Svinekrop var jo en af Hovedbestanddelene til Familiens Ernæring i den lange Vinter.

Høstgildet.

Efter Høsten nærmede Aarets store Fest, Høstgildet, sig. Heri deltog alle, som havde Tilknytning til Gaarden, og de, som havde givet en Haandsrækning med i Høsten, Husmændene med Familie. Det var en Begivenhed, som drøftedes lang Tid i Forvejen. Der laa i det hele taget saadan en underbevidst Mystik i Ordet Høstgilde. Det var jo ikke alene det med selve Festens Hovedbestanddele: Spise, Drikke og Dansen, men der skete jo altid noget, der kunde give Samtalestof til et Stykke frem i Tiden. og som med Mellemrum kunde genopfriskes. Det kunde jo hænde, at en af de gamle Husmænd i en lidt løftet Stemning kom lidt kluntet af Sted, naar han dristede sig til at inklinere og træde Dansen med selve Jomfru Petersen. En anden af de gamle Arbejdere kunde jo have faaet for rigeligt af den dampende Punch og de klare Snapse, saa han, naar han var for hjemadgaaende, maatte lodsnes over det brusende Vandfald ved Goldbroen. Iblandt Ungdommen var der ogsaa Ting, som kunde ventes opklaret ved Høstgildet. Som nu det, at den ene af Pigerne Sommeren igennem havde haft saa kissetravlt med at komme af Sted om Aftenen, og der saa blev nævnt en Person, som man mente, hun holdt Stævnemøde med. Trods Benægtelsen blev hun dog saa rød i Kammen som en kalkunsk Hane. Der var Andenkarlen, som blev drillet med en Pige fra Nabosognet, og saa var der Forkarlen, der var ankommen til Maj, som var højforlovet; det var da nok værd at se en saadan Dame, som denne Gaardens Førstemand havde valgt til sin udkaarede. Se, alt dette skulde Høstgildet give Oplysning om, naar de unges Balgæster om Aftenen indfandt sig som Deltagere i Festen.

Der var store Forberedelser i Dagene før Høstgildet. I Bryggers, Køkken og Fadebur havde Pigerne travlt, der skulde gerne være nybrygget Øl til den Dag, Brændevinstønden skulde være velfyldt, der skulde bages Sigtebrød, og der skulde slagtes. En halv Dag stod Kokkepigen i Røg

og Damp over Komfuret og bagte Æbleskiver, der som smaa Pyramider stabledes op i en lang Række Lurfade. Karlene havde ogsaa en Del at tage Vare paa før Gildet. Selve den Lørdag, Gildet skulde holdes, var der hele Formiddagen saa meget, der skulde ordnes. Husmanden havde Dagen i Forvejen været ovre i Viddiestubberne og kapret et Bundt Ris til et Par Koste, Staldene og alt udendørs blev altid fejtet med hjemmehundne Riskoste. Gaardspladsen med alle dens Krinkelkroge og Vejstykket ud for Stuelængen skulde fejes. Den toppede Mødding skulde jævnes og stables pænt op i Siderne, selv den lidt duftende Rendesten skulde have sig en Omgang med Vand og Riskost. Kornmagasinet skulde omdannes til Balsal, her blev lavet Musiktribune, ved at nogle Brædder blev lagt tværs over et Par Kasser. En Række Stearinlys skulde anbringes de forskellige Steder for sammen med en Lampe at illuminere Salen om Aftenen. Desuden blev der pyntet op med Neg af de tre Kornsorter, Rug, Byg og Havre samt af Efter-somrens farverige Blomster. Her kunde forøvrigt Hjemstavnsforfatteren Mads Hansens Høstgildevers passende citeres:

Loen vi pynter med Blomster og Blade,
vi har Georginer og Bonderoser nok,
Børnene danser allerede saa glade,
alle vore Piger staar ventende i Flok.
Bind saa Korn i Krans
Hurra! her til Lands
slutter altid Høsten med et Gilde og en Dans.

Alt skulde være saa tidligt fra Haanden, at Karlene kunde naa at pudse sig og komme i Kisteklæderne, til de skulde ind til Middagen, og Husmændene maatte ogsaa saa tidligt hjem, at de kunde faa skrabet Skægstubbene og studset Haartoppen. Men de, som havde allerflest Bryderier forud for Høstgildet paa de store Gaarde, var maa-ske nok alligevel Husmandskonerne, særligt i de Hjem, hvor der var mange Børn. Der var saa meget Tøj, der

trængte til at efterses. En gammel Frakke skulde vendes og forvandles til en ny Habit til en af Ungerne. Fodtøjet skulde til Skomager og lappes, og Fatters gamle Fjederstøvler, der i lang Tid havde ligget henslængt oppe paa Loftet, trængte rigtignok til en ordentlig Omgang. Sommervarmen havde indvirket saa stærkt paa dem, at de var kommen helt ud af deres naturlige Facon.

Det var i det hele taget et stort og besværligt Problem at skaffe Tøj til hele Familien. Konen havde Sommeren igennem tillige med hele Børneflokken gaaet ude paa Herregaardens Roemark for at renholde de to Tdr. Land, hun havde paataget sig, men Sliddet havde da ogsaa givet den nette Sum af 40 Kr. Den indtjente Kapital var nøje bestemt til Fornylse af Familiens Garderobe, som skulde anskaffes til Høstgildet. Det gjaldt nu om at faa det mest mulige ud af Summen, og derfor vandrede Konen en Dag med de mange Penge omhyggeligt indbundet i en Knude i Lommetørklædets ene Hjørne, over til Marskandiseren, Lars Jørgen Petersen i Jyderup, hvor de mere velhavende afhændede deres brugte Tøj, her var da Mulighed for at faa lidt mere ud af Finanserne.

Jo vist var der meget at gøre ogsaa i Arbejderhjemmene, før hele Familien var klar til Fest, men for disse Mennesker var Høstgildet i de Tider ogsaa Aarets største Begivenhed. Naar saa Dagen oprandt, og alle var kommen i Stadstøjet og var paa Vej til Gilde, betragtede Husmoderen hele Familien med en vis Stolthed. Trøjen, som var syet om af den gamle Frakke til lille Poul, passede saa godt og sad saa nydeligt, og Hanne havde faaet en fin Kjole af den Strimmel Tøj, hun havde købt hos Marskandiseren. Ja, selv Fatters genstridige Støvler havde næsten helt faaet deres naturlige Form igen og saa helt pæne ud. Og saa var der hende selv, som hun nær havde glemt for alle de andre, ogsaa hun havde faaet sig en pæn Kjole og Hat hos Marskandiseren. Jo, nu kunde de være bekendt at drage til Gilde.

Høstgildet tog sin Begyndelse ved Tolvtiden. I stiveste Puds samledes alle Gaardens Folk, de gifte med Kone og Børn, og indtog deres Pladser omkring Middagsbordet. Middagen bestod af Suppe og Oksekød med Peberrodsovs, senere paa Eftermiddagen vankede der Kaffe med hjemmebakke Kager, hvilket rigtignok ikke var Hverdagskost paa Øresø. Høstgildet kunde nok være en streng Dag at slippe igennem baade med Mad og Drikke. Aftensmaden bestod af Smørrebrød, og det var endda Sigtebrød, hvilket ikke havde været i Huset siden Jul, og imens gik Brændevinsflasken sin flittige Runde.

Efter Aftensmaden samledes alle i Danselokalet. Per Spillemand og hans Søn fra det gamle Hus ude ved Dokmosen besteg Musiktribunen, hev Violinerne frem, og efter at de med alvorlig og sagkyndig Mine havde stemt Instrumenterne, begyndte de at stryge løs, og snart var Dansen i fuld Gang, og der dansedes alle de Danse, som nu kaldes gammeldags. Der var Pærevals, Sekstur, Rheinländerpolka, Trippevals, Pigernes Fornøjelse, Kontrasejre og den sidste nye Vals »Si' God Morgen, Hr. Sørensen«. De unges Balgæster havde nu indfundet sig. Ogsaa Møller Andersen havde indbudt sine Omgangsfæller til Dagen, og disse kom da ogsaa en Omgang ind i Salen og deltog i et Par Danse for ligesom at kaste lidt Glans over Festen, saa det var til sidst en anselig Forsamling, der deltog i Gildet paa gamle Øresø. Kl. 9 vankede der Risengrød og Sylte med Rødbeder, hvorefter man klemte paa med Dansen igen.

Kl. 1 blev der igen en Pavse, og et højtideligt Afsnit af Festen skulde foregaa. Midt paa Gulvet blev anbragt et stort Bord, og ind kom en dampende Bolle Punch og tillige et stort Antal Tallerkener med Æbleskiver, hvorover der var drysset stødt Melis. Efter at alle havde faaet sig et Glas Punch og et Par Æbleskiver, stemtes der i med Skaalsangene. Den første og højtideligste blev sunget for Møller Andersen, hvor alle istemte: Møller Ander-

sen til Ære skal denne Skaal være, vi sjunger med Glas-set i Haand, og Skam faa den, som ikke, Møller Andersens Skaal vil drikke. Hurra, Hurra, den Skaal var bra', Hurra. Møller Andersen længe leve, Hurra!

Efter Andersens Skaal blev Husholderskens, Jomfru Petersens Skaal sunget, og derefter fortsattes med Piger-nes, Karlenes og Husmændenes Skaal for til sidst at slutte med: Dette skal være vort Selskabs Skaal.

Efter denne Drikkepause stemtes Violinen atter til Dans. Mændene havde nu faaet skyllet Ganen, og med lidt ophedede Hoveder og højt Humør tog man atter fat paa Dansen. Sekstur! blev der raabt, og skyndsomst farer Herrerne hen og erhverver sig en Dame. Et Hold er straks fuldtalligt med fire Par, medens et andet Hold ikke er naaet længere end til tre Par. Et Par til! lyder det. Lars Pæsen, lad Maren Sofie være din Dame, og saa maatte Maren frem fra Hjørnet og træde Dansen. Musikken spillede op, og Danserne snurrede med hverandre i Haanden i en svirrende Rundkreds. Kæde, lød det fra et Par Mandsstemmer, og for ligesom at sætte Humøret endnu en Tak op, knaldede 8 Venstrebenstøvlehæle mod Gulvet, saa det rystede i Salen. Efter Kædens Slutning svingede de lystige Husmænd Konerne rundt i saa rask Tempo, at den nederste Kant af de lange Kjoler svævede i en stor Bue om Fødderne. Ja, det hændte endog, at en overlystig Balherre løftede en af de unge Piger op fra Gulvet og svingede hende rundt, saa hun hvinede.

Ja, det var et Gilde, ja, det kan I tro,
rigtig et Høsttidens Gilde!

Et vigtigt Afsnit af Dansen begyndte, naar det pludseligt lød: »Damerne har Ordet«, det vilde sige, at det nu var Damernes Tur til at byde op til Dans, og saa havde Herrerne at holde sig i Baggrunden. Der kunde nok blive en lille Standsning i Dansen i den Stund, Damerne fik Or-

det, det var ligesom de ikke rigtig kunde komme i Gang i den nye Rolle, som var blevet dem overdraget, men saa lagde Anna Stuepige for. Med raske Fjed svansede hun hen over Gulvet og inklinerede for den udsete Balherre, og snart var Dansen atter i fuld Gang med Anna og hendes Kavalier som Fordansere.

Anna havde sin nye Balkjole paa, ak ja, den Kjole havde vi hørt om hver Aften de sidste fjorten Dage. Det havde knebet svært med at faa den færdig i rette Tid. Mangen en Gang travede Anna til Sypigen, hvor hun foran det store Spejl stod og prøvede, maalte og kritiserede, vendte og drejede sig. Sypigen havde travlt, Dagen lang og halve Nætter maatte hun slide i det for at tilfredsstille sine Kunder. Men Anna pressede paa, unødig mange Gange aflagde hun Besøg hos Sypigen, hendes Kjole maatte og skulde være færdig til Høstgildet, ja det var næsten, som hendes Livs Lykke afhang af, om den Kjole nu ogsaa blev færdig i rette Tid.

Ved Middagstid paa selve Gildesdagen kom Laura Sypige ind ad Portlaagen, og paa den ene Arm bar hun en fin Pakke. Der er Annas nye Kjole, hviskede Karlene, der stod og kikkede ud af den halvaabne Stalddør. Sypigen gik tværs over Gaarden og ind i Pigekammeret og lagde den fine Pakke paa Sengen, medens der samtidig steg et Lettelsens Suk op fra Annas bekymrede Hjerte. Men om Aftenen svang Anna sig i Dansen i sin nye Kjole som en Festens Dronning.

De Mænd, som ikke dansede, spillede Kort: Sjavs, Firkort, Seksogtres og Napoleon.

Før Gildesfolkene gik hjem, fik de Smørrebrød med Snaps og Kaffe med Brød. Et godt Stykke efter Midnat begyndte Deltagerne at bryde op. Der var jo blandt de unge Karle dem, der skulde følge Baldamen hjem ofte et langt Stykke Vej, Konerne maatte til at samle sammen paa Familien og gøre den klar til Afmarch. De smaa var bleven søvnige og hang med Næbbet, den mindste anbragte

Moderen paa Armen, godt indpakket i et Sjal, og det næste ved Haanden. Det største af Børnene skulde saa Fatter tage sig af, men det blev i mange Tilfælde omvendt, det blev Gutten, der maatte se at faa Far slæbt med, det var ikke saadan at forlade et godt Selskab og faa snakket færdigt. Endelig efter den sidste Afskedstagen skred Familien ud i Nattens Mørke, og ved Hjælp af Lyset fra Tællepraasen i den lille Bliklygte manøvrerede de sig hjem ad de daarlige Veje eller langs en Sti ud over Hovmarken til det lille Hjem.

Et Høstgilde var sluttet, lagt til den øvrige Kæde af Høstgilder med deres Scener og Tildragelser, men blandt mange af Udmarkens Børn, der senere hen i Livet som voksne fik deres Virke paa helt andre Felter, maaske langt fra Hjemegnen, fik Høstgilderne, som de formede sig i gamle Dage, en stor Plads blandt Barneaarenes Erindringer.

Efteraaaret.

Efter Høstgildet var man inde i Efteraaaret. Der var om Efteraaaret et stort Arbejde, som nu er blevet sjældent, om ikke helt ophørt, og det var at tække Stakke. De mange Sædstakke, som skulde staa ude det meste af Vinteren, indtil der, efterhaanden som Tærskningen skred frem, blev fornyet Plads i Laden og paa Stænget, blev tækket med den først aftærskede Rughalm. Det foregik paa den Maade, at man tog en stor Lok af et Halmknippe og redte den lidt ud, hvorefter den ene Ende af Halmvisken blev stukket ind i Stakken, og den øvrige Del hang saa ned ad Siden. Naar en Stak var sat og tækket rigtig, kunde den staa ude hele Vinteren uden at tage Skade af Regnen.

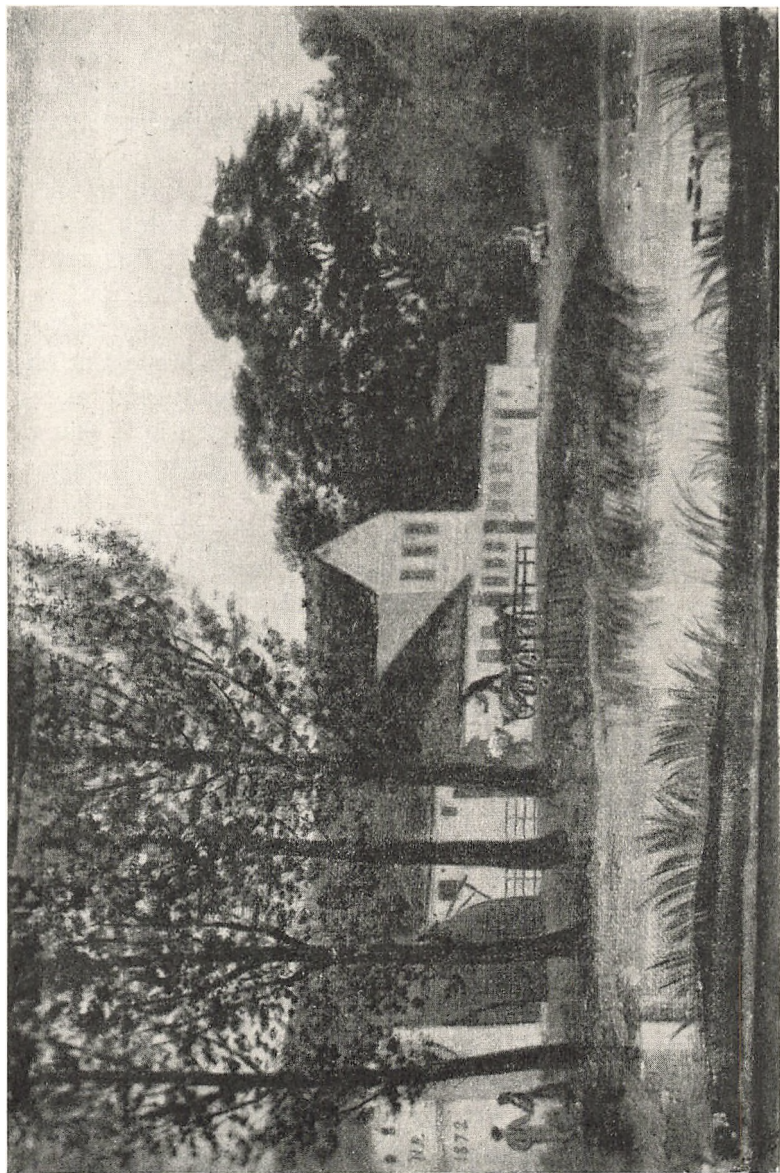
I den Tid var det et almindeligt Syn paa Vinterdage at se et Par Heste gaa rundt ude paa Maskinomgangen udenfor Loen og trække Tærskemaskinen. Enhver Bondegaard havde sin Tærskemaskine. Paa mange Husmandsteder tærskedes hele Høsten med Haandkraft med Plejlen.

Et konstant Led i Efteraarets Markbillede var de løsgaaende Kreaturer paa Græs- og Stubmarker, hvor den ukonfirmerede Tjenestedreng svang sit Scepter i Form af en lang Pisk over sine Undersaatter. En Foredragsholder, der berørte dette Spørgsmaal, udtalte, at i Jylland kaldtes Knægten, der vogtede Kreaturerne, for Hjorddreng, medens det paa Sjælland hed Vogterdreng. Disse Benævnelser er ikke helt rigtige, i hvert Fald her paa Egnen hed det hverken Hjorddreng eller Vogterdreng, men derimod Hyrdedreng, og i daglig Tale blev endda d'et strøget, saa det kom til at hedde Hyredreng. Hver eneste Gaard i det ganske Sogn havde sin Hyrdedreng, og mellem disse Drengene var der godt Samkvem, naar de mødtes ved Markskellet.

Naar alt andet udendørs Arbejde var fra Haanden, gik man i Gang med Efteraarspløjningen. Herligt og stemningsfuldt kan dette Arbejde være, naar Skov og Mark staar falmet i Efteraarets brogede Dragt. Det travle Fugleliv i Skov og Eng var ebbet ud. I Hejrebjerg og Trustrup Skovene var Gøgens Kukken forlængst hørt op. Storken og Viben var som andre fornemme Gæster flygtet for Vinteren og draget sydpaa for igen at vende tilbage, naar Sol og klar Himmel atter stod højt ud over Enge og Skovene ved Øresø.

Endnu et Kik ind i Møllen i den travle Efteraarstid. I de tunge regnfulde Efteraarsdage herskede der et sært dunkelt Halvmørke inde i Møllen. De smaa firkantede Ruder var næsten helt tildækkede med Spindelvæv, i hvis Net Melstøv og døde Fluer hang i tykt Lag. Over en Bjælke havde et Svalepar haft deres Bo, og Sommeren igennem havde de faret ud og ind igennem en ituslaaet Rude. Der var lavt til Loftet i de gamle Møllehuse, svære Bjælkekonstruktioner bar Loftet, der var haardt tynget af de store Møllestene og de mange fyldte Kornække.

De to store Vandhjul var helt dækket af en Overbygning, som laa dybt nede i den stensatte Vandgrav.

Øresø Mølle. Efter Maleri af Rademacher. Privateje.

Vandet fra Søen var dæmmet op ved et Bolværk med Stigborde, og her aabnedes og lukkedes der for Vandet, ved at Møllersvendene med en Stav slog nogle Slag henholdsvis i nedad- eller opadgaaende Retning mod en Tværstang, som var fastgjort til Stigbordene.

En saadan Vandmølle kunde lignedes ved en levende Organisme. Om Morgenen, naar Dagens Gerning skulde begynde, lænede den hvide Svend sig ud over Bolværket og med tre Slag af sin Tryllestang aabnede han for Sluserne, det var, som om han aabnede for selve Livets Kilde. Vandet begyndte at styrte nedover de brede Sluffer paa Vandhjulet, og jævnt og sindigt begyndte det mægtige Hjul at dreje rundt, og snart var det i fuld Gang. Vandet piskedes til Skum, og i en strid Strøm vældede det ud i Hallebyaa paa Vej til Tissø.

Stod man inde paa Møllen, kunde man imellem den megen Støj tillige høre en svag Lyd nede fra Dybet og mærke en svag rystende Fornemmelse fra Ydervæggen. Det var det store Hjul nede i Vandgraven, der bevægede sig, det var som selve Mølleriets Hjerte, der arbejdede.

De to Ting, Vandets Nedstyrtning og Vandhjulets Omdrejning, saa man ikke noget til inde paa Møllen, og dog var det dem, der drev hele Maskineriet, det var som selve Blodomløbet og Hjerteslaget, hvorfra alt Liv udgaar. Naar disse paa Møllersvendens Bud var sat i Gang, begyndte der at blive levende inde paa Møllen; Kamme, Snore, Remme, Drev og Valser greb ind i hverandre, og de mange store og smaa Hjul begyndte at dreje rundt, den brummende Kværn var i Gang med at findele Kornet.

Møllersvendene tumlede med de fyldte Kornslumpe fra Bøndervognene. I lange Rækker blev Sækkene sat af paa Sædbanken langs Væggen. Fra Hejseværket oppe paa Loftet hang et Reb igennem et lille Hul i Loftslommen ned til Gulvet, ude i Enden af Rebet var en Løkke, som blev slaaet om Mundingen paa Kornslumpen, og de tunge Sække hejsedes op igennem et Par Smæklemme i

Løftet, som efter at Sækken var passeret igennem, atter faldt tilbage over Aabningen. Sækken lededes hen til Beholderen, hvor dens Indhold blev styrtet ned i Kværnen, hvorfra det i formålet Tilstand løb igennem en Tragt og ned i den udspændte Sæk.

Det var Christian Møllersvends Yndlingsplads at stille sig ved Udløbstragten og stikke den ene Haand hen under Tragten og lade den varme Skraasæd kærtegnende løbe mellem Fingrene, og her paa denne Plads vurderede han ogsaa, om Kornet var malet tilpas, hverken for fint eller for groft. Om Vinteren var det ofte langt ud paa Aftenen, før Christian hævdede Staven og slog Bom for Krafttilførselen, saa Mølleriets mange travle Lemmer slap-pedes for kort efter helt at gaa i Staa.

Nogle af de større Gaarde benyttede den Fremgangsmaade, at de til Stadighed havde et Læs Korn staaende paa Møllen. Naar de saa nogen Tid efter kom med endnu et Læs, blev dette ogsaa sat af, og den henstaaende Sæd, som i Mellemtiden var bleven malet, blev læsset paa Vognen, og man var paa den Maade hurtig klar til at køre hjemad igen. Landmanden havde ved den Fremgangsmaade den Fordel, at han ikke behøvede at gaa en halv Dag og vente paa at faa malet; der var jo dem, der tog Tiden nøje i Betragtning, og for Møllen var det jo behageligt at kunne male et stort Læs Sæd, naar der indtraf et belejligt Tidspunkt.

Vindmølle kontra Vandmølle.

Mølleriet var i flere hundrede Aar et beskyttet Erhverv, og det var forbudt at bygge Vindmøller uden særlig Tilladelse. Ja, der berettes endog om, at sine Steder havde Fæstebønderne Mølletvang. Der blev paabudt dem en bestemt Mølle, hvor de skulde lade male. Dette høstede Vandmøllerne stor Fordel af, og der gik mange Historier og Anekdoter om Mistro til Møllerens Ærlighed; det var altid, naar der skulde toldes, at Samvittigheden

sov. Misforholdet mellem Møllernes Fedme og velspækkede Pengepung og Bøndernes Fattigdom bidrog stærkt til at vække Bøndernes Mistro til Møllernes ærlige Brug af Toldkarret. En Anekdote lyder saaledes: Det bliver værre for jer end for mig, sagde Mølleren, han havde kun to Kunder at male for. Jeg vil gerne have, at Folk skal have, hvad de skal have og knapt det, sagde Mølleren, han toldede to Gange.

Naar en Dreng kom i Lære, var det første, der blev ham indprentet, at han skulde huske at tolde, saa snart Kornsækkene kom indenfor Døren. Derefter kom Sven-den, og han mumlede noget, om Knægten nu har husket at tolde, og saa tog ogsaa han et Maalfuld af Bondens Slump. Saa kom Møllermadammen og sagde: Ja, Folkene er altid saa glemsomme, naar det gælder at tolde, og saa dykkede Toldkarret atter ned i Posen og fyldtes, og sluttelig kom Mølleren og nappede Toldmaalet, men nu lød det da endelig flerstemmig, at der var toldet. Tolde den, som tolde skal, sagde Mølleren og tog en toppende Told-skaal Korn af Bondens Sæk. I en anden Anekdote hed det ogsaa: Det er et Held for Mølleren, at Bondens Sæk ikke kan tale.

I 1852 blev Mølleprivilegiet ophævet, og Erhvervet blev givet fri, og det varede nu heller ikke saa mange Aar derefter, før Vindmøllerne begyndte at blive paa-gaaende Konkurrenter. Vindmøllerne havde den Fordel, at de kunde opføres paa ethvert højtliggende Sted centralt for Kundekredsen, medens Vandmøllerne var tvunget til at ligge der, hvor Vandkraften bød sig, selv om dette var paa et afsides beliggende Sted.

Naar Vindmøllen paa Bakken en Sommerdag i Høst svingede sine Vinger rundt, og Solen sank vesterude, saa kunde dens Vingers Skygge fange alle Hustagene i den hele Landsby. Ja, ind under Aften kunde den endog strejfe Rugtraverne paa Marken bag Byen. I slig en Stund kunde en saadan ungdommelig livsmodig Mølle let faa samme

store Tanker om sig selv som hin lille Nisse, der spejlede sig i Havet; den kunde tro, den var Verdens største Mølle. Ikke underligt, at den saa lidt overlegent ned til den misundelige Vandmølle, der laa nede i Sumpen og brugte Mund, og kaldte den en gammel Gnavpotte.

Men har da Vandmøllen slet intet at kunne fremføre til sin Fordel, som er værd at nævne? Aah jo, den har saavist ingen Grund til at undse sig, den har gjort det godt, den gamle Olding, trofast har den røgtet sit Kald igennem Hundreder af Aar. Et smukt Kald fik Vandmøllen at udføre, saadan at forarbejde Markens Afgrøde og skille Skal fra Kerne, saa det bliver tjenlig til Føde for Mennesker. Den havde set Slægter gaa i Grav og set nye Slægter vokse op, og alle betjente den samvittighedsfuldt.

Paa sin Vis var Vandmøllen dog ogsaa i mere Kontakt med selve det levende Liv end Vindmøllen. Som Vindmøllen laa der oppe paa Bakken, arbejdende altid i strid Modvind, virkede den kold og utilnærmelig. Intet levende, det være sig Mennesker, Dyr og Planter, fandt Behag i at opholde sig i dens Nærhed. Træer og Buske forpiskedes af Regn og Blæst, og Solen sved om Sommeren haardt paa Plantevæksten. Dyrelivet, baade det, der færdedes i Luften og paa Jorden, holdt sig helst paa Afstand. Ja, selv Mølleren havde opslaaet sit Bo paa Afstand ved Foden af Bakken.

Anderledes var det med Vandmøllen, her myldrede det af Liv. Næsten alt for frodigt vældede Plantevæksten op om Foraaret. Mægtige Piletræer satte Møllen helt i Skygge. Frugttræer og Buske og store Skræppeblade udfoldede sig, og Espalieroser og Vedbend klamrede sig ind til Møllens lune Vægge; det var som det hele omfavnede og holdt sammen paa de gamle Bindingsværksmure, der stod der med godt Fodfæste paa de store Kampesten, der stak frem af Grunden. Den megen Vækst udfoldede sig hen paa Sommeren til et prægtigt Blomsterflor og senere til en rig Høst. Husdyrene vrimlede omkring de gamle

Længer og slikkede Solskin. Storken byggede paa Taget, og Smaafuglene stiftede Hjem under dets skærmende Straatag. Ogsaa Menneskene følte Velvære og Tilfredshed i den gamle Vandmøllers Omgivelser. Om Vinteren søgte Folk og Fæ Beskyttelse under Møllegaardens lune Tag.

Vandmøllerne er nu stærkt paa Retur. Værre end Vindmøllerne til at konkurrere dem ud var Elektriciteten, Motor- og Dampkraften. Øresø Mølle blev dog forskaanet for en snigende Svindsots Død. Den havde fuldt op at gøre omtrent til det sidste, indtil en skønne Dag Dødsdommen blev fældet over den, og den ubarmhertigt blev ryddet af Vejen.

Vindmøllerne fortsatte en virksom Tilværelse, efter at flere af Vandmøllerne var ophørt, men om deres Dages Tal er det ikke værd at tale nu under Oliemotorernes og Elektricitetens Fremtrængen. Ved Aaret 1930 var der omkring 3000 Vindmøller i Danmark, men nu 10 Aar efter er der kun omkring ved det halve. Paa flere Vindmøller er Hatten og Vingerne pillet ned, og inde i det kullede Skrog er installeret Elektricitet eller Motorkraft.

De to fordums Konkurrenter, den blide, yndefulde Vandmølle i Dalen med sin Møllegaard, sin Møliesø og sin Mølleeng og den vidtskuende, pyntelige Vindmølle paa Bakken med sit kraftige Vingesus, kommer nok til at dele Skæbne. De vil ad Aare sandsynligvis helt forsvinde fra det danske Landskab.

BØGER

Arthur Fang: Fra Isefjord til Køge Bugt. En Hjemstavnsbog, udgivet af Skolebiblioteksforeningen for Roskilde Amt. 192 S. Roskilde 1940.

Blandt de Hjemstavnsbøger til Brug i Undervisningen eller i Studiekredse, som har set Lyset i de senere Aar, indtager Arthur Fangs Bog en fremragende Plads; jeg tror næppe, nogen af de andre overgaar den i kyndig og klar Behandling af Stoffet. Det er en stor Fordel, at en enkelt Forfatter har kunnet beherske hele det vidtspændende Stof og har gjort det paa saa overlegen en Maade som her. Vi kunde ønske os en lignende Bog for Holbæk Amt! Den omfatter først Egnens Geologi og dernæst især dens Historie fra Rensdyrjægerens Tid op til vore Dage. Maaske burde der ogsaa have været Afsnit om Flora og Fauna. Men den historiske Oversigt er klar og storartet, og Bogen bør finde mange Læsere ogsaa her oppe i Nabolandet.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1940 indeholdt 8 rigt illustrerede Afhandlinger, bl. a. H. C. Broholm: Mandsdragter i Bronzealderen, C. M. Smidt: Dronningholm ved Arresø og Margrethe Hald: Af Halmen og i Dynen.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1941 indeholder 10 Afhandlinger; vi nævner: Arne Ludvigsen og Ax. Steensberg: En dansk Bondegaard gennem 2000 Aar (Pebringegaarden ved Karise), Therkel Mathiassen: Vore ældste Menneskefremstillinger; C. I. Becker: En Begravelsesplads fra yngre Bronzealder (ved Hundested), Chr. L. Vebæk: Middelalderlige Bondegaaarde paa Grønland; H. Norling-Christensen: Et Bronzealders Helligtegn. — Disse Aarbøger har faaet mange Læsere og fortjener det; de giver en i bedste Forstand populær Fremstilling af nye Resultater inden for dansk Museumsforskning.

I Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 1939 har Museumsinsp. C. I. Becker en stor Afhandling med Emne fra vort Amt, „En Stenalderboplads paa Ordrup Næs“, fundet 1935 af Fiskerne Holger og Valdemar Villadsen. Fundet synes at vise, at Ertebøllekulturen i Kystegne har bevaret en længere Levetid end tidligere antaget, langt op i Yngre Stenalder.

Foreningen „Danmarks Folkeminder“ har til sine Medlemmer udsendt 2. og sidste Levering af J. S. Møllers store

Værk: „Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering“, som vi omtalte i Fjor. Bogen er overalt blevet anmeldt særdeles rosende.

Kirken. Hvad enhver bør vide om vor danske Kirke; en smuk lille Bog af Provst Otto Holmgaard og Dr. teol. Niels Nøjgaard. Den giver værdifulde Oplysninger om vore Kirker, Gudstjenestens Ordning og Indhold, Menighedslivets Udvikling i historisk Lys, og den fortjener mange gode Læsere. (192 Sider, rigt illustreret, Kbh. 1940).

„Fortid og Nutid“, udg. af „Dansk historisk Fællesforening“, har i 1939 bragt Prof. Dr. Knud Jessens Afhandling: Naturforholdene og Mennesket i Danmarks Oldtid. I 1940: Werner Christensen: Fosfatanalysen i Arkæologiens Tjeneste, en højst interessant Redegørelse for de Undersøgelser, Forfatteren har gjort paa Steder, hvor der har ligget gamle Landsbyer, eller ved Trelleborg, af Kulturlagets Fosfatindhold. — Gunnar Olsens „Studier i Præstemantallene 1677—87“ hviler for en Del paa Materiale her fra Holbæk Amt. Disse Mandtal til Ekstraskatteerne fra Tiden omkring 1700 giver en Del værdifuldt Stof, ikke mindst for Lokalhistorikere.

„Danske Historisk Fællesforening“ har desuden i 1940 udsendt „Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19 Aarh“. Med Tekstlæsninger. Ved Dr. Holger Hjelholt. Med denne Bog faar de mange, der i Arkiverne søger personalhistoriske eller lokalhistoriske Oplysninger om Slægt eller Egn, et værdifuldt og længe savnet Hjælpemiddel til at lære at læse gammel Skrift. Her er klare Gengivelser af alle Slags Breve, Regnskaber, Tingbøger o. lign., og i et medfølgende Teksthefte findes „Oversættelserne“.

Af den rent lokale Litteratur kan nævnes, at „Holbæk Købstads Historie“ nu er naaet til 14. Hefte og skulde kunne afsluttes i Aar; Holbæk Amts Landboforening har udsendt et smukt udstyret Festskrift i Anledning af Foreningens 75 Aars Jubilæum 9. Dec. 1940. Ogsaa Bager- og Konditoriarbejdernes Forbunds Holbæk Afdeling har fejret Jubilæet 1890—1940 med et Festskrift; det samme gælder Arbejdernes Fællesbageri i Holbæk, hvis Historie Anton Hansen har skildret i den nydelige lille Bog: „Det gamle Bageri“ 1891—1941. Endelig skal nævnes Aarsberetningerne fra Museerne i Kalundborg og Holbæk; til sidstnævnte har cand. mag. Niels A. Christiansen skrevet to Afhandlinger: „En Stenalder-Boplads, Holbæk Museums Deltagelse i Nationalmuseets Udgravning i Aamosen ved Ungløse“, i Aarsberetningerne 1940 og 41.

Albert Thomsen.

HISTORISK SAMFUND

i 1940

Aarsmødet afholdtes Søndag den 10. Marts (udsat fra 17. Febr. paa Grund af Vintervejret) paa „Postgaarden“ i Holbæk. Ved et Styrelsesmøde Kl. 2 bød Formanden det nye Styrelsesmedlem, Forst. Eskild Nylev, Velkommen og meddelte, at Økon. Selskab havde sendt et Bidrag paa 100 Kr. til Kundbysten. Det vedtoges at samles i Kundby en Søndag i Foraaret og forevise Stenen for Sognets Beboere, vore Medlemmer og andre interesserede. Ved Generalforsamlingen samme Dag bød Formanden Velkommen og udtalte Mindeord over Forfatteren Thorkild Gravlund, der nogle Aar havde været Medlem af vor Styrelse. Hr. Lunn opfordrede endvidere til at give Bidrag til hans Mindesten og gav Oplysninger om Kundby-Stenen. Sekretæren forelagde Beretning og Regnskab; begge Dele godkendtes. Til Styrelsesvalget i 1940 indstilledes til Nyvalg Amdsraadsmedlem L. P. Larsen, Igelsø, og Forstander Nylev, og til Nyvalg i Stedet for Hospitalsforvalter Mørch, Postmester Paludan-Müller, Nykøbing. Til næste Aars Mødested valgtes Jyderup. — Ved Foredragsmødet Kl. 4 talte Højskolelærer, cand. mag. Vald. Nielsen, Vallekilde, om Litteraturkritikeren Clemens Petersen. — I et afsluttende Styrelsesmøde konstituerede Styrelsen sig med Genvalg til de forskellige Poster og Udvalg. Det vedtoges at trykke et Oplag af Dr. Møllers Fører i Kalundborg Kirke til Forhandling i Kirken.

Paa Stavnsbaandsløsningsdagen d. 20. Juni, „den danske Bondestands Fødselsdag“, som Asmund Gleerup engang kaldte den, samledes en lille Kreds af Medlemmer og Interesserede i Kapellet i Kundby Kirke. Formanden foreviste Mindestenen, der nu hviler over den Gravhvelving, hvor Etatsr. Vilh. Aug. Hansens og hans Hustruers Kister staar, en cirkelrund Ølandssten med følgende Indskrift, tegnet af Arkitekt Marius Pedersen, Holbæk, efter Sekretærens Skitse.

Her hviler
 Bondens nidkære Talsmand
 Medlem af den store Landbokommission
 Konferensraad
VILHELM AUGUST HANSEN
 til Frydendal
 * 24.—10.—1744 † 20.—5.—1796
 og hans Hustruer
JAKOBINE ELISABETH GRAAH
 * 1752 † 1786
 og hendes Søster
INGER CHARLOTTE GRAAH
 * 1747 † 1818
 — 1788 — 1938 —

Formanden talte om de store og tunge Begivenheder, vi havde oplevet i dette Foraar. Der skrives nye Blade i vort Fædrelands Historie, men ihvor det end gaar, saa er Dansken født til frie Mænds Færd og ikke til Trællekaar. „Vi ved, at et Fjeld kan sprænges, og tvinges kan en Elv, men aldrig kan et Folk forgaa, som ikke vil det selv“. Vi maa løfte den dyrebare Arv fra Fædrene og værne om de gode Minder, de gav os, og her har Historisk Samfund en særlig Opgave. Vi staar her ved en god dansk Mands Grav. Vilhelm August Hansen og hans to Hustruer hviler under Gulvet her. Han var Medlem af den store Landbokommission og gjorde et stort og betydningsfuldt Arbejde for at hjælpe Bonden frem til bedre Kaar. Han var Idealist og bragte de Ofre, det koster. Vi vil ære hans Minde! Hr. Lunn takkede til sidst Holbæk Amts Sparekasse, Holbæk Amts økonom. Selskab og Holbæk Amts Landboforening for Bidrag til Stenen, og lagde derefter en Buket af Bøg og Eg fra gamle Træer ved Torbenfeldt, V. A. Hansens Hovedgaard, paa Stenen som en Hilsen fra Hofjægermester Treschow. „Saa overgiver Historisk Samfund Stenen til Kundby Kirke. Værn Mindet om en af Holbæk Amts bedste Sønner!“ Paa Menighedsraadets Vegne takkede Provst Rørbeck for Stenen og lovede, at dette Minde altid vilde blive holdt i Ære.

— Nogen Sommerudflugt holdt Foreningen ikke paa Grund af de særlige Forhold, der skyldtes den tyske Besættelse af vort Land.

— Paa et Styrelsesmøde d. 9. Dec. opgjordes Resultatet af Afstemningen, der viste, at L. P. Larsen og Nylev var gen-

valgt med hver 20 St., og Paludan-Müller nyvalgt med 16 St. Desuden drøftede man en Plan om at afholde nogle nationalhistoriske Møder i Amtet i Forening med andre nationale Foreninger.

— Historisk Samfunds Medlems tal var 1. Jan. 1939: 837. 1. Jan 1940: 835 og nu 1. Jan. 1941: 845.

Albert Thomsen.

Af Historisk Samfunds Regnskab for 1940

Indtægter:

Kassebeholdning fra 1939	Kr. 134,64
Tilskrevne Renter	" 16,00
Tilskud fra Staten	" 155,00
" " Holbæk Amt	" 200,00
" " Holbæk Byraad	" 25,00
" " Kalundborg Byraad	" 25,00
" " Holbæk Amts Sparekasse	" 200,00
" " Spare- og Laanekassen	" 100,00
Til Kundby-Stenen: Holbæk Amts økonomiske Selskab	" 100,00
Aarsbidrag fra Medlemmer (incl. Porto)	" 2742,75
Indtægter ved Salg af Skrifter	" 251,23
Kr. 3949,62	

Udgifter:

Aarbogens Fremstilling	Kr. 2017,17
Forfatterhonorarer	" 534,00
Aarbogens Udsendelse og Uddeling	" 494,00
Aarsmødet	" 88,20
Styrelsesmøderne	" 50,60
Sekretærens Honorar	" 300,00
Honorar til Aarbogsekspeditionen	" 150,00
Korrespondance, Telefon, Repræsentation m. m.	" 43,11
Kontingent til Historisk Fællesforening	" 49,92
Leje af Lagerlokale	" 60,00
Kundby-Stenen a conto	" 185,00
Diverse	" 13,80
Kr. 3835,89	
Kassebeholdning	" 113,73
Balance ...	Kr. 3949,62

Paategning:

„Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog. Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

Holbæk, den 19. Februar 1941.

Tilly.

E. Christophersen.“